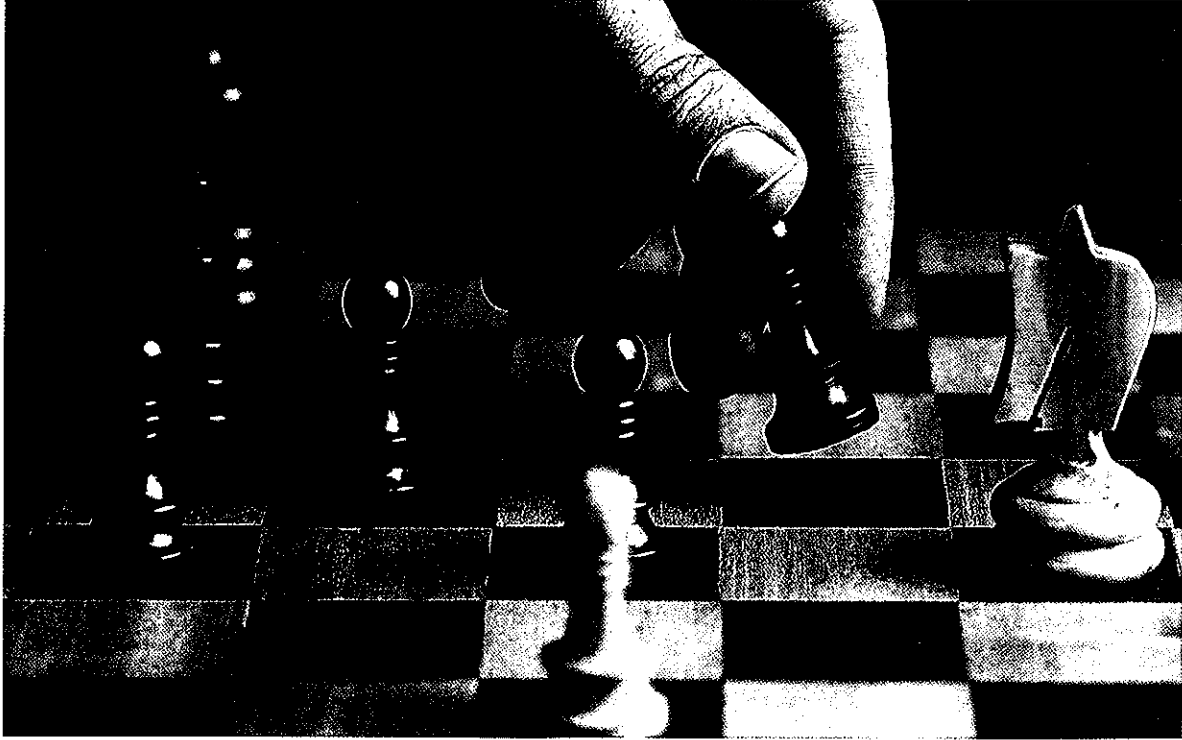

Görüş:

DOĞRU HAMLE

GRAF

I-BİMSA'yı bir dış kaynak olarak kullanmaya karar verdiğinizde, bilgi işleme ilişkin tüm sorunlarınızın çözümünü bulacak, profesyonel ve deneyimli bir takım oyuncusuna sahip olacaksınız.

I-BİMSA, takım oyununuza 'dış kaynak' olarak katılmaya hazır.

I-BİMSA'nın Bilgi Teknolojisi Planı Danışmanlığı çerçevesinde sunduğu dış kaynak hizmet yelpazesi, şirketinize özel yazılımlar geliştirmekten gereksinim duyduğunuz donanım ürünlerini belirlemeye, işletim sisteminizin kurulmasından verimin ölçülmesine, paket çözüm uyarlamalarından kullanılan uygulamaların yeni

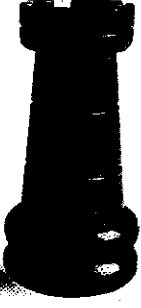
teknolojilerin ışığında yeniden geliştirilmesine kadar pek çok konuyu içeriyor..

Sektörel çözümler ve bilgi işlem danışmanlığı konusunda ülkemizin öncülerinden ve önde gelenlerinden olan **I-BİMSA**, 100'ü aşkın deneyimli ve profesyonel kadrosuyla hizmetlerini bir dış kaynak olarak kullanımınıza sunuyor.

Hedefinize giderken herşeyin yolunda yürümesi için (212) 281 83 06'dan bizi arayın, etkili bir takım oyuncusuna kavuşun.

HAMLE/400

I-BİMSA'nın **DIŞ KAYNAK** hizmetleri kapsamında IBM AS/400 sistemleri için geliştirilen geniş bir uygulama yelpazesi var.

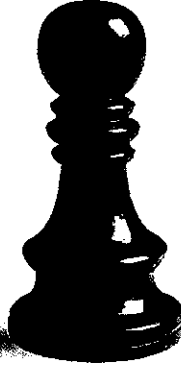
HAMLE/400 uygulamaları gücünü, I-BİMSA'nın değişik sektörlerin en güçlü firmalarıyla birlikte yıllardır sürdürdüğü ortak yazılım geliştirme çalışmalarının kazandırdığı geniş birikim, deneyim ve uzmanlıktan alıyor.

Mevcut diğer uygulamalarda örneğine rastlanamayacak '**sektör-içi bakış**', I-BİMSA'nın **HAMLE/400** uygulamalarını müşterileri için vazgeçilmez kılıyor.

HAMLE/400 uygulamaları, etkin kullanımıyla verimi artırmanın yanısıra, bilgi işlemin günlük işlerinizde **zamandan ve işgücünden tasarruf** sağlayan gücünü hergün işyerinizde yaşatacak.

Üstün fiyat/başarım oranına sahip gelişmiş **HAMLE/400** Uygulamalarını satın almakla, yalnızca ülkemizin en gelişmiş uygulamalarından birine sahip olmakla kalmayacak, aynı zamanda I-BİMSA'nın çalışmalarında büyük önem verdiği satış sonrası kesintisiz kurumsal bir desteği, eğitim desteğini ve uluslararası standartta kaliteyi elde edeceksiniz.

Hedefinize giderken herşeyin yolunda yürütmesi için (212) 281 83 06'dan bizi arayın, etkili bir takım oyuncusuna kavuşun.

HAMLE/400 UYGULAMALARI

- Genel Muhasebe
- Müşteri Cari Hesabı
- Senet ve Çek
- Kambiyo Senetleri Defteri
- Ödemeler
- Sabit Kıymet Takibi ve Amortisman
- İnsan Kaynakları (Personel, Bordro)
- Satış
- Stok Yönetimi
- Satınalma
- Makina Bakım Yönetimi
- Üretim Maliyetlendirme

AS/400 Uygulamaları

Öyle bir bilgisayar istiyorum ki...

...herşeyi yapabilsin!

Hem internet

Ekleğin Performa 5200'e gerekli donanım ve yazılım, dahi internet'e... Herşeyin 40 milyondan fazla kişinin kullandığı o yepyeni, inanılmaz dünyaya. Bu uzmuş becadaz yeni alanda dileğinizi gibi gezebilirsiniz, dünyanın bilgisine ulaşabilir, alışveriş yapabilir, yeni yeni dostlar edebilirsiniz...
Hepsi Performa 5200'le!

Hem faks makinesi

Bağlayın Performa 5200'e bir modem, doğrudan faksı yazdığınız şeyi, nereye yollamak istiyorsanız... Hiç kağıda dökmeden! Muhasebe hesaplar, tablolar, biçimler, ekrandaki fotoğraflar... İşte bağlı donanımlar eldedikten sonra, size gelen faksları ekrandanza görebilir, isterseniz yazılamaz aranda kağıda dökebilirsiniz...

Hem öğretmen

Neden 1994'te Apple herkesten çok multimedya PC satı? Bunun nedeni belli Apple'in multimedya'yı herkes için kullanımı çok basit hale getirmesidir... belki de, özellikle öğrenciler ve okul çağına gelmemiş çocuklar için, dünyada her yıl yüzlerce eğitimci Macintosh yazılım ve CD-ROM'u üretmektedir. Anıdopediler, sözlükler ve hayırabileceğiniz her türlü kaynak... Performa 5200, çoğununun özel öğretmeni olacaktır!

Hem Macintosh

Macintosh Performa 5200 aldığınız için gerçekten çok kolay... anında hiç tıkanmaz çalışır! Çünkü çok fazla yazılım makinenize doğrudan yükleniyor... Ayrıca yazıcı, tarayıcı, modem ve diğer çevre birimlerini kullanmak için de sonradan hiç gerekmez... Bağlantı kablosunu Macintosh'a takmanız yeterli! Görüntünüzün için ne kadar kolay... çünkü Macintosh'ta herşey çok kolay!

Hem video editör

Kendi filminizi mi yapmak istiyorsunuz? Ondan kolay ne var!... Talaş özel kartını Performa 5200'e, bağlayın videonuzu ya da video kamerasını, kaydedin! İstedikleriniz görüntüleri disk sürücüye, gerisi kolay! Montaj yapın, efektler verin, müzik ekleyin, dublaj yapın... İstedikleriniz gibi! Söylemesi kolay demeyin, bu bir Macintosh... keyfini çıkarın!

Hem müzik seti

Hızlandırılmış dublolu CD-ROM sürücüsü sadece yeni multimedya yazılımları ve oyunlar için yararlı değil... aynı zamanda müzik dinlemek için de, bugün en sevdiğiniz CD'yi, Performa 5200'ün üstündeki hoparlörlerden çıkan sesin kalitesi siz de inanamayacaksınız! Hem de stereo. Tek diskten eminiz gereken, konularınız kıldırılmak!

Hem televizyon

En sevdiğiniz program tutkun aynı anda çalışmaz da mı gerekiyor? Daha da kötüsü yoksa televizyonda kaçırılmak istemediğiniz önemli bir maç mı var? Hiç birinden vazgeçmeyin... Alan TV / Video-in kartlı Performa 5200'ü, yerleşir TV ekranını bir köşeye, hem çalışır, hem seyredin. Hem de süper net görüntüsüyle 37 ekran bir televizyondan. Yerinize bile kalsın... Performa 5200'ün uzaktan kumandası da yanındadır!

Hem bilgisayar

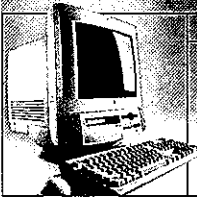
Yeni Performa 5200 her geçen önce bir Macintosh... Tüm Macintosh lar gibi o da 7000'den fazla yazılımı emmektedir. sunuyor... İster işte ister evde kullanılabileceğiniz! Hatta İnsight Solutions'in Soft Windows yazılımı ile DOS ve Windows uygulamalarını hiç kullanılabiliyorsunuz. Başka yazılımları kullanılabiliyorsunuz. Başka yazılımları kullanılabiliyorsunuz.

Macintosh Performa 5200

"Multimedia is Apple"

Performa 5200'le bedava alacağınız CD ve yazılımlar

Sabit diskte yüklü gelenler: Türkiye Sistem Yazılım / Türkiye AI Ease 2.0.3 / Türkiye Apple Video Oynatıcı Yazılım / Spectre Supreme (İngilizce-Oyun) / Performa Clip Art (İngilizce) / Amazing Animation (İngilizce) / Samny's Science House (İngilizce)
CD olarak: Leonardo CD (Kültürel) / Grolier Encyclopedia CD / Rosetta Stones CD (Ffilm)
Paket olarak: Türkiye Claris Works 2.1

Apple Yetkili Satıcıları: Adana Bilimak (332) 458 21 03-Çizgi (323) 457 75 07-Adapazarı Derin (264) 274 82 49-Ankara Anka (312) 411 36 23-İnönü (312) 466 98 20-Macrom (512) 441 00 55-Hes (312) 431 71 22-Antalya Intercom (242) 242 92 76-Bursa Altazim (224) 221 08 57-Ozür (224) 230 26 79-Diyarbakır Orijin (412) 224 47 18-Elaşzığ Altınoluk (424) 218 39 95-Erzurum Güllümen (442) 233 69 58-Eskişehir Etam (222) 221 46 28-İstanbul Bakırköy Microtech (212) 652 77 82-Bayrampaşa Bilgisim (212) 576 87 97-Beyliktaş Çözüm (212) 274 78 77-Heliocopter (212) 258 80 29-Kare (212) 258 78 78-Kuile Bilgiim (212) 227 16 05-Memişoğlu (212) 261 02 49-Beyoğlu Elma (212) 243 42 45 Elma Mühendislik (212) 293 67 09-Çağaloğlu Arma (212) 526 41 10-İntegre (212) 513 51 22-Erenköy Zema (216) 350 28 14-Levent Medya (212) 268 59 28-Macrosidyoköy Comedia (212) 288 50 79-Digimedia (212) 288 17 51-İHSİH (212) 211 42 46-İltek (212) 288 62 13-Kök (212) 275 82 92 - Merhaba (212) 212 36 57-Zet (212) 288 05 33-Nisantasi FSC Arzayırma (212) 296 17 81-Okmeydanı Telmar (212) 212 27 90-Pendik Orijin (216) 390 19 35-Sultanahmet Metro (212) 212 240 12 19-Bilginet (212) 241 01 44-Dinosar (212) 232 78 02-İTİM (212) 224 91 62-Zincirlikuyu Point (212) 266 55 05-Lizir Fokom (232) 463 49 46 -Kayseri Meza (352) 231 77 01-Kocaeli Nishah (262) 335 45 10-Konya Nispet (333) 352 67 51-Samsun Deminag (362) 431 37 41-Sivas Elagoz & Elagoz (366) 231 91 59-Trabzon Data-Mac (462) 326 14 47

BİLKOM
Apple Computer Türkiye Yetkili Distribütörü
Bilgisayar ve Özel Eğitim Hizmetleri A.Ş.
Tel:(212) 225 02 60 (10 hat) Faks:(212) 225 19 70
BİLKOM bir Komli Kuruluş Kuruluşudur.
Apple Yetkili Bilgisayar İndex
İstanbul (Merkez) (212) 274 12 30
Ankara (Şube) (312) 417 29 16
İzmir (Şube) (232) 489 32 10

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

1995'in kapanışı: Seçim ve Gümrük Birliği

Yapılıp yapılmayacağı kadar, hangi sistemle yapılacağı da son ana kadar belli olmayan bir baskın seçimle Türkiye 1995 yılını kapatıyor. Önümüzdeki zor dönemde Türkiye'yi yönetecek kadrolar bu seçimlerin sonucunda belli olacaklar. Avrupa Parlamentosu'nda seçimlere onbir gün kala yapılan Gümrük Birliği oylamasında olumlu sonuç alınması bu dönemde Türkiye'yi yönetecek olanların önlerindeki alanın niteliğini ve oyunun kurallarını da bir hayli değiştirecek. Kamu, kaynakları daha rasyonel harcama konusunda özel sektörden ve toplumun üretici kesimlerinden gelen uyarıların yanında Gümrük Birliği'nin yarattığı şartların da baskısıyla karşılaşacak. Ülkemiz için çok olumlu bir gelişme olduğuna inandığımız Gümrük Birliği ile ilgili araştırma ve çalışmalara Görüş'te yer vermeye bundan sonra da devam edeceğiz.

Seçimlerin aniden Türkiye'nin gündemine gelmesi nedeniyle bu sayımızda seçim olgusuna üç değişik boyuttan bakmayı denedik. Profesör Seyfettin Gürsel seçim sisteminin temsil ve adalet açısından karşılaştırmalı bir analizini yaparken, son ana kadar gelişmeleri yazısına dahil etmeye çalıştı ancak baskı sürecinin zorlamasıyla yazısının son şekli çifte barajlı bir seçim sistemini veri olarak ancak alternatifler üzerinde de fikirler üreterek yazılmış oldu. Türkiye'nin en önemli kurumlarından Anayasa Mahkemesi genellikle gündeme ciddi bir hukuk ve siyaset konusu olarak getirilmez. Son seçim kanunuyla ilgili kararı nedeniyle bir kez daha ilgi odağı haline gelen Anayasa Mahkemesi'ni dünyadaki örnekleriyle karşılaştıran çok önemli bir yazıyı Profesör Bakır Çağlar yazdı. Profesör Çağlar Anayasa hukukunun ve mahkemelerinin geçtiği evreleri, hukuk ve siyaset ilişkilerini bu yazısıyla ortaya çıkararak Türkiye'deki tartışma gündeminin az incelenen konularından birine de ışık tutmuş oldu. Seçimle ilgili son yazıyı Dünya Bankası'ndan izinli olarak Bilkent Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan iktisat doktoru İzak Atiyas yazdı. Türkiye'de seçim ekonomisi uygulama zorunluğunun siyasal parametrelerini ortaya çıkaran Atiyas, bunların değişmemesi durumunda Türkiye'nin ekonomik sorunlarını aşmada çok zorlanmaya devam edeceğinin de altını çiziyor. Bu bağlamda Türkiye'nin yaşadığı en ilginç seçimlerden biri olan 1965 seçimleriyle ilgili Profesör Nermin Abadan-Unat'ın yazısının da istikrar ve eşitlikçi temsiliyet ilişkisine ışık tutacağını sanıyoruz.

Dilimize iyice yerleşen küreselleşmenin finansal alanda ve dünyada emeğin değeri ve gelirin dağılımı konularında ne anlama geldiğini John McCarthy ve Dünya Bankası'ndan İshac Diwan ayrı ayrı ele aldılar. Küreselleşme sürecinin hizmet sektörüne getirdiği yenilik baskısını ve açtığı imkanları açıklayan Mc Carthy'nin yazısı da, sermaye akışları, büyüme, vasıflı işgücü ve gelir dağılımında eşitlik arasındaki ilişkileri anlatan Diwan'ın yazısı da küreselleşme sürecini tüm boyutlarıyla iyi anlamaya çalışmamızın ve buna göre siyaset üretme gerekliliğinin önemini gösteriyorlar. Küreselleşme sadece iktisadi alanda değil, yaşamın hemen tüm alanlarında bir veri olmaya başladığı için bu konulara çok kafa yorduğu bilinen ancak genelde kapsamlı konuşma fırsatı bulamadığı için görüşlerini tam anlata-mayan bir müzik adamıyla, Orhan Gencebay ile, evrensel kültür, yerel değerler, kendi müziğinin konu-mu konusunda bir söyleşiye de bu sayımızda yer verdik.

Gündem sayfalarımızda TÜSIAD /KalDer işbirliğiyle düzenlenen Kalite Kongresi'ne sunulan tebliğlerden Doçent Lale Duruiz, Doçent Oğuz Babüroğlu ve sayın Tınaz Titiz'inkileri dikkatinize sunuyoruz. Özellikle Duruiz'in üniversite-kalite ilişkisi üzerine aktardığı bilgilerin kriz içindeki eğitim sistemimizin geleceğini düşünürken yararlı olacağını sanıyoruz. Sarı Sayfa'mızdaki matematik üzerine Doçent Betül Tanbay'ın yazısının matematik sevmeyenleri bile cezbedeceğine inanıyoruz.

Bir sonraki Görüş'e kadar saygılarımızla.

Dr. Haluk Tükel

Görüş:

KASIM - ARALIK 1995

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 3

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 6-7

Ekonomik göstergeler istikrarın yeni kurulacak hükümete bağlı olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla, 1995'in son çeyreğinde de ekonomik büyümenin süreceği, ancak Eylül ayında alınan önlemler, artan faiz oranları ve belirsizlik nedeniyle artış oranının gerilemesi bekleniyor.

GÖRÜŞ 8-11

Halis Komili, TÜSIAD'ın 7 Aralık'ta yapılan İstişare Konseyi toplantısında erken seçimlerle aynı tarihe denk gelen Gümrük Birliği sürecininin Türkiye'yi 1996'da çok ciddi bir kavşak noktasına getirdiğini belirterek, bu kavşağın iyi geçilmesi halinde Türkiye'nin liberal ekonomik düzen içinde kalkınma mucizesi yaratacak bir ülke olabileceğini söyledi. Komili'nin bu önemli konuşmasını Görüş için özetledik.

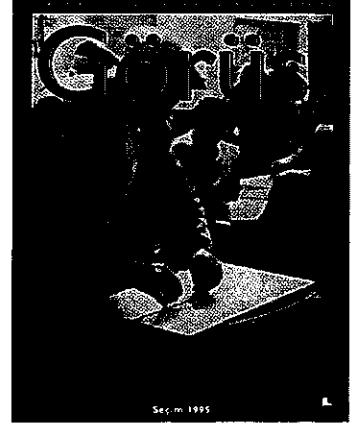
DÜNYA 12-14

Dünya uzayıp giden sorunlarını, dinmiş gözükken savaşlarını kimi zaman sevinçlerini yeni yıla da devrediyor. Soli Özel'in dünya turunda.

KAPAK 16-35

Herşeyin 24 Kasım seçimlerine endekslendiği bu günlerde önümüzü görmek ve çok sık tekrarlanan kavramları yerine oturtmak amacıyla kapak konusunu seçimlere ayırdık. İstanbul Üniversitesi'nden Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. Bakır Çağlar, Anayasa Mahkemesi'nin işleyişinden yola çıkarak Anayasa Yargısı'nın niteliğini açıklıyor.

Erken seçim nedeniyle gündeme gelen seçim ekonomisi kavramını irdeleyen Bilkent Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. İzak Atıyas ise, devletin yönetim zaafalarına değiniyor. Seçimlerin bir başka boyutu ise, üzerinde çokça kavgalar kopan seçim sistemi. Galatasaray Üniversitesi'nden Doç. Dr. Seyfettin Gürsel, çift barajlı yeni seçim sistemini ele alıyor ve eksikliklerini dile getiriyor.

Görüş: Kasım- Aralık 1995

İllüstrasyon:
Tan Oral

İllüstrasyon:
Burcu Bayram

Yönetim:

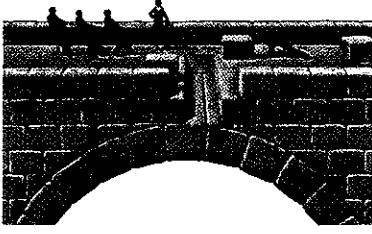
TÜSIAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSIAD Adına Sahibi: Halis Komili

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Halis Komili, Güler Sabancı, Muharrem Kayhan, Haluk Tükel, Aylin Arıcan McCarthy, Nilgün Demirtaş, Necla Zarakol

Görüş; TÜSIAD'IN iki ayda bir çıkan yayınıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

36-45 DOSYA

Küreselleşme ile birlikte dünyadaki ekonomik anlamda değişimlerin boyutunu, ücretler ve eşitsizlik bağlamında inceleyen Dünya Bankası'ndan Dr. İshac Diwan, önümüzdeki dönemin bir "Altın Çağ" olma olasılığı üzerinde de duruyor. ING Bank'ın Genel Müdürü John Mc Carthy ise, bu boyutu, finansal karar süreçlerine taşıyor.

46-51 SÖYLEŞİ

Dünyayı içine alan evrenselleşme kavramı, her olguda olduğu gibi müzikte de kendini gösteriyor. 60'lı yıllardan bu yana müzik çevrelerinde ayrı bir yeri olan ve büyük bir ilgiyle dinlenen Orhan Gencebay, o yıllardan bu yana evrenselleşme kavramını telaffuz eden bir sanatçı. Gencebay, geçmişteki süreç değerlendirilmenin yanı sıra, müzikte evrenselleşmenin koşullarını da aktarıyor.

52-66 GÜNDEM

Kalite arayışları artukça uygulanan yöntemlerde de değişiklik kendini gösteriyor. Bilkent Üniversitesi'nden Doç. Dr. Oğuz Babüroğlu daha radikal bir yöntemi; Keşif Yönetimi'ni öne sürüyor. Üniversite eğitimindeki arayışa ise, Marmara Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Doç. Dr. Lale Duruiz, beklentiler, finansman ve yönetim modellerini ele alarak yanıt arıyor. İstanbul Milletvekili Tınaz Titiz ise, "Eğitimde Kaisen" başlığıyla eğitimin gerekliliklerini değerlendiriyor.

68-73 TARİH

Seçim tarihinin ilk ve tek uygulaması olan "Ulusal Artık Sistemi", 1965 seçimlerine damgasını vurmuş ve temsil özelliği en yüksek seçimler olmuştu. Sistemi, Tarih sayfalarında aktaran Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat, bu kısa ömürlü dönemin sadece bir yasama dönemine özgü kalmasını ciddi bir kayıp olarak değerlendiriyor.

74-75 METROPOL

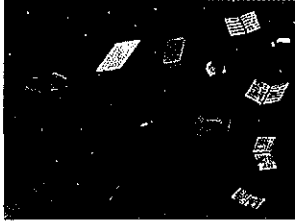
Bir su kenti olarak adlandırılan ama suyun yanı sıra yeşiliyle de göz alan Stockholm'u, kente tutkun olan gazeteci Gülseren Ergün Engström aktarıyor.

76-78 KİTAP

İş idaresi ile ilgili son arayışlardan, pazarlama ve muhasebe konularında uğraşılması gereken alanlara; Japonya'nın yaşadığı krizin irdelenmesinden, Çin ve Çinliler'in bir dünya gücü olarak artaya çıkışlarına kadar daha pek çok konunun yer aldığı Peter Drucker'in "Bir Büyük Değişim Çağında Yönetim" adlı kitabı Soli Özel tanıtıyor.

79-80 SARI SAYFA

Hiç düşündünüz mü, matematik hayata nasıl bakar, matematikçi neden ve ne zaman matematik üzerine yazar, matematikçi yalnız mıdır... Merak ettiyseniz yanıtım bir matematikçiden; Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Betül Tanbay'ın kaleminden okuyabilirsiniz.

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- GrafikEvi Görsel Tanıtım Hizmetleri : Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87- 272 17 42 Faks: (0212) 272 92 66
- Basım: Trichrome Sanayii ve Ticaret Ltd. Şti.
- Reklam ve Halkla İlişkiler: Roza Hatem, Binbir Çiçek Sokak 3/4 80620 Levent-İSTANBUL Tel: (0212) 269 34 16-269 11 44

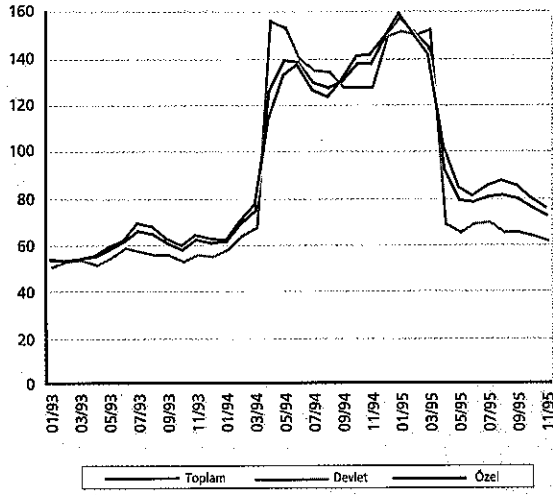
İSTİKRAR YENİ HÜKÜMETE ENDEKSLİ

1995 yılının ikinci çeyreğinden itibaren hızlı bir büyüme dönemine giren Türk ekonomisinde, genişleyen iç talebe bağlı olarak yılın üçüncü çeyreğinde % 10 düzeyinde GSMH artışı gözlenmiştir. Yüksek büyüme oranlarına karşın, GSMH, 1993 yılındaki düzeyin yaklaşık % 2 üzerindedir. Bir başka deyişle, büyüme oranlarında kriz dönemine göre oldukça hızlı artışlar olmuş, bu artışlar sonucunda ekonomideki üretim düzeyi ancak eski trendini yakalayabilmiştir. 1995'in son çeyreğinde de ekonomik büyümenin süreceği, ancak Eylül ayında alınan önlemler ve artan faiz oranları ve belirsizlik nedeniyle artış oranının gerilemesi beklenmektedir. Genişleyen iç talep ve ekonomik büyümenin hedeflenenin oldukça üzerinde seyretmesi enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Ağustos ayından itibaren tarımdan kaynaklanan mevsimsel etkilerin de ortadan kalkmasıyla toptan eşya, özellikle de tüketici fiyatları beklenenin üzerinde artmıştır. Nisan ayından bu yana kamu ve özel sektör fiyat artışları arasındaki farkın açılması ve ertelenen kamu fiyat ayarlamalarının seçimlerden sonra yapılacağı beklentisi Ocak ayından sonra enflasyonda bir sıçrama olabileceğini düşündürmektedir. Ekim ayıyla birlikte, önce siyasi kriz, ardından da erken seçim kararıyla eklenen yeni belirsizlikler piyasalarda dalgalanmalara yol açmıştır. Piyasaların, artan belirsizliklere en belirgin tepkisi faizlerin yükselmesi ve vadelerin kısalması olmuştur. Karar alıcılar, açık pozisyonlarını kapatmaya yönelmişler, bu da dövize olan talebi artırarak kurların hızlanmasına neden olmuştur. Faizler ve kurlardaki değişimlerin, yurtdışından gelen tasarruflara önemli ölçüde getiri sağlayabilecek düzeyde gelişmesi, yurtdışından kısa vadeli sermaye girişini teşvik etmektedir. Yurtdışından gelen tasarruflar, bir taraftan ekonomideki canlanmayı beslemiş, diğer taraftan döviz rezervlerini artırmıştır. Ancak, IMF ile yapılan stand-by anlaşması uyarınca para yaratması büyük ölçüde döviz rezervlerindeki artışa bağlanan Merkez Bankası, satın aldığı dövizler karşılığında para arzını artırmak durumunda kalmıştır. Böylece, piyasaya sürülen TL miktarındaki artış, yılbaşında belirlenen hedeflerin aşılmasına neden olmuştur. Ancak, Eylül ayından itibaren Merkez Bankasının piyasaya çıkarılan TL miktarını kontrol altına almak ve kurlardakidal-

galanmaları azaltmak amacıyla çeşitli tedbirler almıştır. Bunlardan ilki, oranı yıl içinde çeşitli dönemlerde düşürülen Merkez Bankasına zorunlu olarak devredilecek dövizin oranı Eylül ayında ve Kasım ayında iki kez düşürülmüştür. Ayrıca, Eylül ayında ise Merkez Bankası 10 gün süreyle döviz devrini durdurmuştur. Döviz piyasalarında, Merkez Bankası piyasada döviz satarak kurlardaki ani sıçramaları önlemeye çalışmıştır. Kasım ayı sonunda, kurlardaki spekülasyon hareketleri azaltmayı amacıyla da Merkez Bankası döviz piyasalarında vadeli işlemleri başlatmıştır. Kasım ayında kabul edilen ek bütçe ile 108 trilyon TL düzeyinde ek açık öngörülmesi, yılın son aylarında önemli miktarda artması planlanan özelleştirme gelirlerinin gerçekleşmemesi ve yaklaşan seçimler nedeniyle kamu harcamalarındaki disiplinin kaybolması, konsolide bütçe açığının yılın son çeyreğinde hızla büyüyeceğini düşündürmektedir. Belirsizlik, yükselen faiz oranları ve kısalan vadeler iç borçlanma piyasasını olumsuz yönde etkilemekte ve kamu finansmanının zorlanmasına yol açmaktadır. Kasım-Aralık aylarında yapılan Hazine ihalelerinde vadelerin kısalmasına ve faizlerin de üç ay öncesine oranla çeşitli vadelerde 10-20 puan civarında artmasına karşın teklifler sınırlı kalmış, beklenen satış miktarları gerçekleşmemiştir. Dış ekonomik ilişkilerdeki gelişmelerde en fazla dikkati çeken gelişme, yıl içinde TL'nin 1994 sonuna göre, reel olarak değerlendirilmesi ve iç talepteki canlılık nedeniyle artan ithalatın dış ticaret açığının büyümesine neden olmaktadır. Ancak, diğer mal ve hizmet gelirlerindeki artış sonucunda cari işlemler açığı sınırlı düzeyde kalmıştır. Ekonomideki belirsizliklerin artması, enflasyonun % 70'ler düzeyinde seyretmesi ve kamu ve dış ticaret açıklarının hızla büyüyor olması seçim sonucunda kurulacak yeni hükümetin acilen ekonomiyi düzenleyici önlemler almasını gerektirecektir. Yeni seçilmiş ve önünde uzun bir süre olan bir hükümetin gücü inandırıcılığı ve koyduğu hedeflerin takipçisi olacağını göstermesi ekonomik istikrara kavuşulmasının ilk koşulu olacaktır. Karar alıcıların güvenini kazanan hükümet, alacağı yerinde tedbirlerle mevcut ekonomik durumda yeni bir krize neden olmadan ekonomideki dengesizlikleri gidermekte ciddi mesafeler kaydedebilecektir.

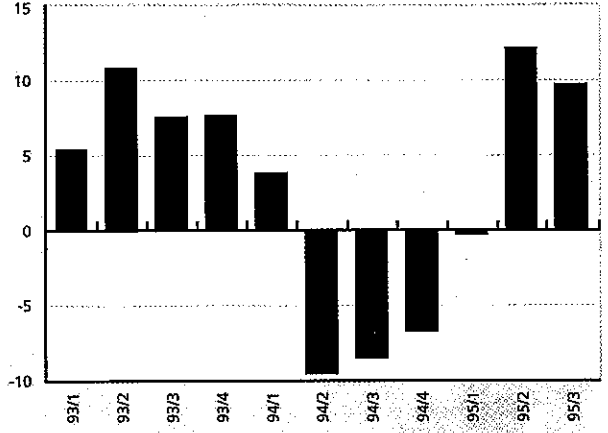
TOPTAN EŞYA FIYAT ENDEKSİ

(Yıllık % artış)

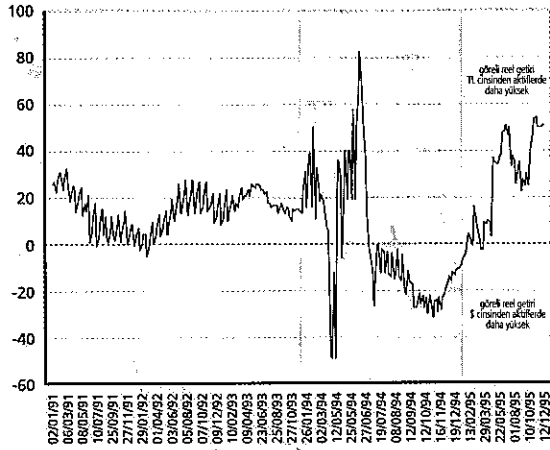
GSMH YILLIK BÜYÜME HIZI (1987 FİYATLARIYLA)

(%)

(REEL FAİZ) - (REEL KUR ARTIŞ HIZI)

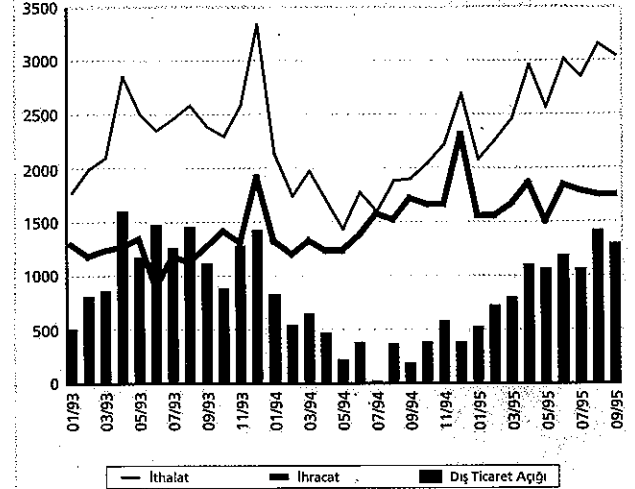
(%)

(Vadeleri dikkate alınmadan hazine faizi ve ABD Doları kuru temelinde)

DIŞ TİCARET DEĞERLERİ

(Milyon \$)

BAŞARACAĞIMIZI BİLİYORUZ*

Halis Komili

Son yıllarda dünya konjonktürünün önümüze serdiği imkanlar, beklentilerimizi sürekli yukarı çekiyor. Önümüze büyük hedefler koyuyoruz; daha çok şey istiyoruz. Ama kaynaklarımızı ve potansiyellerimizi yeterince seferber edemediğimiz için her düzeyde yıpratıcı gerilimler yaşıyoruz. Siyasi istikrarsızlık ve ülke yönetimine gitgide daha kısa vadeli bir bakış açısının egemen olması da bu gerilimleri artırıcı bir rol oynuyor.

Türkiye'nin iç dinamiklerinin ortaya koyduğu ihtiyaçlarla, dünya konjonktürünün sağladığı fırsatların çakışması bu döneme tarihi bir nitelik kazandırıyor. Ama dönemin özelliği bununla sınırlı değil.

Türkiye, önüne çıkan fırsatları iyi değerlendirmese sadece kardan zarar etmeyecek. Aksine tafisi son derece güç net bir zarara uğrayacak ve 21. yüzyılda dünya ülkeleri arasında iyi bir yere sahip olma mücadelesini yenilgiyle kapatmış olacak. Kısacası, ya yukarıya tırmanacağız, ya da aşağıya kayacağız. Bunun iki nedeni var:

Birincisi dış dünya ile ilgili. Dünyanın bilgi toplumuna doğru gitmesi ve soğuk savaş dö-

neminin dünya dengelerini değiştirmesi, bir çok ülkeyi bugünkü konumlarını değiştirmek ve 21.yüzyılda farklı bir yerde olmak için mücadeleye yöneltti. Türkiye'nin yetismeye çalıştığı tren, kah makas değiştirerek, kah hızlanarak, kah arkasına yeni vagonlar takarak yoluna devam ediyor.

İkinci neden bizimle ilgili. Türkiye'de hatırı sayılır bir kesim, ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunların bir türlü çözülememesi ve sürekli ertelenerek gitgide ağırlaşması yüzünden bir tedirginlik içinde. Toplumsal uzlaşmaya dayalı reformların gerçekleştirilememesi, sorunların ağırlaşmasından doğan tedirginliği arttırdı. Bu tedirginlik, sisteme duyulan güvensizlik biçiminde kendini dışa vurma belirtileri göstermeye başladı. Sisteme güvensizlik duyma eğilimlerini de, kimileri farklı düzen vaadleriyle oya tahvil etmeye, bunu yaparken de, Türkiye'nin yüzyıllık batılılaşma mücadelesinin önüne set çekmeye, ülkenin kabuk değiştirmesini engellemeye çalışıyor.

Ekonomimizin dünyadaki yerine baktığımız zaman da tedirginlik uyandırıcı bir manzara ile karşı karşıya kalıyoruz. Türkiye'nin,

*Yönetim Kurulu Başkanı Halis Komili'nin, 8 Aralık 1995'te Ankara'da yapılan Yüksek İstişare Konseyi'nin açık konuşmasından alınmıştır.

1988-1993 arasındaki gelişmelere bakıldığında, gelir artışı yönünden ekonomik istikrarını temin etmiş Güney Amerika ve geleceksel olarak hızlı kalkınan Güneydoğu Asya ülkeleri grubuna yaklaşılmaya çalışan bir performans sergileme eğilimi içine girdiği görülmüyor. Ancak 1994 kriziyle birlikte, gelir performansının bizler için yeterli olmayan Güney Avrupa-Akdeniz ülkeleri seviyesine doğru çekildiği gözleniyor.

Enflasyon açısından bakıldığında ise, Arjantin ve Brezilya gibi uç örnekleri bir yana bırakırsak, fiyatları altı yılda 25 misli artan Türkiye, Doğu Avrupa, Latin Amerika, Güney Doğu Asya ve Akdeniz ülkeleri arasında Rusya ve Polonya'dan sonra en kötü durumda.

Sürdürülebilir bir kalkınma hamlesi peşinde olan Türkiye'nin gelir ve enflasyon açısından bu kadar farklı gruplar içinde yer alması, makro dengeler açısından Türkiye'nin zaafiyetini ve kıyasında dolaştığı tehlikenin büyüklüğünü açıkça gösteriyor.

İşte, bu karmaşık ve dengesiz yapının, sorunlarımızı çözmek ve ülkeler hiyerarşisinde üst sıralara tırmanmak için gerekli önlemleri bir an önce alamamamız halinde, bizi bulunduğumuz noktadan daha aşağılara çekecek bir ağırlık merkezi oluşturması en büyük endişemiz.

Bu karmaşadan, ancak uygulamaya koyduğumuz serbest piyasa sistemini kurumsallaştırarak ve kurallara bağlayarak çıkabiliriz. Dünyada yapılan araştırmalar, ekonomide liberalleşme ile yüksek kalkınma hızı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu açıkça gösteriyor. Türkiye'nin de ihtiyacı, düşük enflasyonla, yüksek ama sürdürülebilir bir büyüme hızına ulaşmak. Bunun için de ekonomik ve siyasal özgürlük ortamında kurumsallaşmış bir piyasa

ekonomisini kalkınmasına kaldıraç yapmayı hedefleyen bir anlayışın yönetime egemen olması gerekiyor.

Bütün bu değerlendirmeler, özetle, önümüzdeki erken genel seçimlerde görev vereceğimiz kadrolara, yalnızca beş yıllık bir iktidarı değil, Türkiye'nin en az yirmi yıllık geleceğini emanet edeceğimizi ortaya koyuyor. Türkiye'nin yönetim kadrolarına verilecek olan bu ağır sorumluluk, dar siyasal çekişmelerin bir kenara bırakılmasını, siyasal istikrarın korunmasını ve hiç değilse beş yıl için ülkeyi ne yöne götüreceği belli bir hükümet kurulmasını zorunlu hale getiriyor. Bu zorunluluklar yerine getirilebilirse, o zaman, hepimizi dört yandan kuşatan sıkıntılardan aşılabilmesi için gerekli reformları yapmak da mümkün olabilecek.

Siyasal-toplumsal uzlaşma sağlanmadan, yapılmaya çalışılan reformların kalıcı olamayacağını biliyoruz. Türkiye'nin önündeki gündem de, bir uzlaşma ortamını tesis edilmesini zorunlu hale getiriyor. Bu zorunluluğun seçimlerden hemen sonra kendini göstermesi, çok kuvvetli bir ihtimal olarak bugünden karşımıza çıkıyor. Bu bakış açısıyla partilere şu açık çağrıyla yapmak istiyoruz:

Seçim meydanı, kazanmak için her yolun mübah sayılabileceği bir arena değildir. Birbirini hırpalayan partiler, sonunda sistemi hırpalamış olurlar. Propoganda ve karşı propogandanın dozu iyi ayarlanmalı, seçim sonrası ortaya çıkacak işbirliği ve uzlaşma ortamını zehirlemeyecek uygar bir seviye tutturulmalıdır.

Yorgan gitmeden kavga bitmelidir.

Erken genel seçimlerin ardından hangi hükümet işbaşına gelirse gelsin, Türkiye'nin acil ihtiyaçlarını karşılayacak bir çalışma programı yapmak ve bu programı kamuoyuna açıklaya-

rak, gerçekleşmesi hususunda destek talep etmek zorundadır. Çünkü gündemdeki tüm sorunlar, siyasal-toplumsal uzlaşma gerektiren köklü reformlarla aşılabilecek niteliktedir. Bunlar:

1. Başta özelleştirme, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, teknolojik yenilenmenin teşviği gibi bir dizi önlem alınarak Türk sanayiinin verimliliğinin ve rekabet gücünün artırılması;
2. Devlet harcamalarının sınırlandırılması için kurumsal tedbirler alınması;
3. Verginin, adil, yaygın ve kayıtlı ekonomiyi teşvik edecek biçimde toplanarak etkin bir mali politika aracı haline getirilmesini sağlayacak, yasal ve kurumsal tüm düzenlemelerin yapılması;
4. İflas eden sosyal güvenlik sisteminin reforma tabi tutulması; olarak özetlenebilir.

Bütün bu reformların birbirlerine bağlı olarak, belirli bir vizyon ve stratejiye dayalı biçimde, bir arada yapılması ancak orta vadeli bir programla mümkündür.

Siyasal-toplumsal uzlaşma gerektiren bir başka sorun, siyasette ve kamu yönetiminde ihtiyaç duyduğumuz reformların en önemlisi olan demokratikleşme sürecinin tamamlanmasıdır. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan tüm yasalar, çağdaş demokratik normlara ve Türkiye'nin altına imza koyduğu uluslararası belgelere uyumunu sağlamak üzere gözden geçirilmelidir.

Temsili demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan seçim yasası, yeni bir seçimin 'sath-ı mailine' girmeden önce, yeterince zaman ayırarak ve üzerinde özenle çalışarak, temsilde adaleti ve yönetimde istikrarı sağlıklı bir denge içinde uzlaştıracak biçimde yeniden ele alınmalıdır.

Merkezden yönetim ilkesine göre işleyen idari

ri yapımız, yerinden yönetim ilkesine göre yeniden düzenlenmeli, bu yolla kitlelerin siyasete katılma kanalları genişletilmelidir.

Tüm kamu kurumlarının ve bürokrasinin yapısı ve işleyiş biçimi şeffaf ve demokratik bir zihniyetle reforma tabi tutulmalıdır.

Türkiye'de siyasal istikrarın sağlanması, toplumsal uzlaşmanın tesis edilmesine bağlıdır. Tüm toplum kesimlerinin siyaset organlarında adil biçimde temsil edilmesinin sağlanmaması, siyasete katılma kanallarının geliştirilmemesi halinde, toplumsal uzlaşmayı sağlamak mümkün olmayacaktır.

Türkiye'nin kalkınma hamlesini başarabilmek için de demokratik bir toplumsal yapıya ihtiyacı vardır. Bu, hem liberal ekonomik düzenin sürdürülmesi ve geliştirilmesi, hem de ekonomide ihtiyaç duyulan reformların gerçekleşeceği uzlaşma ortamının yaratılması açısından önem taşımaktadır.

Siyasal ve toplumsal uzlaşmayı gerektiren bir başka çok önemli konu da eğitimidir. Türkiye ekonomideki ve sosyal hayattaki gelişme dinamiklerinin önünü açacak atılımları yapabilmek için sermayeye, teknolojiye ve çağın gereklerine göre yetişmiş beyinlere ihtiyaç duyuyor. Globalleşen dünyada, sermaye de teknoloji de bizim için gerekli önlemleri alarak kısa sürede erişebileceğimiz bir uzaklıkta. Oysa, beyin gücünün yetişmesi yıllar alıyor. Uzun dönemli yatırımlar gerektiriyor. Son derece genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olan Türkiye'de, potansiyel insan kaynakları, yeraltındaki cevher gibi, işlenmeyi bekliyor.

Türkiye'nin acil olarak, kapsamlı ve radikal bir eğitim reformu ile, insan malzemesinin sürekliliğini ve kalitesini güvence altına alması lazım. Eğitimi gündelik siyasetin üzerinde bir konu ilan ederek ciddi bir sefer-

berlik başlatmak zorundayız.

Türkiye artık, kısa dönemli siyasal beklentilere göre değil, ekonominin ve değişen dünyanın ihtiyaçlarına göre eğitim politikasına yön vermek zorundadır.

13 Aralık 1995, Türkiye'nin önünde yepyeni bir dönemin kapılarının açıldığı tarih olarak kayıtlara geçecek. Bu tarih, Türkiye için, bir üst seviyede gerçekleşecek yeni bir mücadele- nin de başlangıç tarihi olacak.

Şunu aklımızdan çıkarmayalım: Gümrük Birliği problemlerimizin kendi kendine hallolmasını sağlamayacak. Hatta başlangıçta biraz zorlanacağız. Ekonomimiz kendi kendine disiplin altına girmeyecek. Rekabet gücümüzü arttırmak için ekonomiyi biz disiplin altına alacağız. Belirli hedefler ve standartlar doğrultusunda tüm problemlerimizi kendimiz hallederek uyum sürecini tamamlayacağız.

Bunun için, uluslararası piyasalara güven verecek, ekonomiyi orta vadeli ve tutarlı politikalar çerçevesinde hatasız yönetecek, istikrarlı bir kadro oluşturulmalıdır.

Ekonominin temel kurumlarının kararlarda etkinliği yeniden tesis edilmeli ve istişare mekanizmaları çalıştırılmalıdır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'ndeki örneklerinden hareketle 'Ekonomik ve Sosyal Konsey' yeniden düzenlenmelidir.

Ekonomide hedef, istikrar ve sürdürülebilir büyüme olmalı, bunu temin edecek orta vadeli bir program acilen ilan edilerek, uluslararası piyasalara güven verilmelidir.

Kamuda mali disiplini sağlayacak kurumsal ve yasal önlemler hızla devreye sokulmalı, mali sektör üzerinde gözetim mekanizmaları güçlendirilmelidir.

Türkiye'ye yapılacak, doğrudan yatırımları ve portföy yatırımlarını kolaylaştıracak, teşvik

edecek düzenlemeler yapılmalıdır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi için özel programlar oluşturulmalıdır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle, erken genel seçimlerin aynı döneme rastlaması 1996'yı özel bir yıl haline getirdi.

Türkiye bir kavşak noktasında bulunuyor. 1996'da bu kavşağı geçerek hedefe giden yolu bulmak zorunda.

Ya uzun yıllardan beri süregelen dur-kalk ekonomisini koruyarak, zaman zaman hiper enflasyona eğilim gösteren yüksek fiyat artış hızları ile, Latin Amerika ülkelerini andıran bir makro-ekonomik yapıya sahip olacağız; ya da, kalkınma hızını korurken enflasyonla başetmeyi öğrenerek, devleti optimal bir büyüklüğe çekerek ve Gümrük Birliği avantajını en iyi şekilde değerlendirerek, liberal ekonomik düzen içinde kalkınma mucizesi yaratan ülkelerden biri de biz olacağız.

Ya bugünkü zihniyeti koruyarak, siyasetin, merkezdeki küçük bir azınlığın içe kapalı olarak yürüttüğü, "profesyonel" bir faaliyet olmasına razı olacağız; ya da iyi eğitilmiş, katılımcı, yaratıcı, esnek, güçlü bir toplum olmak için demokratik siyasal katılım mekanizmalarını yaygınlaştıracacağız.

Bugüne dek dikkatimizi hep Gümrük Birliği için yakılabilecek "yeşil ışık" üzerinde yoğunlaştırdık. Oysa, yeşil ışık bir başlangıç; bize sadece hedefimiz doğrultusunda yolumuza devam etme imkanını veriyor. Gerisi bize kalıyor. Türk özel sektörü, gidilecek yolu iyi biliyor. Tek isteğimiz, bu yolun, bizi hedefimizden saptıracak engellerden arındırılması. Gerisini hallederiz. Kendimize ve bu ülkenin geleceğine büyük güven besliyoruz. Başarmak için yola çıktık. Başaracağımızı biliyoruz.

Bosna tamam. Sırada...

Soli Özel

Avrupa Topluluğu'nun güvenlik politikası oluşturmaktan aciz bir siyasi cüce olduğunu ortaya çıkaran; uluslararası ilişkilerde değer ve ahlak adına söylenebilecek herşeyi anlamsız kılan; Birleşmiş Milletler'in prestijini ayaklar altına seren; yaklaşık 200,000 kişinin ölümüne, iki milyon insanın göçmenleşmesine, yapılan katliamlar nedeniyle Nürenberg'den bu yana ilk kez Avrupa'da bir savaş suçları mahkemesi kurulmasına yol açan ve binlinçli olarak siyasi liderler tarafından kısırtılan ve azgınlaştırılan bir Sırp milliyetçiliğinin insanlığa armağanını sayılabilecek Bosna-Hersek'teki savaş haksız, hassas dengelere dayalı ve zorlama bir anlaşmayla sona erdi. Aralık ortasında Paris'te imzalanan barış antlaşması ABD'nin, Ohio eyaletinin Dayton kentindeki bir hava üssünde mahsur bıraktıkları Sırp, Hırvat ve Boşnak liderlerine kendi iradesini dayatmasıyla oluşturulabildi. Yakın zamana kadar dış politikayı sadece ayak bağı olarak görme eğilimindeki Başkan Clinton'un yaklaşan seçimler nedeniyle perspektifini değiştirerek hidayete ermesi sonucu ABD'nin dünyada arzu ettiği hemen tüm siyasi gelişmeleri oldurabilme gücüne sahip olduğu tesicil edilirken, anlaşmadan en kazançlı çıkan lider Hırvatistan Başkanı Tudjman oldu. Yugoslavya'nın kanlı bir şekilde dağılmasının ve çeşitli ayrılık savaşlarında akan kanların baş sorumlusu Sırbistan devlet başkanı Miloseviç "Büyük Sırbistan" emelinden vazgeçip, Krajina ve Bosna Sırplar'ını siyaseten harcayarak, ülkesini BM ambargosunun kısılcısından kurtardı. Ortaya çıkan, tek başkentli "yeni" Bosna'nın topraklarının yüzde 51'i ve Saraybosna Boşnak-Hırvat Federasyonu'na ait olacak. Bu devletin içindeki Sırp Cumhuriyeti toprakların gerisine sahip olacak. Devlet kurumlarının merkezi devlet içinde bulunacağı başkanlığın dönüşümlü olarak belirleneceği devletin tüm birimlerinin savunmaları ortak olmadığı için her birim kendi ordusunu muhafaza edebilecek.

Kendi niyetleri de Sırplar'inkinden daha hayırlı olmayan Hırvat milliyetçilerinin ileride Boşnak-Hırvat federasyonunu bozarak Hırvatistan'a iltihak etmeleri hatırı sayılır bir olasılık olarak duruyor. ABD Kongresiyle Başkan arasında yeni bir sürtüşme konusu yaratan Amerikan askerlerinin de katılacağı, vurucu gücü büyük 60,000 kişilik bir NATO ordusunun, Rus ve Alman askerlerini de içerek, barışı korumaktan sorumlu olması şu sırada barışla ilgili yegane güvence sayılıyor. Ancak herhangi bir Amerikalı askerinin can kaybı durumunda neler olabileceği de tam bilinmiyor.

Avrupa...Başkan Clinton'un dünyanın kanayan tüm yaralarına bir ABD merhemi sürme tutkusu, bir sürredir kilitlenen İrlanda sorunuyla ilgili müzakereleri de canlandırdı. Önce silah mı bırakılacağı yoksa Sinn Fein ile İngiliz ve İrlanda hükümetleri arasında müzakerelerin mi başlaması gerektiği konusu komisyona havale edildi. Eğer komisyon silah konusunu çözerse taraflar Şubat'ta nihai barışa yönelik görüşmelere başlayacaklar.

Manş Denizi'nin öteki kıyısında Fransa'da ise ortalık yayılan grevlerle karıştı ve hayat felce uğradı. Juppe Hükümeti'nin, Fransa'nın ciddi bir ekonomik durgunluğun kısılcasına girdiği bir dönemde açıkladığı sosyal güvenlik sistemindeki reform programı ve demiryolları işçilerini ve bazı hatlarını etkileyecek önerileri önce demiryolcuların sonra da onlarla dayanışma içindekilerin grevleriyle kaynayan ülkede hükümet geri adım atmakta da diremiyor.

Avrupa Birliği ile Akdeniz'de kıyısı bulunan Ortadoğu ve Afrika ülkelerini biraraya getiren Akdeniz konferansında ileriye yönelik iyi dilekler listesi ortaya konuldu. 2010 yılında Akdeniz bölgesinde serbest ticarete geçilmesini öngören bir kararın alındığı konferans- ta terörü "bazen" meşru görmek isteyen Suriye tezleri destek bulmazken, tüm ülkeler insan haklarına saygılı

olacaklarını vaadettiler. Brüksel'de biraraya gelen AB maliye bakanları para birliği konusunda bir anlaşmaya yakınlaştılar. Her ne kadar 1999'da tek paraya geçileceği umudu muhafaza edildiyse de beklenen, parasal birlik ve tek para ile ilgili gelişmelerin 21. yüzyıla sarkacağı ve muhtemelen iki değişik çember halinde gerçekleşeceğiydi.

Yunanistan Başbakanı Papandreu'nun sağlığının giderek bozulması ve hastanede bitkisel hayata geçmesiyle Yunanistan'da PASOK partisinin liderlik mücadelesi başladı. 1980'li yıllarda Polonya'nın özgürlük savaşçısı olan Dayanışma Sendikası'nın başkanı ve sonradan Polonya'nın cumhurbaşkanı seçilen Lech Walesa artık toplumun arzularına ters düşen bir kiliseyle ittifakını sürdürmesinin de katkısıyla Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybetti. Yeni çehreleriyle ülkede iktidar olmayı başaran reformcu Komünistler'in adayı Kwasniewski'nin ülkeyi NATO ve AB yönünde ilerlemekten vazgeçirmeyeceği ve piyasa ekonomisine dayalı ekonomik politikaları sürdüreceği bekleniyor.

Gençliğinde katıksız bir NATO karşıtı olarak siyasi kimlik edinmiş olan İspanya'nın Dışişleri Bakanı Javier Solana bir zamanlar karşı olduğu örgütün genel sekreterliğine getirildi.

Rusya'da Aralık ayının ortasında yapılan parlamento seçimlerinin Haziran ayındaki başkanlık seçimleri için de bir gösterge olması bekleniyordu. Ülkede aşırı milliyetçi Jirinovski'nin yıldızı sönerken diğer eski Leninist ülkelerde de görüldüğü gibi Komünistler güç kazanmaya başlıyorlar. Diğerlerine göre daha az reforme edilmiş olsalar da Rus komünistlerinin de iktidara gelirlerse merkezi planlamaya dönmeleri beklenmiyor. Özellikle dış politikada soğuk savaş sonrası uysal ve munis tavırlarından vazgeçmeye başlayan Rusya Federasyonu AKKA anlaşmasının Kafkasya'daki üst sınırlarına uymamasını ABD'ye kabul ettirerek de önemli bir diplomatik zafer kazanmış oldu.

Ortadoğu ve Afrika... Barış düşmanlığında herkesle aşık atabilecek ölçüde fanatik ve şiddet düşkünü olan İsrail'in milliyetçi/dinci siyaset akımı, bu ülkede bugüne kadar düşünülmesi bile mümkün olmayan bir olaya damgasını vurdu. İşçi Partili, barış sürecinin mimarı başbakan İzak Rabin bir suikaste kurban gitti.

Bir barış mitinginden hemen sonra, İsrail gizli örgütlerinin büyük ihmallerinin de bir sonucu olarak genç bir hukuk öğrencisi tarafından öldürülen Rabin'in gitmesiyle barış sürecinin duracağı beklentileri şimdilik gerçekleşmedi. İsrail toplumunda yıllardır bekletilen bir hesaplaşmayı da gündeme getiren bu suikastin ardından devlet ilk kez tüm gücü ile musevi fanatik gurupların üzerine gitmeye başladı. Başbakanlığı devralan, Rabin'in ezeli rakibi ve kader ortağı Şimon Peres ABD'nin desteğiyle barış sürecini sürdürme yönünde kararlı adımlar attı. Ocak ayının ortalarında yapılacak Filistin seçimlerinin gerçekleşebilmesi için İsrail askerlerinin işgal altındaki topraklardan çekilmesi süreci başlamışken İslamcı Hamas örgütünün seçimlere katılıp katılmayacağı bilinmiyordu. Rabin'in ölümü üzerine tepkisini "barış artık yapılabilir" diyerek gösterdiği iddia edilen Suriye cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın barış sürecinin ilerlemesi konusunda ABD'nin de baskılarıyla önemli adımlar atmaya hazır olduğu beklentisi giderek büyüyor.

Mısır'da yapılan ve ne serbest, ne adil ne de dürüst olan seçimlerde İslamcı Kardeşler örgütünün katılımı her şekilde engellendi ve başkan Mübarek'in arzuladığı bir meclis oluşturuldu. Temsili niteliği olan partilerin boykot etmesine rağmen Cezayir'in vahşi ortamında yapılan başkanlık seçimlerine katılım beklenenden yüksek oldu ve Başkan Zerval yeniden seçildi. Bu seçimin verdiği meşruiyet gücüyle daha önce bir-iki kez denediği diyalog arayışlarına başlayacağı umulan Zerval'in İslamcı caniler ve devletin "Ninja"larının şiddeti arasında kalan halkı bu ortamdan kurtarmak için kapatılan İslamcı Selamet Cephesiyle bir şekilde anlaşma zemini oluşturmasının gerektiği düşünülüyor.

Suudi Arabistan'ın Riyad kentinde Ulusal Muhafızların iletişim merkezinde patlayan güçlü bir bomba çoğu binayı koruyan Amerikalılardan olan yedi kişinin ölümüne 60 kişinin yaralanmasına neden oldu. Kral Fahd'ın ağır hasta olduğu söylentileri de eklenince Kral'ın istikrarı konusundaki endişeler arttı.

Kara kıtanın potansiyel olarak en zengin ülkesi Nijerya'da general Sani Abaşa'nın diktatörlüğü giderek daha kanlı bir baskı rejimine dönüşerek sürüyor. Daha önce darbe tasarladıkları iddiasıyla idam etmeye niyetlendiği bir gurubu uluslararası baskı nedeniyle öldürmeyen

Abaşa, tüm ricalara ve baskılara rağmen ufak bir azınlık olan Ogoni halkının haklarını ve petrol gelirlerinden hakça bir pay almalarını isteyen yazar Saro-Wiwa ve se-kiz arkadaşının cezalarını infaz ettirdi.

Asya...Dünyanın bir güvenlik rejimine sahip olmayan en önemli bölgesi olan Asya'da 21. yüzyıla gidilirken hemen her konuda resmileşmiş bölgesel işbirliği gündeme geliyor. APEC(Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) teşkilatı önceleri ABD'nin dürtmesiyle gelişirken, Japonlar giderek bu konuda ağırlıklarını hissettirmeye başladılar. Soğuk Savaş sonrasının değişik koşullarının da etkisiyle istikrarlı ve 'mucizevi' görüntüsünü büyük ölçüde yitiren, ekonomik krizi aşamayan ve genel toplumsal rahatsızlık duygusunun insanlara egemen olduğu ülkede bütçe açıkları da dizginlenemiyor. Okinawa'da bir genç kıza tecavüz edilmesi olayı yüzünden ABD ile ilişkileri de gerginleşen Japonya'da ülkenin güvenlik ve savunma konularını gözden geçiren panel ülkenin kendi güvenliği için gerekli bazı adımları atmayacağını belli etti. Bu tavrın Japonya'nın ABD'nin sırtından bedavaya güvenlik içinde olmasına kızanları harekete geçirmesi bekleniyor.

Bölgede güvenlik konularındaki en büyük tehlike ise Çin'in ara ara çeşitli nedenlerle çevresindeki ülkeleri taciz etme eğilimi olarak görülüyor. Tayvan'da yapılan seçimlerden hemen önceki askeri manevralarda Tayvan gibi bir adaya saldırı provası yapan, Tayvan'a karşı bir askeri müdahalede bulunması için yeterli göreceği koşulların sayısını artıran, gerekçeleri muğlaklaştıran Çin Hong Kong'la ilgili olarak da, bağımsızlıktan önce bir gölge kabine oluşturacağını ilan etti. Ekonomisindeki aşırı ısınmayı durdurarak, enflasyonu dizginlemeye de çalışan Çin'de komünist yönetim altında kapitalist gelişme sürdürmenin, bir yandan piyasa güçlerini teşvik ederken verimsiz devlet sektörüyle bunların ayağına pranga vurmanın yarattığı çelişkilerin daha ne kadar kontrol altında tutulabileceği merakla bekleniyor.

Toplumdan gelen baskılar sonucu, Kore'nin siyaseten kıvrak cumhurbaşkanı Kim Yung Sam kendisinden önceki askeri dönemin iki diktatörünün üzerine gitmeye karar verdi. Roh Tae Woo, başkanlığı sırasında işadamlarından 300 milyon dolar rüşvet aldığı için hapse atılırken, 1979'daki darbenin ve bir yıl sonraki

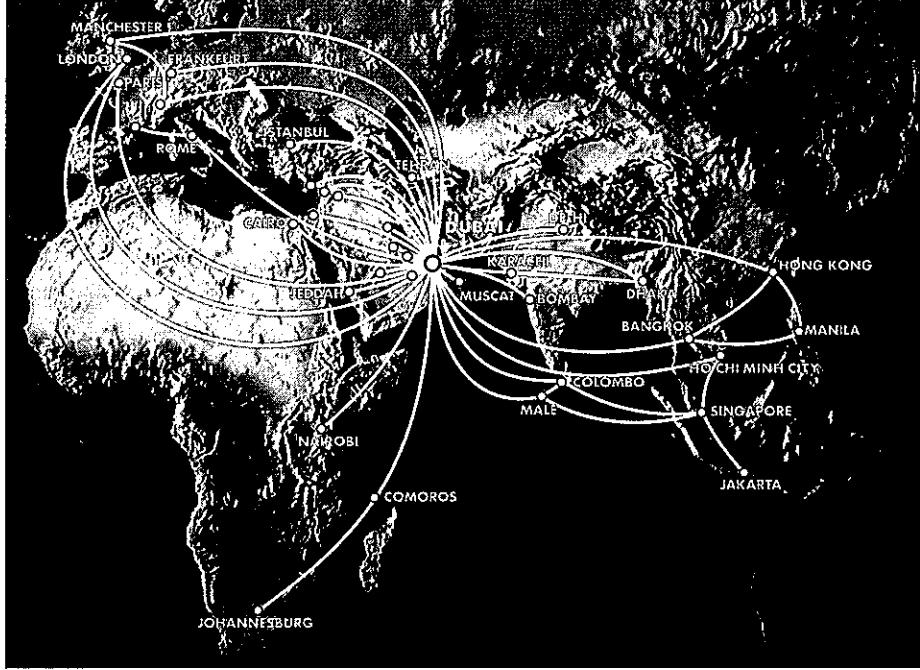
öğrenci kıyımının sorumlusu Chun Doo Huan da yargı önüne hesap vermek üzere çıkarılıyor.

Amerikalar...Ulusal politkadan ve geleneksel büyük partilerin politikacılarından yaka silken Peru halkı başkent Lima da dahil olmak üzere tüm büyük şehirlerde bağımsız adayları belediye başkanlıklarına getirdi. Geçen senekine benzer isyanlarla karşılaşmaktan çekinen Arjantin hükümeti eyalet valilerini çalışanların ücretlerini kesmeye zorlamaktan vazgeçti ancak buralardaki patronaj ve yolsuzluğa dizginleyecek projelerin hazırlandığı da IMF'ye iletildi.

Cumhuriyetçilerin önde gelen adayı Dole'a da başkan Clinton'a da rahat nefes aldırın bir açıklamayla eski Amerikan genel kurmay başkanı Colin Powell Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı olmak için kampanya başlatmayacağını açıkladı. Amerikan Kongresi ile başkan arasında bütçe konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık ve inatlaşma sonucu Clinton'un önüne gönderilen bütçeyi veto etmesiyle ABD'de devlet kepenk indirdi. En gerekli görülen memurlar haricinde tüm bürokrasinin, bütçesizlik yüzünden para harcama yetkisi olmaması nedeniyle evlerine gönderilmesi ve koca ülkenin devleti çalışmadan birkaç gün geçirmesi dünyayı şaşkırtırken, Amerikalılar'ın rahatı da biraz kaçtı. Daha sonra başkan ve Kongre arasında uzlaşma sağlandı ve devlet işine devam edebildi. Amerikan toplumunun çok büyük kısmını ilgilendiren sosyal güvenlik sistemi ve özellikle orta sınıfları etkileyen sosyal sağlık programları üzerindeki mücadele daha uzun süre devam edeceğe benziyor. Cumhuriyetçiler'in gerekli harcama kısıtlamalarında bile çok sert hareket etme eğilimleri giderek geri tepmeye başladığından, yapılan bazı yerel seçimlerde kayba uğradılar. Fikren müflis Demokratlar ve hınçlı Cumhuriyetçiler arasında sıkışıp kalan Amerikalılar ise giderek artan şekilde siyasi sistemlerinde yenilik talep ediyorlar. ABD'nin önde gelen bazı siyasilerinin Kongre'den gönüllü olarak ve iş yapılamamasından şikayet ederek ayrılmaları sistemdeki rahatsızlığın bir göstergesi olarak kabul ediliyor.

Kendi dallarının iki yıldızı sosyal bilimci ve düşünür Ernest Gellner ve sinema yönetmeni, Yeni Dalga'nın önde gelen isimlerinden Louis Malle vefat ettiler.

Emirates. Mükemmel Bağlantı.

Uzun mesafede

95'in en iyi havayolu.

Emirates

GÖKLERİN EN MÜKEMMELİ

Emirates İstanbul Ofisi Tel: (212) 293 50 50 (4 hat)

Hukuk, siyaset ve Anayasa Mahkemeleri

Bakır Çağlar

Anayasa Mahkemesi'nin 24 Aralık seçimleri ile ilgili kararı, Mahkeme'yi bir kere daha rampa ışıklarına çıkardı ve Mahkeme'nin siyasi-anayasal sistem içindeki rolü, yeniden düşünölmeye başlandı. Seçim yasası ile ilgili anayasal diagnostiğin değerlendirilmesi, öncelikle Mahkeme'nin rolünün kavranmasına bağlı. "Hukuk, Siyaset ve Anayasa Mahkemeleri"nin konusu da kısaca bu.

Anayasa'nın "Üstün Yorumlayıcısı" Anayasa Mahkemeleri, "Yargıçlar Anayasası", Hukuk ve Politika ikilisi

Anayasa Yargıcı kavramının farklı tanımları getirilmiştir. Bu tanımlardan bir bölümü, Organın yapısı ya da Anayasa muhakemesi yapan yargı yerlerinin usul hukukunu esas almaktadır. Farklı bir tanım, denetim konusu ölçü alınarak yapılmış ve anayasallık denetimi ya dar anlamda yasanın Anayasaya uygunluk denetimi ya da geniş anlamda normatif (kural koyma) fonksiyonunun denetimi olarak görölmüştür. Son bir tanım önerisinde ise, referans kuralı ya da ölçü norm ve Anayasa önem kazanmaktadır. Anayasa yargıcı, Anayasa'yı yorumlayan ve uygulayan yargıçtır.

Bu tanım anayasal mevzuatta da yer almaktadır. İspanyol Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş ve yargılama usullerini düzenleyen organik kanunun 1. maddesi Mahkeme'ye, "Anayasa'nın üstün yorumlayıcısı" olma misyonunu tanımıştır. Kurulmuş İktidar Parlamento, Anayasa Yargıcı'nın yorumladığı Anayasa ile bağlıdır. Ve Yargıç, Anayasa'yı yorumlayan siyasi organlar gibi "anlam arzı piyasası"nın "aktör"lerinden biri, kısaca hukuk kaynağıdır.

Anayasa Mahkemeleri'nin anayasal normları yorumlama, yeniden yaratma işlemini açıklarken, D. Rousseau, Freud'un "Babayı öldürme mitosu"nu kullanır: Anayasa Yargıçları, yazılı anayasa kurallarını önce öldürür, sonra, çok kere "kurucu babalar"ın yerine geçip, içtihatla yeniden yaratır. Öylesine ki, Almanya, Avusturya ve İtalya'da, Anayasa Yargıcı, Anayasa değişikliklerinin de Anayasa'ya uygunluk denetimi yetkisini kendisine tanımıştır.

Ancak, Anayasa Mahkemeleri, anayasal normların tek yorumlayıcısı değildir ve bir "anlam arzı piyasası" içinde yer alır. Ve bu piyasada anlam üreticileri arasındaki mücadele, eşit bir mücadele değildir. Bunun içindir ki, "hukukun yeniden yazımı" değişen siyasi güçler dengesine göre farklılaşır.

Genel iradenin ifadesi olan yasa, birden çok kısmi organca yapılır ve bu organların ifade ettiği irade, genel iradeyi meydana getirir. Bu kısmi organlardan biri, çok kere bir siyasi blok meydana getiren Parlamento ve Hükümet ikilisidir. Diğer kısmi organ ise Anayasa Mahkemeleri'ne başvurma yetkisine sahip otoriteler ve Anayasa Mahkemesi'nin meydana getirdiği bütündür.

Anayasa Mahkemelerinin kurulması ve "Hürriyetler Şartı Anayasa" düşüncesini şekillendiren, "Yargıç yapısı Anayasa Hukuku"nun gelişmesi ile anayasal şema değişmiş, anayasal mekanlar farklılaşmıştır. Parlamento ve Yürütme "siyasi toplum mekanı"nda; Anayasa Mahkemeleri ise farklı bir mekan olan "sivil toplum mekanı"nda yer alır.

Kısaca, "Anlam arzı piyasası"na giren üreticiler, Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açan parti ya da parlamenterler, dava konusu ile ilgili sivil toplum kuruluş-

ları, dernek ve sendikalar, itiraz yolunun kabul edildiği sistemlerde, dava mahkemeleridir.

Anlam arzı piyasasının darlığı ya da genişliği, Anayasaların Sivil Toplum anlayışı ile yakından ilgilidir. 1982 Anayasa koyucusunun iptal davası açma konusunda Muhalefete “dar kapı politikası”nın (Bkz. m.150) bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.⁽¹⁾

Bu durumda Anayasa yargısının meşruiyeti problemi önce demokratik meşruiyet problemidir. Bugün bu problem, İktidar “Karşı İktidar” ikilisi çerçevesinde düşünülmekte, Mahkemeler de İktidar ve Muhalefet arasında anayasal uzlaşmazlıkları çözen cihazlar olarak görülmektedir.

Anayasalar, çok kere, farklı yorumlara açık düzenlemeler getirir, Anayasa-üstü kaynak ve ölçütlere yollama yapar. Bu durum, Anayasa yargılamasında etkin denetimin maddi temelidir. Anayasa metinleri ya da referans normlarının belirsizlik ya da eskiliği Anayasa Yargıcı’na referans normlarını yeniden tanımlama ve aktüelleştirme imkanı verir. “Yargıçlar Anayasası”ndan anlaşılması gereken de budur.

Anayasa yargısının kurulduğu Hukuk Devletlerinde, yasayı milli egemenliğin ifadesi sayan doktrinin terk edilmesi, “üstün” Anayasayı yorumlayan Anayasa Yargıcı’nın rolü, Anayasa yargısının zor problemi olan Hukuk-Politika çatışmasını ister istemez gündeme getirmiştir.

Bu çatışmanın yeni örneklerinden birine Fransa’da “sığınma hakkı” ile ilgili Avrupa sözleşmelerin uygulanmasını sağlamak için yapılan Anayasa değişikliği sırasında tanık olunmuş, İçişleri Bakanı Charles Pasqua “Anayasa Konseyi’ne üstün iktidar olmadığını hatırlatma gereğini” duymuş; üstün iktidarı, referandum yolu ve temsilcileri aracılığı ile halkın kullandığı klasik tezini bir kere daha canlandırmıştır. Anayasa Konseyi Başkanı Robert Badinter ise, 1988-1993 yıllarında o zaman muhalefetteki Başbakanın, diğer azınlık milletvekilleri ile birlikte on kere Anayasa Konseyi’ne başvurduğunu, bu başvurulardan yedisinde Anayasa’ya aykırılık iddiasının yerinde görüldüğünü not ettikten sonra şu soruyu sormuştur: “O dönemde Anayasa Konseyi ne yapıyordu, hukuk mu, yoksa politika mı?”⁽²⁾

Bugün, “Genişletilmiş Demokrasi”, herşeyden önce “meşruiyet”in çoğul halidir. Meşruiyet sadece Sandıksal Demok-

rası’den kaynaklanmaz. “Meşruiyet”in başka kaynakları, başka faktörleri de vardır. “Sandık meşruiyeti” yanında, demokrasinin temel prensipleri, hak ve hürriyetleri koruyan “Yargıçlar Hukuku” ya da “Cüppe Meşruiyeti” gibi...

Yasama iktidarı karşısında Anayasa Yargıcı’nın yetkilerinde sınır çizgisi, Anayasa yargısının nevaljik noktasıdır. Anayasa mahkemeleri kararlarında görülen “self-restraint” (yetkilerini kayıtlama) ve “political questions” (siyasi sorun) politika ya da doktrinleri de aynı noktada yer alır.

Self-restraint teknikleri içinde en yaygın olanı “siyasi sorun doktrini” (political question doctrine-PQD)’dir.

PQD’i tanımlamadaki zorluğa rağmen bu doktrini sadece çözümü siyasi açıdan zor anayasal sorunlardan sakınma formülü olarak değerlendirmek gerçekçi olmaz. Siyasi sorun problemi, herşeyden önce, yargı denetimini demokrasilerin çoğunluk kuralı (Majority Rule) ile bağdaştırma problemi, hukuk kurallarına Anayasal anlam arzı piyasasında yer alan aktörler arasında bir çeşit “Cohabitation”, yani, birlikte yaşarlık formülüdür.

Sistemi demokratikleştirme ve barıştırmada Anayasa Mahkemeleri

Anayasaya uygunluk denetiminin itiraz ya da defi yolu ile harekete geçirilmesi, dava mahkemelerinden gelen talepler üzerine çalışma, yüksek mahkemelerin, toplumun gerçek ve somut problemlerinden kopmasını engellerken, yargı bağımsızlığı, siyasi konjonktürden etkilenmeden, çok daha genel ve kalıcı siyasi ideolojik tercihleri korumalarını sağlamaktadır.

Kanunların, Anayasaya uygunluk denetimi, muhalefete, siyasi çoğunluğun Anayasa kuralları ile kayıtlanması hukuki imkanını verdiği ölçüde, siyasi hayatı barıştırmakta, siyasi uzlaşmazlık konuları hukuk teknikleri ile çözülmektedir. Özellikle iktidarda yer değişiklikleri ertesinde yeni siyasi çoğunlukların revizyonist politikalarının Anayasa yargılaması ile hukuk kıskaçına sokulması, “İktidar-Muhalefet diyalektiği”ni anayasal dengeler çerçevesinde tutmaktadır. İspanya’da görüldüğü gibi, siyasi ve sosyal bütünleşmenin korunma ve güçlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi'ne 1983-1994 yılları arasında yapılan toplam 711 başvurudan, 559'u karara bağlanmıştır.

İnsan hakları ideolojisinin, Anayasa yargılaması ile bütün hukuk şebekesine yayılması, eksik temsil edilen ya da edilmeyen siyasi azınlıkların hak ve hürriyetlerinin tanınma ve korunmasını sağlarken, sistemin temsili niteliğini ve demokratikliğini arttırmaktadır.

Ancak, bu demokratik potansiyelin gerçekleşmesi belli şartlara bağlıdır: Yargıç seleksiyonunun demokratikleştirilmesi ve yargı yerlerine ya da Adalete ulaşma hakkı ve kanallarının genişletilmesi gibi.

Anayasal Sistemler, Parlamenter, Prezidansiyel ya da Yarı-Prezidansiyel olsa da, kural koyma ya da Normatif İktidar üzerinde hakimiyeti kazanan taraf ve onun yöneticisine veren "çoğunluk mantığı" gereğince, İktidar Birlik ya da Bütünlüğü, Yürütme'de gerçekleşir.

İktidar Birlik ya da Bütünlüğü ile "Politika"dan yoksun bırakılan ferdin, "Politika"da yeniden etkili olabilmesi, "normatif iktidar"ın kullanımına katılma şartına bağlıdır. Bu şartın gerçekleşmesi için, fertlerin, norm-

ların Anayasa'ya uygunluk denetimini yapan mekanizmaların işleyişine katılması gerekir. Demokrasi, sadece iktidarın kaynağı ile değil, iktidarın denetimi mekanizmalarına katılma kanallarının genişliği ile de tanımlanır. Ayrıca eklemek gerekir ki, Anayasa yargısı ile sansürlenene, parlamenter temsilden çok, yasa tasarısı ve tekliflerini hazırlayan "idari teknokrasi"dir.

Sonuçta, Hans Kelsen'in "Kısmi Yasama Organı" (organe législatif partiel) saydığı Anayasa Yargıcısı, Anayasa'nın tek yorumlayıcısı değildir ve Anayasa'ya getirdiği yorum, diğer organların yorumunu da hesaba katmak zorundadır ama, Anayasa Yargıcısı'nın kaçınılmaz siyasi bir rolü de vardır.

Anayasa Mahkemeleri'nin "Sistem" içindeki rolü: Yasama ortağından ikame hukuk muhalefetine

Anayasa Mahkemeleri'nin sistem içindeki rolü, sistemin sosyal, politik, ideolojik "çevre"sine göre değişir.

Mahkemelerin jürisprüdansiyel politikasını şekillendiren de bu "çevre"dir. "Politik çevre"de değişmeler, sistemlerin "çoğunluklaşma"sı ya da "çoğunluksuzlaşma"sı Anayasa Mahkemelerinin sistem içindeki rolünü de etkiler.

Anayasa Mahkemelerinin sistem içinde rollerini iki farklı mantık şekillendirir I. Cumhuriyet İtalyası örneğinde görüldüğü gibi, Parlatentonun çoğunluksuzlaşması halinde, Anayasa Mahkemesi bir çeşit "yasama ortağı" ve hatta "yasakoyucu"dur.

İtalyan Anayasa Mahkemesi, bir çeşit ikame yasa koyucu rolünü üstlenmiş, ek veya ikame kararlarla yasa koyucunun siyasi tercih boşluklarını doldurmuştur. Türk Anayasa Mahkemesi politikasını da, II. Cumhuriyet'de, aynı kurumsal mantığın etkilediği söylenebilir.

Özellikle parti bölünme endekslerinde yükselme ve siyasi kutuplaşmanın yol açtığı parlamenter hareketsizlik, Anayasa Mahkemesi kararlarının etkisini artırır. Basit bir sayısal karşılaştırma, akla gelebilecek bütün itirazı kayıtlara rağmen, yine de anlamlı bir sonuç verebilir: Türk Anayasa Mahkemesi 1962-1977 yılları arasında, 15 yıl içinde, 223 kanunu ya da belli hükümlerini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. Oysa Birleşik Devletlerde Warren Mahkemesi "Judicial Activism" dönemi olarak bilinen 1953-1969 arasında, 16 yıl içinde, sadece 16 kanunu Anayasa'ya aykırı bulmuştur.⁽³⁾

Parlamentoların çoğunluklaşması durumunda ise, farklı bir kurumsal mantık etkili olur, Anayasa yargısı muhalefetin ihtiyaç duyduğu karşı ağırlığı sağlar. Kısa söylendiğinde, plüralist sistemlerde, bir kurumun aşırı güçlenmesi tepki olarak bir başka kurumu doğurmakta ya da güçlendirmektedir.

Politikayı hukuk çemberine sokan, plüralist demokrasiler yeni dengelerinde, Anayasa Mahkemelerinin Anayasa adına bir "İkame Hukuk Muhalefeti" olma misyonudur. Türkiye'de, III. Cumhuriyet'de, muhalefetin tahrik ettiği iptal davalarında görülen sayısal artış aynı arayışın ifadesidir.

Anayasa Mahkemeleri tipolojisi ve Avrupa modeli Anayasa yargısının gelişmesindeki akımlar
M.Cappelletti'nin klasik tiplemesinde Anayasa Mahkemeleri üç sisteme bağlanmıştır; prototipini Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi'nin meydana getirdiği ve

Büyük Britanya dışında Common Law ülkelerinde uygulanan Yüksek Mahkeme Sistemi olan "Judicial Review"; prototipini Avusturya Anayasa Mahkemesi'nin meydana getirdiği ve Romano-Germanik hukuk düzenlerinde uygulanan uzmanlaşmış Anayasa Mahkemesi sistemi "Constitutional Review" ve marksist ülkeler sistemi. Bugün üçüncü tipin yerinde, marksizm sonrası "öteki-Avrupa"nın yeni Anayasa Mahkemeleri var. Bugün, Marksizm Sonrası "öteki Avrupa"da demokratikleşme süreci, tasarımı farklı Anayasa Mahkemeleri üremektedir: "Dördüncü Nesil" Anayasa Mahkemeleri. Demokratikleşmenin "yoldaş"ı, "öteki Avrupa Anayasa Mahkemeleri" içinde tipik örneklerden biri ise, Macaristan Anayasa Mahkemesi'dir.

Mahkeme, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesine uygunluk denetimi yaparken, "Azınlık Hakları"nın mahkemesi olma misyonunu da üstlenmekte, plüralizmin anayasal düzeni farklı kurulmaktadır.

Anayasa mahkemeleri tiplerini yanında modelleştirme denemeleri de yapılmıştır; Yüksek Mahkeme "Amerikan modeli", uzmanlaşmış Anayasa Mahkemesi Alman modeli ve muhalefetin başvurusu üzerine kanunların Anayasa'ya uygunluğu öndenetimini yapan Anayasa Konseyi Fransız modeli gibi. Alman ve Fransız modelleri, tek bir modelin, "Avrupa modeli"nin iki alt-modelidir. Çek, Slovak, Macaristan, Romanya, Slovenya, Bulgaristan, Rusya Anayasa Mahkemesi de "Avrupa modeli"nin uygulamalarıdır. Ve bu modelde Anayasa Mahkemeleri, Yasama, Yürütme ve Yargılama iktidarlarının dışında yer alır.

Avrupa modeli, Anayasa yargısının milli planda gelişme sürecinde üç dalga ayırılmıştır. Bugün bunların bir dördüncüsünü de eklemek gerekecektir: Marksizm sonrası Anayasa Mahkemeleri. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ile kurulan İnsan Hakları Avrupa Komisyon ve Mahkemesi'nin "Avrupa normu"na uygunluk denetimi ise gelişme sürecinin geçici varış noktası olmuş, Anayasa şikayetine (Verfassungsbeschwerde) bir benzeri "sözleşme şikayeti", milli-üstü planda kurulmuştur.

Son yıllarda "sözleşme şikayeti"nde büyük sayısal artış görülmektedir. Türkiye'de, Komisyon'a 613 başvuru yapılmış bu başvurulardan 220'si kabul edilemez bulunurken, 90'ı kabul edilmiştir. "Yaşayan hukuk", İn-

san Hakları Avrupa Sözleşmesi artık, karşılılık ilkesine dayanan, insan hakları ile ilgili bir milletlerarası sözleşme değil, bir Anayasa'dır. Mahkeme bunu, 23 Mart 1995 tarihli "Loizidou Türkiye'ye karşı" vak'asında açıkça not etmiştir.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukuku'nun denetim cihazları, Komisyon ve Mahkemeyi birleştiren ve Strasbourg'da görülen davalarda siyasi çözüm formülünü ya da Delegeer Komitesi yetkilerini kısıtlayan Onbirinci Protokol, yeni bir "Avrupa Anayasa Mahkemesi"nin hukuki yapısını da kurmuştur.

Bugün, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi sadece, "Demokratik Toplum Düzeni" kilit-formülü çerçevesinde insan haklarını korumakla kayıtlı bir Hukuk Sistemi değildir. İnsan Hakları Avrupa Komisyon ve Mahkemesi, Anayasalarla öngörülen organların yapı ve işleyişiyle ilgili kural ve uygulamaların da, Sözleşme Hukukuna uygunluğunu denetlemektedir.

Kıt'a Avrupası'nda dalgalardan ilki, Birinci Dünya Savaşı ile eşzamanlıdır. Avrupa modeli Anayasa yargısının prototipi, Viyana'lı Usta Kelsen'in tasarladığı "Avusturya Yüksek Anayasa Mahkemesi", 1920 Anayasası ile kurulmuştur. Çekoslovakya ve Cumhuriyetçi İspanya Anayasa Mahkemeleri de bu ilk dalganın ürünleridir.

İkinci akım, İkinci Büyük Savaş ertesinde, 1945 yılında yeniden inşaa edilen Avusturya Anayasa Mahkemesi, 1947 Anayasası'nın kurduğu İtalyan Anayasa Mahkemesi ve 1949 tarihli Temel Yasa ile kurulan Alman Federal Anayasa Mahkemesi ile başlamıştır. Her iki tecrübenin fikri "background"unu hazırlayan yine Kelsen'ci tezdir.

1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasası ile kurulan Fransız Anayasa Konseyi ve 1961 Anayasası ile kurulan, 1982 Anayasası ile yeniden düzenlenen Türk Anayasa Mahkemesi de bu akım içinde yer alır.

Üçüncü akım, Avrupa'da otoriter sistemlerden demokratik-liberal sistemlere geçişle eşzamanlıdır.

Yeni Akdeniz demokrasilerinde, Yunanistan'da "Albaylar rejimi", Portekiz'de "Salazarizm" ve İspanya'da "Frankizm" in son bulmasından sonra yapılan Anayasalarda Anayasa mahkemeleri getirilmiştir. Kıt'a Avrupasında "duvar"ın yıkılması ertesinde kurulan Anayasa Mahkemeleri ise dördüncü akımın ürünleridir.

Farklılıklarının ötesinde Anayasa Mahkemelerinin ortak kimliğini şekillendiren, Anayasa mahkemelerinin, siyasi-ideolojik krizler ertesinde fert hak ve hürriyetlerinin korunması ve demokratik rejimin teminata bağlanması için getirilmiş olmalarıdır.

Anayasa Mahkemelerinin kuruluşu ve siyasi güçler dengesi

Liberal sistemlerde Anayasa yargıçları, Meclis onayı ile yürütme iktidarı tarafından (Birleşik Devletler), Meclislerce (Portekiz, Alman Federal Cumhuriyeti), Yürütme ve Parlamento (Avusturya, Fransa) ya da Yasama, Yürütme ve Yargı (İtalya, İspanya) tarafından atanır. Ve bilinir ki, atamalar, alınan hukuki önlemler ne olursa olsun (atama işleminde aranan farklı çoğunluk gibi...) siyasi bir sürecin sonucudur. Sistemler arasında tek fark, bazıları "Partein-proporz" adıyla anılan mahkeme sandalyelerinin partiler arasında dengeli dağılımı tekniğini kullanırken (Avusturya, Almanya, İtalya, Portekiz) diğerlerinde mahkeme kompozisyonunun partilerin iktidarda dönüşümlü yer değişikliği sonuçlarına bağlı kalmasıdır. (Fransa, İspanya) Bu dönüşümün gerçekleşmediği sistemlerde, (Japonya ve İsveç) Anayasa Mahkemeleri'nin etkisizleştiği görülmüştür.

Anayasa Yargıçları'nın atanmasında kullanılan bu tekniklerin mantığı, Mahkeme'de plüralist bir yapının gerçekleştirilmesi, tek bir eğilim ya da duyarlılığın yargı yerinde mutlak üstünlük kurmasının engellenmesidir. Kısaca, bir çeşit "mikro demokrasi". Bunun da ötesinde, bazı örneklerde halkın dilsel, dinsel, etnik farklılığı içinde Mahkeme'de temsili düşünülmüştür. Tabiidir ki, Anayasa'ya göre halkın homojen sayıldığı Türkiye'de bu düşünce konu dışıdır.

Bu teknikler birlikte düşünüldüğünde, 1982 Anayasası ile kurulan "III. Cumhuriyet Anayasa Mahkemesi" yapısı seridişi bir yapıdır. Anayasa mantığında, Cumhurbaşkanıya tanınan atama yetkisi "a-politik" bir mahkemenin önkoşulu sayılmıştır ve bu mantık "Güçlü Devlet" teorisini C.Schmitt'in mantığıdır. "82 Formülü"nde Cumhurbaşkanı'nın atamaları ile Mahkeme'nin kompozisyonunu değiştirme teknik imkanı vardır. Eğer, önceki Cumhurbaşkanı görev süresini tamamlama-

yabilseydi (1996), Başkan ve on üye ile toplanan Anayasa Mahkemesi'ne sekiz asıl, dört yedek üye atama hukuki imkanına sahip olabilecekti. (4)

Bu formülde, görevde kalma süreleri açısından, atanan yargıçların yaşı da önemli. II. Cumhuriyet' de Anayasa Mahkemesi üyelerinin büyük çoğunluğu (% 72) 61-65 yaş grubunda yer alırken, III. Cumhuriyet'de Anayasa Mahkemesi'ne atanan üyeler ve "genç üyeler" in görev süreleri de 2000 yılını rahatlıkla aşmaktadır.

Ancak bu tesbitler, özellikle de "karşı oy" lar bir gösterge sayılırsa, Anayasa Mahkemesi'ni tek blok olarak görme sonucunu doğurmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi üyesi M.Gönül'ün yaptığı bir araştırmaya göre, 1961 Anayasası döneminde toplam 667 karar verilmiş, bu kararların % 67.4'ünü oluşturan 450'sinde karşı-oy kullanılmıştır. 1982 Anayasası döneminde ise alınan karar sayısı toplamı 252 ve bu sayının % 61.5'ini karşılayan 155 kararda karşı oy kullanılmıştır. Bu sayılar Türk Anayasa Mahkemesinde tek bir duyarlılık ya da eğilimin mutlak üstünlük kurmadığını göstermektedir. Mahkemenin mimari tarzı farklı da olsa...

Anayasa Mahkemeleri'nin hukuki misyonu ve denetim teknikleri

Anayasa Mahkemelerine tanınan misyonlar üç ana kategoride toplanmıştır: Temel hakların ve rejim temelindeki prensiplerin korunması, devlet ve kurucu unsurları arasında iktidarlar dengesinin muhafazası ve devlet iktidarının farklı organları arasında yetki ihtilaflarının çözüme bağlanması. Bu misyonlar yanında Anayasa Mahkemelerine, Fransa, Avusturya, Federal Almanya, Portekiz ve birçok Afrika ülkesinde, siyasi seçim ihtilaflarını çözme misyonu; Federal Almanya, Avusturya, İtalya ve Türkiye'de Yüce Divan rolü; Federal Almanya, Portekiz ve Türkiye'de siyasi partilerin anayasallık denetimi gibi ek misyon ve roller tanınmıştır.

Devlet ve kurucu unsurları arasında dengenin muhafazası, özellikle Federal Devletlerde, Anayasa Mahkemelerinin temel misyonlarından ve Birleşik Devletler'de Yüksek Mahkeme'yi Anayasa Mahkemesi yapan da bu misyon olmuştur. Ancak "federalist

misyon" sadece *Federal Devletlerde* değil, ama, *Üniter Devletlerde* de gerçekleşmektedir. Üniter Devlette görülen yapısal değişimler, İtalya'da bölgeler, İspanya ve Portekiz'de muhtar topluluklar, Fransa'da bölgeler, Belçika'da topluluklar ve bölgeler, federalist misyonu Anayasa Mahkemeleri misyonları içine sokmuştur. Üniter Devletlerde Anayasa Mahkemelerinin bu misyonu "azınlık hakları" ile ilgili düzenlemelerde kritik bir önem taşımaktadır.

Siyasi Partilerin anayasallık denetimi Türkiye'de, "Anayasal Düzen" in tanımında belirleyici olmuş, barışsız ya da "az-güvenli" bir mekanda çalışan Türk Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin yasaklanması vak'alarında, laiklik ve dini sebeplerle örtünme davalarında, Ceza Kanunu ile ilgili konularda verdiği kararlar, "Sivil Barışın Anayasal Düzeni Teorisi" nin kurucu unsurlarını getirmiş, "Atatürk milliyetçiliği" ni de Sivil barışın kurucu unsuru olarak görmüştür.

Anayasa Mahkemesi, 991/1 karar sayılı Siyasi Parti Kapatma kararında, "Anayasa'da ırkçılık, turancılık ya da din veya mezhep doğrultusunda bütünleşmeyi amaçlayan inançları reddeden..." "Sivil barışın anayasal düzeni teorisi" mantığında, bölgelerin ulusal kimliği olmayacağı, Türk dil ve kültüründen başka dil ve kültürleri koruma, geliştirme ve yaymanın "millet bütünlüğü" nü bozacağı sonucuna varmıştır.

Türkiye'de, Anayasa Mahkemesi, "Sivil Barışın Anayasal Düzeni Teorisi" çerçevesinde, etnik ya da dinsel kimlik arayışlarını kayıtlarken, Anayasa'nın özerklik ve özyönetim biçimlerine de kapalı olduğu sonucuna varmış ve kapatılan 16 partinin 8'inde kapatma gerekçesi olarak azınlık yaratma yasağı prensibini kullanmıştır.

Türkiye'de, Lozan Anlaşması dışında, hukuken tanınmış bir azınlık yoktur ama konu, sekmeli bir biçimde de olsa, parti kapatma kararlarına karşı açılan davalar ve dosyaları "Kürdistan Human Rights Project" isimli kuruluş bünyesinde hazırlanan "Güneydoğu Davaları" ile İnsan Hakları Avrupa Komisyonu önüne yine de getirilmiştir ve Anayasa Mahkemesinin "Sivil barışın Anayasal düzeni" teorisi ile insan hakları Avrupa yargı yerlerinin "Demokratik Toplum Düzeni" anlayışı arasında uyum, Hukuki bir tartışmanın konusu olmuştur.

Anayasa Mahkemelerinin temel hakların korunması misyonu, sürekli gelişme istidadı gösteren bir misyondur ve çok kere, İtalya, Almanya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'de görüldüğü gibi Anayasa mahkemelerinin kuruluş sebebidir. Kanunların, Anayasa'ya uygunluk denetiminde, yetki ve prosedürle sınırlı kalmadan, muhteva denetimi yapılması durumunda, korunacak hak ve hürriyetler ve kaynaklarının tesbiti önem kazanmaktadır.

Birleşik Devletler'de Anayasa Yargıcı, Anayasa üstü normlar kullanmakta ve çok kere de politika felsefesi alanına girmekte, Fransa'da ise sistematikleşmeye başlayan Anayasaya uygunluk denetiminde Anayasa Yargıcı, Anayasaya göre sınırlarını çizdiği genel prensipler kullanmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi de, insan hakları ile ilgili sözleşmeleri, hukukun genel prensiplerini ölçü-norm olarak kullanmaktadır.

Kısaca, Yargıcı'nın temel hakları koruma misyonu, Anayasayı çok anlamlı bir kavram yaparken, yeni bir "Yargıçlar Anayasası" kurulmakta ve "Yargıçlar Anayasası", Milli Mahkemelerle Milli-üstü Mahkemeler arasında yakınlaşmanın tipik örneklerini vermektedir.

Anayasa Mahkemelerinin denetim teknikleri, farklılıklarının ötesinde iki ana kategoride gruplaştırılmıştır: İlki, mahkemelerden Defi ve Parlemanter muhalefete gelen dava yolu ile denetim. İkincisi "a priori" ya da "a posteriori" denetim.

Anayasa Mahkemesi'nde açılan dava yolu ile denetim sistemi, 1920 Anayasası ile Avusturya'da kurulmuştur ama bugün Kit'a Avrupası Anayasa Mahkemeleri yanında, Latin Amerika ve Afrika Anayasalarında da öngörülmüş, Yugoslavya'nın yanısıra, 1968 Anayasası ile Çekoslovakya ve 1982 Anayasa değişikliği ile Polonya'yada getirilmek istenmiştir. Dava mahkemelerinde ileri sürülen Defi yolu ile denetim Birleşik Devletler'de XIX. yüzyılda şekillenmiş, çok sayıda ülkede; Avustralya, Kanada, Danimarka, İrlanda, Norveç, Portekiz, Japonya, Almanya, İtalya, Türkiye'de... kabul görmüştür.

Zaman içinde kayıtlı öndenetim ya da "a priori denetim", yasaların isdar (promulgation) öncesinde yapılan denetimdir. "a posteriori denetim"de ise Anayasa davalarının konusu yürürlükteki yasalardır.

Uygulama da, her sistemde, Defi ya da Dava tekniklerinden biri ya da diğerinin üstünlük kazandığı görülür ve bu üstünlüğün sistem açısından ciddi sonuçları da vardır.

Türkiye'de, 1961 Anayasası döneminde siyasi partiler tarafından açılan 269 davanın 95'i (% 35.4) iptalle; 106'ı (% 39.4) ret ile sonuçlanırken; 68'i (% 25.2) hakkında, karar vermeye yer olmadığına karar verilmiştir. Mahkemelerden itiraz yoluyla yapılan 895 başvurunun 86'ı (% 9.6) iptalle; 368'i ret ile (% 41.1) sonuçlanmış; 227'i (% 24) hakkında karar verilmesine yer olmadığına karar verilmiştir.

Bu dönemde dava ve itiraz yoluyla yapılan başvurular sonucunda verilen kararların en fazla, temel hak özgürlüklerle ilgili konularda olduğu tesbit edilmiştir.

1982 Anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesine 1.1.1983-31.12.1994 tarihleri arasında yapılan toplam 711 başvurudan, 559'u karara bağlanmıştır.

Başvurulardan 340'ı mahkemeler, 123'ü iptal davası açmaya yetkili organlarca yapılmıştır.

1.1.1983-31.12.1994 döneminde karara bağlanan iptal davası sayısı 120'dir. Bunun 90'ı iptal (% 75); 30'u retle sonuçlanmıştır. İtiraz yoluyla gelen 187 davanın 38'i iptal (% 20.3), 149'u retle (% 79.7) sonuçlanmıştır. Bu dönemde verilen kararlarda, Parla-mentonun "yitirilen onuru" nun iadesi arayışının etkileri görülür. Parla-mentonun Yürütmeye yetki devrini düzenleyen işlemlerle ilgili kararlar, bu konuda verilebilecek tipik örneklerdir.

Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşundan 31.12.1994 gününe kadar Cumhurbaşkanları tarafından açılan davalar, iptal ya da kısmen iptalle sonuçlanmış, Sadece Kenan Evren ve Turgut Özal'ın açtıkları birer dava hakkında ret kararı verilmiştir.⁽⁵⁾ Bu tesbit, Anayasa Mahkemesinde dava tahrik eden partiler ve Mahkemeler karşısında, Cumhurbaşkanlarının imtiyazlı konumunu gösterir.

İtiraz yolu ile gelen davaların sayısı dikkate alınırsa, Türk Anayasa Mahkemesi'nin İtalyan, Alman ve İspanyol Anayasa Mahkemeleri gibi kanunların Anayasaya uygunluğu denetimi yanında, kanunların uygulanmasının denetim yaptığı görülmektedir.

Anayasaya uygunluk denetiminde “ölçü-normlar”; Anayasa Mahkemesi’ne yetki tanıyan normların yorumu problemi ve yaptırım teknikleri farklılaşmasının sonuçları

Denetimde kullanılan “ölçü-normlar bloku”nun muhtevası, Anayasa Mahkemelerine yetki tanıyan normların yorumu ve yaptırım tekniklerinin Anayasa Yargıcı’na bağlı olarak farklılaşması, Anayasaya uygunluk denetiminin sınırları ile ilgili kilit problemlerdir. Anayasa Mahkemeleri, etkin yargılama adına “ölçü-normlar” bloku-nu genişletmekte, bir anlamda bu “blok”u yeniden kurmaktadır.

Türk Anayasa Mahkemesi, Fransız Anayasa Konseyi’nin, Anayasa başlangıcını ölçü-normlar bloku içine sokan “uzun yürüyüş”ünü hatırlatan, yabancıların taşınmaz mal edinmeleri ile ilgili 1987/7 sayılı kararında, “Anayasanın yorumu ve uygulanmasında siyasi kadroların öznel değerlendirmelerini etkisiz bırakmak amacı ile getirilmiş” saydığı başlangıçta yer alan prensipleri, pozitif hukuk değeri tanıyarak, anayasallık bloku içine sokmuş ve prensiplerin muhtevasını tesbit yetkisini de kendisine tanımıştır.

1987/7 sayılı karara konu olan davada Mahkeme, Cumhuriyet yasalarının tanıdığı temel ilkeyi ölçü-norm olarak kullanmış, Cumhuriyet dönemi “Hukuk siyaseti”nin temel prensiplerinin de “yeni-den keşfedilerek” anayasallık bloku içine sokulabileceğini kabul etmiştir.

Anayasa Mahkemesi hukukunda (droit processuel constitutionnel, Verfas-sungsprozessrecht), yaptırım tekniklerinin Anayasa yargıcına bağlı olarak farklılaşması Anayasaya aykırı bulunan kuralın iptali dışında farklı tekniklerin kullanılması siyasi sonuçları yeni görül-meye başlanan önemli bir gelişmedir.

Yaptırım teknikleri farklılaşması içinde, yasaların yorumunda özel bir teknik olmanın ötesinde yasaya yeni bir muhteva veren “Anayasaya uygun yorum” ve “şarta bağlı Anayasaya uygunluk” teknikleri, Anayasa Yargıcı’nın kural koyucu işlemini sayılmıştır.

Türk Anayasa Mahkemesi’nin “yargısal denetimin etkinliğini” sağlama adına içtihadından geri dönerek 1993 yılında “Kanunların yürürlüğünü durdurma” yetkisini kendisine tanıması da, Mahkeme’nin yaptırım yetkisi-

ni belirleyen normların yorumunda ve yaptırım tekniklerinin genişletilmesinde nereye kadar gidebileceğini gösteren klinik bir vak’adır.

Son bir analizde, demokrasi, temsili bir mecliste ifadesini bulan halk egemenliği çoğunluk kuralıdır ama, aynı zamanda, azınlık haklarının korunması, hak ve hürriyetlerin, insan haysiyetinin de teminat altına alınmasıdır ve Anayasa Mahkemeleri ile cihazlanan Hukuk Devleti’nin misyonu da budur ve bugün, Anayasa Mahkemeleri sadece “Hukuk Söyleyen” (Jus dicere) değil ama “Hukuk yaratan” (Jus dare) kurumlardır.

Ayrıca eklemek gerekir ki, ortak bir “Hukuk Kültürü”nün etkisinde, Anayasa Mahkemeleri ve Avrupa Milliüstü Mahkemeleri, Strasbourg ve Luxembourg Mahkemeleri gibi, yargıçları aynı yönde yürümektedir. Bu ortak yürüyüş, aynı insan haklarını tanıyan bir “Avrupa Hukuku”nun şekillenmekte olduğunu da göstermektedir.

Dipnotlar:

1. II. Cumhuriyet’de 1961 seçimlerine girmeyen TIP’in, kapatıldığı tarihe kadar açtığı davalarının oranı, siyasi partiler başvuruları genel toplamı içinde % 23’ün üstündedir.
2. Fransa’da Anayasa Konseyi’nin rolü üzerindeki polemik, sağın 1998 yılına kadar solun seçtiği üyelerin çoğunlukla olduğu Anayasa Konseyi ile “birlikte yaşama” zorluklarını da göstermektedir.
3. Anayasa Mahkemesi’nin jürisprüdensiyel politikası, 1982 Anayasa “Söylevi”ni de etkilemiştir. Anayasa Komisyonu’nun Danışma Meclisi Başkanlığına sunduğu raporda “... yargı denetimi ile yükümlü organların zaman zaman politik eğilimlere kendilerini kaptırdıkları gözlemlenmiştir” denilmiş ve “bu değerlendirmeden hareketle... (Komisyonun) yargı denetiminin hukuki sınırlar içerisinde yapılmasını sağlama felsefesine dayanarak...” gerekli düzenlemelerin getirildiği belirtilmiştir. Bu düzenlemeler içinde özellikle madde 153/2 kuralı anlamlı gözükmektedir: “Anayasa Mahkemesi... kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez”.
4. 4125 S. Seçim Yasasının iptali başvurusunda. Karara katılım yargıçların biri (Başkan) Cumhuriyet Senatosunun (1979), ikisi Kenan Evren, dördü Turgut Özal, dördü Süleyman Demirel’in seçtiği üyelerdir. Anayasa Mahkemelerinde yargıçlar genellikle 5 grubun karışımıdır: Profesyonel yargıç, avukat, kamu görevlisi, profesör ve politikacı.
5. 4125 S. Seçim yasası kararını veren yargıçlardan üçü Yargıtay, ikisi Askeri Yargıtay, ikisi danıştay, biri sayıştay kökenli, biri vali, biri avukat, biri de öğretim üyesidir.
6. Bu sayılar, Anayasa Mahkemesi Üyesi Doç.Dr.Yılmaz Aliefendioğlu’nun “Türk Anayasa Mahkemesinin İsyükü” başlıklı makalesinden derlenmiştir. I.Ü.SBF Dergisi No. 11. 1995 (Baskıda).

Prof. Dr. Bakır Çağlar

Istanbul Üniversitesi Anayasa Hukuku öğretim üyesi

Ekonomiyi düzlüğe çıkarmayan siyaset

Izak Atiyas

Erken seçimlerin gündeme gelmesiyle birlikte, “seçim ekonomisi” tartışmaları yeniden güncelleşti. Seçim ekonomisi deyimi, hükümeti oluşturan parti veya partilerin seçimleri kazanma olasılığını artırmak için, iktidarın, devlet kaynaklarından çeşitli toplumsal gruplara yaptıkları harcamaları anlatıyor. Yakın geçmişte gazetelerde çıkan haber ve yorumlar bu yönde çeşitli örneklerle dolu: Türk-İş ile yapılan toplu pazarlık görüşmelerinde hükümetin daha esnek bir tutum almaya zorlanması; Bağ-Kur emeklilerine yapılan zam; Halk Bankası tarafından dağıtılan sübvansiyonlu kredilere ulaşmada getirilen kolaylıklar ve tahsis edilen kredi miktarındaki artış; hayvancılığa tahsis edilen ek krediler, vs... (Yeni Yüzyıl, 27, 28, 31 Ekim 1995; Milliyet 28 Ekim, 1995) KİT ürün fiyatlarındaki artışların seçim kaygısıyla sınırlandırılması ve ertelenmesi de oldukça sık başvurulan bir yöntem. Seçimlerden sonra peşpeşe gelen KİT zamları artık kamuoyu için bir sürpriz teşkil etmiyor.

Kuşkusuz bu politikaların böylesi dikkat çekmesinin nedeni, devletin bu kesimlere yönelik harcamalarda bulunması değil. Sözkonusu harcamaların, iktisadi veya gelir bölüşümüne ilişkin nedenlerden dolayı değil de sadece oy kaygısıyla (rüşvet dağıtır gibi) ve belki de ihtiyari bir biçimde, bir kurala bağlı olmaksızın yapılıyor olması. Bir de, bu harcamaların çoğu kez kaynak yaratılmadan yapılması, yükünün gelecek yıllara ertelenmesi ve makroekonomik politikalarda, özellikle maliye politikasında yol açtığı hasarlar söz konusu. Seçim ekonomisine yönelik politikaların “ucuz” popülizm şeklinde nitelendirilmesinin bir nedeni de bu olsa gerek.

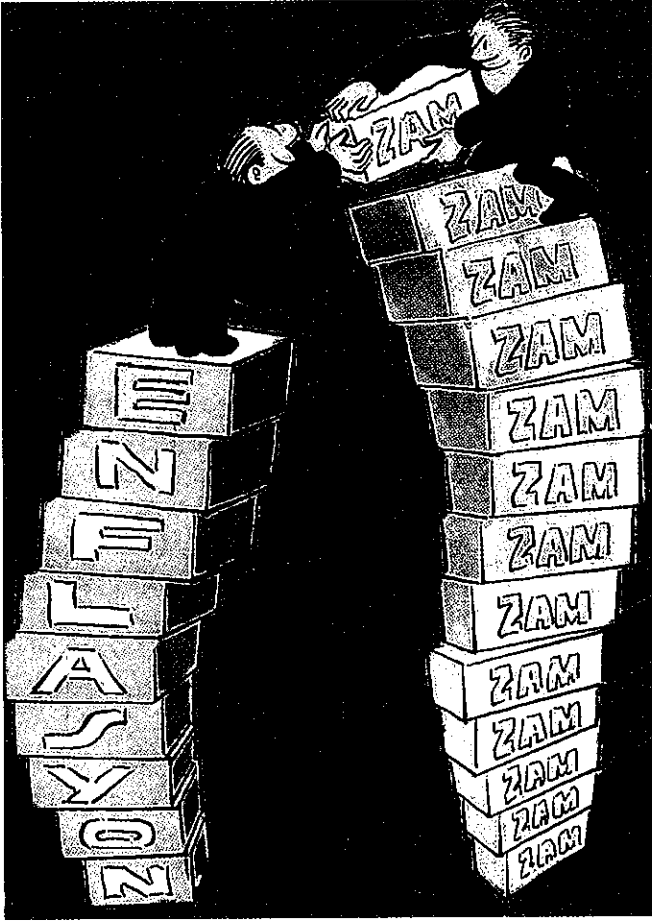
Seçim ekonomileri sanayileşmiş ülkelerde de var. OECD

ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar, maliye ve para politikalarının seçim dönemlerinde gevşediğini, bütçe açıklarının seçimler öncesinde arttığını, seçim sonrasında ise görece olarak azaldığını gösteriyor.⁽¹⁾ Türkiye gibi ülkeleri, sanayileşmiş ülkelerden farklılaştıran, seçim ekonomisinin varlığı veya daha genel olarak iktisat politikasının siyasi kaygılardan etkilenmesi değil, bunların kamu maliyesi üzerinde yapacağı tahribatın boyutlarının çok daha büyük olması.

Bu yazının amacı, aslında seçim ekonomisi olayını ayrıntılı incelemek değil. Amaç, seçim ekonomisi olayında tezahür eden ve Türkiye’de devletin yönetim kapasitesinin (governance) en önemli zaafı arasında görülen bazı noktaları bu vesile ile tartışmak. Bunun için önce seçim ekonomisi olayını daha geniş bir çerçeve içine yerleştirmek yararlı olacak.

Kamu kaynaklarının tahsisi ve siyasi hedefler

Türkiye’deki seçim ekonomilerini siyasi hayatın daha genel bazı özelliklerinin bir göstergesi olarak ele almak gerekir. Kamu kaynaklarının tahsisinde, siyasi önceliklerin ve bu arada özellikle siyasi destek sağlama (veya destek kaybetmeme) kaygısının, öncelikli veya aşırı bir rol oynaması özelliği⁽²⁾, çok çeşitli biçimler alabiliyor. Bireysel, dikey ilişkiler içinde kamu kaynakları siyasi destek ile değiş-tokuş edilebiliyor. Kamu kesiminde, gerek bürokrasi, gerek kamu iktisadi teşebbüslerinde “tanıdık” kişilere iş bulmaktan, iş takibine, teşvik veya ucuz kredi kullanımında kolaylık sağlamaya ve hatta devlet hastanelerinde boş yatak bulmaya kadar geniş bir yelpaze içinde verilen “hizmetler” böylesi saydam ve anonim olmayan (yani siyasi kay-

nak tahsisi ile sağlanan yarar veya rantın sadece belli kişilere tahakkuk ettiği) değiş-tokuşlara iyi birer örnek. Taban fiyatları, işçi ve memur maaş ve ücretleri, gübrede sübvansiyon ise, büyük ölçüde, daha "evrensel" niteliği olan, daha geniş kitlelere yarar sağlayan, sağlanan olanaklara ulaşmada bireylerin tekil özelliklerinin (en azından kağıt üzerinde) fazla rol oynamadığı araçlar. Hükümetin bütün taban fiyatını yüksek açıklamasında, muhtemelen o yöredeki yerel parti örgütlenmesinin baskı veya tercihlerinin bir rolü olur, ama kullanılan araç daha evrensel bir araçtır. Fabrika, yol, okul, sulama yatırımları gibi araçların da yöresel siyasi destek sağlamaya yönelik özellikleri bulunur. Bunların tahsisinde de yerel parti örgütlenmelerindeki araçların, örneğin delegelerin çabaları rol oynayabilir.

Bu açıdan bakıldığında, sorun, seçim öncesi devlet harcamalarının artması ile sınırlı değildir; hatta dikkatleri bunda odaklamak, sorunun vehametini olduğundan küçük görmeye neden olur. Bizzat siyaset yapma biçiminin kendisi, siyasi rekabette kullanılan yöntem ve araçlar veya siya-

si destek sağlama veya desteği koruma yöntemleri, maliye politikalarının kontrolden çıkmasına neden olabiliyor. Kimi zaman seçimler sırasında yapılan taahhütlerin yerine getirilmesi çabası, kamu harcamalarının seçim sonrası dönemde daha hızlı bir biçimde artmasına neden olabiliyor. 1991-94 döneminde kamu açıklarındaki hızlı artış bir ölçüde böylesi bir eğilime örnek teşkil edebilir. Gerçekten bu dönem, seçim kampanyası sırasında (hatta belki de öncesinde) yapılan taahhütlerin ve verilen sözlerin yaptırım gücünün çok yüksek olabileceğini gösterdiği için ilginçtir.

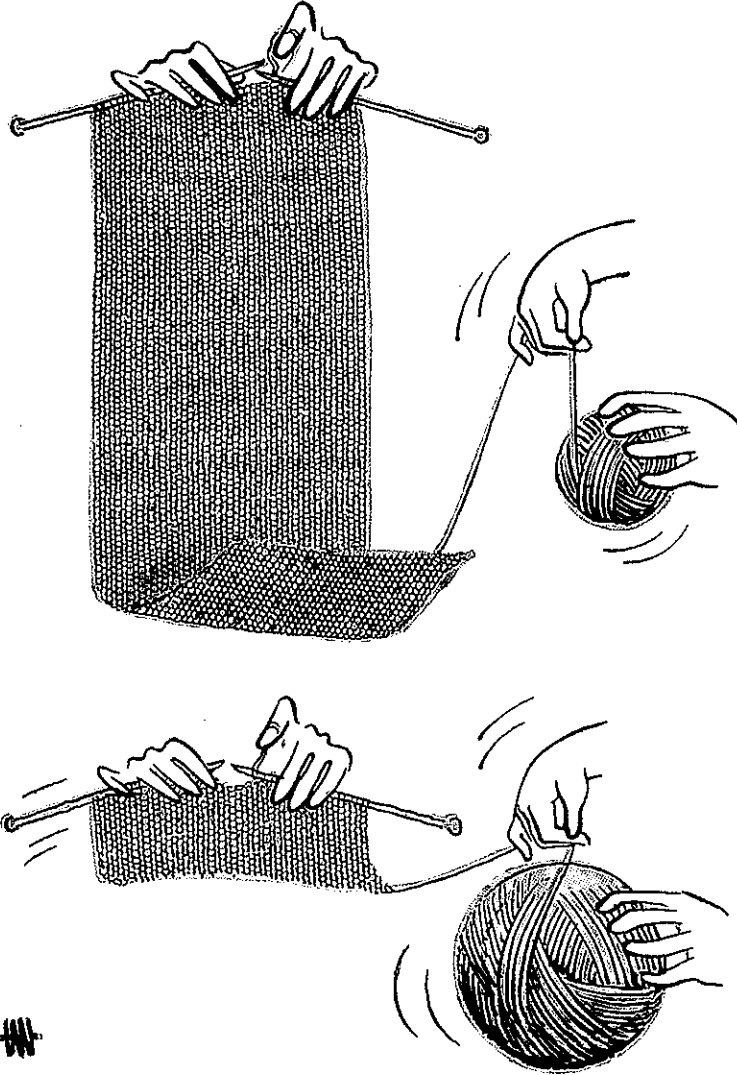
Ve yine belirtmek gerekir ki, kamu kaynaklarının tahsisinde siyasi kaygıların önemli bir rol oynaması da az gelişmiş ülkelerle sınırlı değildir. Örneğin ABD üzerine yapılan araştırmalarda Kongre'de oluşan kurumsal yapının temel hedefinin, genel kamu yararını gözetmeye değil, milletvekillerinin kendi yörelerinden yeniden seçilme şanslarını yükseltmeye ve Kongre'de bireysel birer güç odağı yaratmaya yönelik olduğu söylenir.⁽³⁾ Demokratik temsil mekanizmasının birçok ülkede kaçınılmaz olarak harcamalarda yerelliği öne çıkarmasının devletin toplumsal optimalden daha fazla harcama yapmasına neden olduğunu söyleyenler de var. Yine Türkiye ve benzeri ülkeleri farklılaştıran, siyasi kaygıların yol açtığı hasarın daha büyük olması. Kuşkusuz bu farklılığın ardında bazı kurumsal faktörlerin yer alması lazım.

İki adet paradoks

Bu kurumsal faktörleri kavramak için tartışmaya, seçim ekonomisi veya daha genel olarak siyasi harcamaların içerdiği iki basit paradoks ile devam etmek faydalı olacak. Birincisi, talep eden toplumsal gruplar açısından bir paradoks. Genel olarak bilinir ki, devletin sürdürülebilir olmayan bir biçimde arttırdığı siyasi harcamaların toplumsal grupların -en azından bunların bir bölümünün- gerçek gelir veya alım gücünde yarattığı artış kısa dönemli olur. Kısa bir süre içinde ya şiddetli bir enflasyonla alım gücü yeniden düşüyor ya da getirilen bir istikrar programı kapsamında intikam alırcasına, aynı grupların gelir bölüşümü içindeki yeri zayıflıyor. Yakın tarihte 1980 sonlarında meydana gelen ve işçi kesiminin 1980'ler boyunca uğradığı ağır gelir kaybını telafi eden ücret artışları buna iyi bir örnektir. Ücret ve maaşlardaki yükselme ile birlikte personel giderlerindeki hızlı artış, bunları takip eden bütçe ve KİT açıklarının ardındaki (kuşkusuz tek değil ama yine de) önemli etkenlerden biri olmuştur.

1994 istikrar programı sırasında en büyük gelir kaybına uğrayan kesim yine kamu çalışanları olmuştur. Kamu işçileri, gelirlerindeki gerçek artışı koruyamayacak idiyse, baştan niye yüksek ücret artışları talep ettiler? Sorunu daha genel bir biçimde ortaya koyarsak, devletin yeniden bölüşümcü gibi gözüken politikalarının hedefi olan kesimler, bu politikaların sonunda yol açtığı krizleri ve bu krizlerin yol açtığı nihai gelir kaybını görmüyorlar mı? Bakış açıları çok mu kısa dönemli?⁽⁹⁾

Her ne kadar bireylerin karar verme ufuklarının çok uzun olmadığı ciddiye alınması gereken bir iddia ise de, Türkiye toplumu siyasi amaçlı ve darmadağın harcamaların etkisinin zayıflığını ve geçiciliğini artık öğrenmiştir. Dolayısıyla, burada sorun, ufukların kısalığı değil, mak-

roekonomik istikrarın iktisadi deyimle bir kamu malı niteliği taşımasıdır. Şöyle ki, herhangi bir toplumsal grup açısından bakıldığında, eğer başka gruplar zaten devletten tuttuklarını koparıyorsa, dolayısıyla enflasyon ve makroekonomik istikrarsızlık zaten olası ise, o zaman bu grubun da yüksek taleplerde bulunması, siyasi tercihlerini bu taleplerin karşılanıp karşılanmayacağına göre yapacağını beyan etmesi son derece makûldür. Dolayısıyla, siyasi amaçlı harcamaların "talep yönünden" azalması, gruplar arasında işbirliğine yönelik (cooperative) bir etkileşim içine girilmesi ile mümkün olabilir.

Fakat işbirliğine yönelik davranmak ise pek kolay değildir. Kollektif çıkarlar, işbirliğini gerektiriyorsa da, bu grupların bireysel çıkarlarına ters düşmektedir; dolayısıyla ortada bir "işbirliği sorunu" vardır. "İşbirliği sorunu" nun ana özelliği, taraflar arasında çıkar çatışmasının olmasıdır. Bu çatışma yüzünden, her bir tarafın kişisel çıkarı, başkaları kollektif davranmaya yönelirken, yan çizip bireysel davranmakta yatar. Ama herkes öyle davranınca, ortaya çıkan bütün açısından olumsuzdur; kollektif davranma durumuna göre herkes zararlı çıkar.⁽⁹⁾ Bu gibi durumlarda işbirliği sorununu çözmede, grupların çelişen bölüşüm talepleri arasında daha makul bir denge sağlamak gerekir. Zaten devletin asli görevleri arasında bu vardır. Bazı ülkelerde (Meksika, İsrail) istikrar programlarının birer "toplumsal anlaşma" ile takviye edilmesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Türkiye'de, devletin böyle bir denge sağlamaya çalışması bir yana, siyasi rekabetin yürütülme biçimi bölüşüm çelişkilerini neredeyse daha da artırmaya niteliktedir.

Duruma siyasi harcamaların arzı, yani iktidarlar veya genel olarak siyasetçiler açısından bakıldığında, bir başka paradoksla karşılaşılır. İktidar partisi veya partileri seçimlerden sonra yeniden iktidara gelmeyi gerçekten bekliyorlarsa, seçim ekonomisi uygulamaya o kadar hevesli olmazlar. Seçimleri kazanmak için makroekonomik dengeleri altüst etmenin ve bir istikrar programına ihtiyaç yaratmanın ciddi bir maliyeti vardır; istikrar programları risklidir ve genellikle programı yürütenlerin popülerliğini artırmaz, azaltır. Erken seçim olasılığının ortaya çıktığı durumlarda iktidarların bile kimi zaman "seçim ekonomisi" tehlikesinden söz etmelerinin veya erken seçimin bir an önce yapılmasını istemelerinin nedenlerinden biri de, kendilerine de zarar veren bu tahribatı azaltmaya çalışmalarıdır. Yani bir anlamda, seçim ekonomisi potansiyelinin olduğu durumlarda, iktidarlar, seçim ekonomisi-

ne girmeye neredeyse “mecbur” gibidirler. Niye?

Bu sorunun cevabı kısmen siyasi rekabetin dinamiklerinde yatar. Toplumsal gruplar arasında olduğu gibi, siyasi rakipler arasında da ciddi bir işbirliği sorunu vardır. Bir grup olarak siyasetçilerin ortak çıkarı bazı araçların (örneğin aşırı kamu harcamalarının) siyasi rekabete konu edilmemesini gerektirir. Ancak, her bir partinin tekil çıkarı açısından bakıldığında, seçimi kazanmak için kamu harcamalarını artırmak veya artırmayı vaad etmek, en kazançlı stratejidir. Örneğin, rakip parti “sorumlu” davranıp taban fiyatlarında aşırı bir artış taahhüt etmezken, diğer partinin biraz daha az “sorumlu” davranıp, tütüne 5.000 lira daha fazla taahhüt etmesi, o yöredeki oyları arttırabilir.⁽⁶⁾ Kuşkusuz, böyle davranmak ikinci partinin çıkarına ise, rakiplerin de çıkarına olmalıdır. Bütün partiler bu şekilde davrandığı zaman ise, kamu maliyesi dengeleri altüst olur, bu da iktidara gelmeye soyunan bütün siyasi partilerin zararına. Sonunda bütün partiler yüksek taban fiyatı önermek, taahhüt etmek veya uygulamak zorunda kalır. Bu bağlamda, taban fiyatlarının, 1980’lerde uzun bir dönem düşük kaldıktan sonra, gerçekten de siyasetteki rekabet düzeyinin arttığı 1980 sonlarında artmaya başladığını okuyucuya hatırlatmakta yarar vardır. Dolayısıyla, yukarıda değinildiği gibi, toplumdaki gelen çelişik bölüşüm taleplerini makul ve tutarlı bir dengeye oturtmak yerine, siyasi yapı, adeta bir açık artırma ortamı yaratarak çelişkileri keskinleştirir gibidir.

Böylesi yıkıcı bir rekabet nasıl önlenir? Önlenmesi için partiler arasında siyasi rekabete konu olacak ve olmayacak araçlar konusunda bir mutabakat olması ve daha önemlisi, tarafların bu mutabakata bağlı kalmak konusunda inandırıcı olmaları gerekir. Merkez partiler arasında, özellikle de merkez sağ partiler arasında, mutabakat sağlanabilecek konular hiç de az değildir.⁽⁷⁾ Asıl zor olan, bu konularda “sorumlu” davranılacağı şeklindeki vaadlerin inandırıcı kılmaktır.⁽⁸⁾ Bu ise, ya partiler arasında sıkı bir güven ortamını, ya da ek mekanizmaları gerektirir. İşte Türkiye’de devletin ve siyasi hayatın, en önemli zaaflarından biri buradadır.

Siyasette inandırıcılık

“İnandırıcılık” (credibility) son yıllarda iktisat politikalarını değerlendirmede önemli bir kavram haline geldi. Kavramdan kastedilen; iktisat politikasını yürüten karar mercilerinin vaadettikleri politikaların kendi çıkarları ile

uyumlu olması, (veya uyumlu görülmesi) zamanı gelince vaadleri hayata geçirmeye mecbur kalacağı bir ortamın olması veya yaratılması, yani inandırıcı taahhüt mekanizmalarının varlığıdır. Örneğin iktisat yazınında, merkez bankasının hükümetten bağımsızlığının sağlanması ve yönetime “muhafazakar” para politikası yanlısı olarak tanıyan birinin başkan olarak atanması, hükümetlerin siyasi nedenler yüzünden para politikasını gevşetme eğilimini dizginleyen, dolayısıyla bu yöndeki vaadlerinin inandırıcılığını arttıran bir kurumsal önlem olarak nitelendirilir.⁽⁹⁾

Inandırıcılığı arttıran taahhüt mekanizmaları, bir bütün olarak devletin toplumla ilişkisinin düzenlenmesinde olduğu kadar⁽¹⁰⁾ bizzat siyasi hayatın ve siyaset yapanların arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde de önemli bir rol oynar. Yani, siyasi gruplar arasındaki işbirliği sorununun veya “aşırı ve yıkıcı rekabetin” çözümü ve toplumsal grupların çatışan bölüşüm taleplerinin daha makul bir dengeye oturtulması, böylesi mekanizmaların varlığına bağlıdır. Bu mekanizmaların çoğunun ortak bir özelliği vardır: Tarafların iktidarda iken ihtiyari davranma kapasitelerini azaltmak.

Bunun gerçekleşmesinin birkaç biçimi var. Birincisi, davranışları kısıtlayan, içselleştirilmiş ahlaki vb. normların varlığı. Böylesi normlar olsaydı, siyasiler “ucuz popülizm” yapmaktan, bunu, doğru bulmadıkları, “utandıkları” veya kendi cemaatleri ve toplum tarafından ayıplanacakları için kaçınacaklardı. Cemaatlerin kollektif çıkarlarını korumaya yarayan böylesi normlar, ne yazık ki, Türkiye siyasi hayatında, en azından bu yazının konusu olan alanlarda, hiç güçlü değildir. Halbuki siyasetçileri “sorumlu” davranmaya mecbur edecek en önemli etkenler böyle normlar olabilirdi. İkinci biçim, devletin çeşitli organlarında yürürlükte olan kural ve prosedürlerin böylesi taahhüt mekanizmalarını yaratmasıdır. Böylesi kurumlar, bağımsız merkez bankası örneğinde olduğu gibi, yine iktidarların ihtiyari davranmalarını önler.⁽¹¹⁾ Türkiye’de bu alanda fazla araştırma olmadığı halde, böylesi kurumsallaşmaların az olduğu söylenebilir. Hatta, son-onbeş yılda, yürütmenin ihtiyari yetkilerini fiili olarak arttıran düzenlemelerin artması (bütçe dışı fonlarda olduğu gibi) ve iktidarların fırsat buldukça siyasi oyunun kurallarını keyfi bir biçimde değiştirmeye çalışmaları (tam seçim öncesinde seçim sistemini değiştirmek gibi) gerek bu tür kurumsallaşma çabalarını, gerek kollektif çıkarları koruyan normları zayıflattığı söylenebilir. Yapılması gereken, devletin ihtiyari davranma kapasitesini kollektif çıkarlar uğru-

na gerekli biçimlerde azaltmak iken, son onbeş yılın ana eğilimi, bunu arttırmak olmuştur.

Devletin ihtiyari davranma kapasitesi doğrudan yasal düzenlemeler ile de kısıtlanmaya çalışılabilir. Türkiye’de oldukça taraftarı olduğunu zannettiğim bu yaklaşım, ancak böylesi yasal düzenlemelere gerçek bir talep olduğu zaman başarılı oluyor. Mevcut yapıya, siyasi kültür ve çıkarlara tamamen ters düşen yasal düzenlemeler uygulanmıyor ve sonunda hukukun kendisi, yara almış oluyor.⁽¹²⁾ Buna karşılık, sözkonusu düzenlemelerin, partilerarası veya toplumsal bir konsensüse dayanması durumlarında çok daha başarılı olmaları bekleniyor. Bu anlamda, hukukun siyasete önderlik etmesi zor, onu takip etmek zorunda.

Sonsöz yerine birkaç uyarı

Şimdiye kadar söylenenlerden çıkan sonuçları şöyle özetlemek mümkün: Kamu kaynaklarının dağılımının makro dengeleri altüst etmemesi, kısmen, siyasi partilerin kolektif çıkarlarına daha uygun davranabilmelerine bağlıdır. Devletin, çatışan bölüşüm taleplerini makul dengelere oturtma görevini yerine getirebilmesi de bunu gerektiriyor. Bu ise, devletin ihtiyari davranabilme yeteneğinin azalmasını beraberinde getiriyor. Son tahlilde, çözümler öncelikle hukuki değil, siyasidir.

Öte yandan, çözümü zorlaştıran ve karmaşıklaştıran birçok etmen var. Bir kere, gelir dağılımının çok bozuk olması toplumsal grupların bölüşüm taleplerinin güçlü olmasına neden oluyor. Yani, devletin işi zaten zor. Kuşkusuz, gelir dağılımının bozuk olması, devletin bu soruna daha sürdürülebilir yöntemlerle eğilmesini daha da gerekli kılıyor. İkincisi, partilerin kendileri homojen değil. Herbiri içinde, örneğin tarım sübvansiyonlarının makul kurallara bağlanmasını istemeyecek gruplaşmalar olabilir. Bir başka ifade ile, kendi çıkarları, “kollektif çıkarlar” diye tanımlanan hedeflere ters düşen gruplar, partilerin manevra kabiliyetini azaltıyor. Her ne kadar Türkiye’de parti yapılarının birer “liderler sultanı” olduğuna ilişkin yaygın bir görüş var ise de, liderlerin kendilerinin parti içi dengeleri gözetmek durumunda olduğunu hatırlamak lazım. Üçüncüsü, partilerin kolektif çıkarlarının her zaman “sorumlu” davranmak yönünde olduğu da doğru değil. Türkiye’de devletin rant dağıtma olanakları o kadar geniş ki, siyasetçilerin bir sürü konuda bireysel çıkarları da, kollektif çıkarları da “sorumlu” davranmak yönünde olabilir. Yani,

yukarıda tartışılan örneklerin aksine, “sorumlu” davranmanın maliyetini siyasetçiler değil, sadece halk ödüyor olabilir. Dördüncüsü, kollektif çıkarların “sorumlu” davranmayı gerektirdiği durumlarda bile, rant dağıtma olanaklarının çokluğu, bireysel çıkarlar ile kollektif çıkarlar arasındaki çatışmayı da muhtemelen keskinleştiriyor.

Dipnotlar:

1. Bkz., örneğin, A. Alesina ve N. Roubini, “Political cycles in OECD Economies” *Review of Economic Studies*, 59:663-668, 1990; A. Alesina, G. Cohen ve N. Roubini, “Macroeconomic Policies and Elections in OECD Democracies” *Economics and Politics*, 3:63-72, 1992.
2. Buradaki “öncelikli” ve “aşırı” nitelermeleri belki biraz muğlak, ama önemli. Demokratik siyasetin amaçlarından biri kamu kaynaklarını seçmenlerin tercihlerine göre dağıtmaktır. Burada sorun olarak tespit edilen, her nasılsa, meydana gelen kaynak dağılımının makroekonomik dengeleri altüst eder nitelikte olması. Kuşkusuz, bu tespit, seçmenlerin çoğunluğunun bu makro-dengesizlikten hoşlanmadıkları varsayımına dayanıyor.
3. Örneğin, K. A. Shepsle ve B. R. Weingast, “Legislative Politics and Budget Outcomes” G. B. Mills ve J. L. Palmer *Federal Budget Policy in the 1980s*, The Urban Institute Press: Washington, DC, 1985 içinde.
4. KIT zamlarındaki gecikmeler de iyi bir örnek. Kamuoyu ve gruplar, kararlarında (örneğin oy verirken) KIT ürünlerine eninde sonunda zam yapılacağını görmüyor mu?
5. Bilindiği gibi bu gibi durumlara oyun teorisinde “hapisane mahkumları açmazı” (prisoners’ dilemma) deniyor. İki mahkum ayrı ayrı sorguya alınıyor, polis in amaç, mahkumları suç işlediklerine itiraf ettirmek. Mahkumların ikisi de itiraf etmezse sadece birer yıl hapis yatacağı. Birini itiraf edip diğeri etmezse, itiraf eden serbest bırakılacak, ihanete uğrayan mahkum ise 2 yıl hapis yatacağı. İkisi de itiraf ederse, cezaları 2’şer yıl hapis. Bu durumda en iyi sonuç iki mahkumun da itiraf etmemesi olduğu halde, kişisel çıkarlar mahkumları itiraf etmeye yönelir, ikisi de 2’şer yıl hapis yatar.
6. “Sorumlu” ve “sorumlu” deyimlerini Türkiye bağlamına uyarı diye kullanıyorum. İngilizce yazında, örneğin “non-predatory” ve “predatory” deyimleri revaçta.
7. Bu konular arasında sosyal sigorta sistemi reformu, özelleştirme, kapatılması gereken KIT’ler var ise, bunların orada çalışan işçileri mağdur etmeyen bir program içinde kapatılması, tarım politikası, özelleştirme sonrası tekelciliğin önlenmesi ve kamu mali yönetim reformunu saymak mümkün.
8. Kuşkusuz burada sorunu oldukça basitleştiriyorum. Olayı bir “işbirliği sorunu” olarak değerlendirmek, tarafları kollektif bir biçimde “sorumlu” davranmalarını kollektif çıkarlarıyla uyumlu olduğuna varsaymak demek. Bir süre durumda bu varsayım geçerli değil. Bu konuya aşağıda değinilecek.
9. Genelde, vaatleri yerine getirmeyi vaad edene çekici hale getirmek, yerine getirmeyi yüksek bir cezaya tabi kılmak, yerine getirmeme araçlarını ortadan kaldırmak veya vaadi yerine getirme görevini, bu görevi yerine getirmeyi kendî çıkarıyla veya beğenileriyle uyumlu gören kimse veya kurumlara delege etmek, inandırıcılığı arttıran taahhüt mekanizmaları arasındadır. Siyaset, iş dünyası ve hatta günlük hayattan örnekler için bakınız A. Dixit ve B. Nalebuff “Making Strategies Credible” R. J. Zeckhauser (Ed.) *Strategy and Choice*, Cambridge: MIT Press, 1995.
10. İnandırıcı taahhüt mekanizmasının önemi, güncel iktisat politikasıyla sınırlı değil, ülkelerin uzun dönemli büyüme performansının önemli etkenlerinden biri olarak görülüyor. İktisat tarihçileri, krallıkların ihtiyari yetkilerini azaltan kurumsal mekanizmaların kurulmasını, hem kapitalizmin gelişmesinde, hem de devlet gelirlerinin artırılmasında önemli bir rol oynadığını söylüyorlar. İngiltere örneği için bkz., D. C. North and B. R. Weingast, “Constitutions and Credible Commitments: The Evolution of the Institutions of Public Choice in 17th Century England” *Journal of Economic History*, vol. 49, pp. 803-832, 1989.
11. ABD örneği için bkz. K. Shepsle “Discretion, Institutions and the Problem of Government, Bourdieu ve Coleman (eds.) *Social theory for a Changing Society*, Westview Press, 1992 içinde. Benzer fikirlerin parlamenter sistemlere uygulanması için bkz. T. Moe ve M. Caldwell “The Institutional Foundations of Democratic Government: A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 150:171-195, March 1994.
12. Türkiye’de seçim ittifaklarını kısıtlayan yasalarda, bence böylesi zorlama düzenlemelere örnek. ABD’de federal devletin bütçe açıklarını azaltmaya yönelik yasal düzenlemeler de başarılı olmadı.

Yrd. Doç. İzak Atiyas
Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi

Akbank'ta yok yok!..

Akbank'ta hepsi var !

Her Akbank şubesi, tepeden tırnağa çağdaş bankacılık hizmetleriyle donanmıştır. Akbank, bireylerin ve kurumların yararlanabileceği "gerçek" hizmetlerin tümünü sunar. Türkiye'de yaşamı kolaylaştırmanın yolu Akbank'tan geçer.

Akbank'tan Bireysel Bankacılık

Yaşamınızın her alanında, ihtiyaç duyduğunuz her zaman kolaylıklar sunan banka Akbank'tır.

- AkMatik • Akkart Extra • J. Kart • Düzenli Ödeme • Fatura Ödeme • Kartlı Alışveriş
- Aktel • MasterCard • Visa Kart • Visa Premier
- Akhesap Ekstre • Müşteri Hizmet Merkezi*

Akbank'ta hepsi var!..

Akbank'tan Yatırım Olanakları

Her Akbank şubesi, paranızı değerlendirebileceğiniz tam yetkili bir yatırım merkezidir.

- Akhesap • Vadeli Mevduat Hesabı • Repo
- Döviz Tevdiat Hesabı • Hazine Bonosu
- Devlet Tabvili • Yatırım Fonu • Hisse Senedi
- Varlığa Dayalı Menkul Kıymet

Akbank'ta hepsi var!..

Akbank'tan Bireysel Kredi

İhtiyaç duyduğunuz her an, bireysel kredileriyle size destek veren banka Akbank'tır.

- Akkredi/Konut Kredisi • Akkredi/Otomobil Kredisi • Akkredi/İhtiyaç Kredisi
- Acil İhtiyaç Kredisi • Kredi Kartı Nakit Avansı

Akbank'ta hepsi var!..

Akbank'tan Bankacılık Hizmetleri

Akbank'ta yapacağınız tüm işlemlerde, gerçek masraf ve makul komisyon ödersiniz.

- Havale • Provizyon • Kişisel Çek • Akçek
- Hediye Çeki • Seyahat Çeki • Çek Tabsili
- Senet Tabsili • Sigorta • Kiralık Kasa
- Döviz-Efektif Alım Satımı

Akbank'ta hepsi var!..

Akbank'tan Kurumsal Bankacılık

Mali gücünü dünyanın tanıdığı Akbank, gücünüze güç katar, çağdaş hizmetler üretir.

- Ticari Mevduat Hesabı • Ticari Kredi
- Dış Ticaret Finansmanı • Çek • Aklink
- Doğrudan Ödeme Sistemi • Doğrudan Borçlandırma Sistemi • Çek/Senet Tahsilat Sistemi • Maaş Ödeme

Akbank'ta hepsi var!..

Siz de hemen bir Akbank şubesine gelin...
Göreceksiniz; Akbank'tan bir banka dolusu hizmetle çıkacaksınız...

*Akhesap ve tüm bankacılık işlemleriyle ilgili bütün sorularınız, uyarılarınız için (0212) 282 44 44'ü arayabilirsiniz.

Yeni seçim sistemi*

Ne hakkaniyet, ne istikrar, ne tutarlılık

Seyfettin Gürsel

Çifte barajlı d'Hont karakteri taşıyan Kasım 95 seçim sistemi DYP ile CHP arasındaki uzlaşmanın sonucu ortaya çıkmıştır. Bütün uzlaşmalar gibi konsensus değil karşılıklı tavizlerin ürünüdür. Bu uzlaşma bilindiği gibi, iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşamada, kendini birinci parti olarak gören DYP, MHP ile ittifak yapabildiği takdirde eski sistemde azınlık oyuyla tek başına iktidara gelme umudunu taşıdığından 87 sistemini olabildiğince korumaya, CHP ise 91 seçimlerinden daha az oranda oy alacağı beklentisi içinde olduğundan, olabildiğince nisbi sisteme yakın bir sistemi kabul ettirmeye çalışmıştır. Sonuçta iç tutarlılığı olmayan, güttüğü amaçlar itibarıyla belirsiz "ucube" bir sistem ortaya çıkmıştır. İlk aşamada ortaya çıkan sistemin en belirgin tutarsızlığı, küçük illerde (2 ve 3 sandalye) çevre barajını %25'de tutması, büyük çevrelerde (11 ve daha fazla sandalye) ülke barajının altında bir çevre barajı öngörmesiydi. Anayasa Mahkemesi Türkiye milletvekilliğini ve çevre barajlarını iptal edince yeniden başa dönülmüş oldu.

Bu ikinci aşamaya, MHP ile ittifak olanağını kaybederek - çünkü yüksek bir oranla ve açık farkla birinci gelecek partinin ekstra sandalye getirisi bir hayli azalmıştı- başlayan DYP kendini hala farklı bir biçimde birinci parti olarak görmeye devam ettiğinden, bir ara "ondalıklı" d'Hont sistemi gibi yeni bir ucubeyi RP ile getirmeye kalkıştı. CHP' nin koalisyon resti ve daha da önemlisi "gerçeği daha iyi görebilen devletin yüksek katlarının" uyarısıyla birinci partinin pekala RP de olabileceği ihtimali karşısında bu büyük kumardan vazgeçerek CHP ile yeniden anlaştı.

A. Yeni seçim sisteminin temel özellikleri

Yeni sistem (en yeni sistem demek belki daha doğru

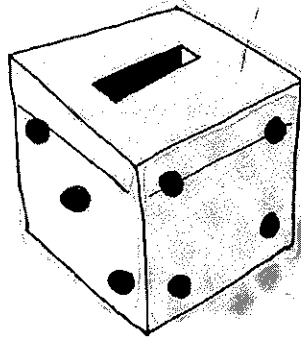
olur) ülke düzeyinde ve tüm seçim çevrelerinde % 10'luk tekdüze bir baraj içermekte, oyları sandalye sayılarına dönüştürme işlemi de basit d'Hont sistemini kabul etmektedir. Seçim çevrelerinde sandalye dağıtımı başlamadan önce ülke barajını geçemeyen partiler elenmekte, bu barajı aşmış partilerin oyları sırasıyla 1, 2, 3, ... bölünerek büyüklük sırasına sokulmakta ve en büyük sayıdan başlanarak, seçim çevresindeki sandalyeler tükenene kadar yine sırasıyla partilere dağıtılmaktadır. Bu partilerin arasında çevre barajını aşmamış partiler varsa, bu partilerin kazanmış oldukları sandalyeler, birinci partiden başlamak üzere sırasıyla diğer partilere verilmektedir.

Seçim çevreleri, barajlar ve sandalye paylaşım mekanizması

Her ilin en az bir seçim çevresi oluşturması geleneği devam etmektedir. Büyük illerin birden fazla bölgeye ayrılması konusunda ise eski seçim sisteminden farklı olarak bölünme yalnızca İstanbul, Ankara ve İzmir için öngörülmüştür. Bu kurala göre en büyük seçim çevresi 21 sandalyeden, (İstanbul 2. bölge) en küçük çevre ise 2 sandalyeden oluşmaktadır.

Olayı bir miktar somutlaştırmak amacıyla bir kaç tane tipik örnek vermekte yarar var. Önce 2 sandalyeli en küçük seçim çevresini ele alalım ve üç farklı senaryo öngörelim. Birinci senaryoda 4 partinin çevre ve ülke barajlarını geçtiğini, ikinci parti ile birinci parti arasındaki oy farkının da yarım az olduğunu kabul edelim; sonuç, birinci ve ikinci partilerin birer sandalye kazanması şeklinde gerçekleşecektir. İkinci senaryoda sadece, birinci partinin, ardından gelen partinin aldığı oyun iki katından fazla oy aldığı şek-

*Bu yazı Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanı'nın başvurusu üzerine % 10'luk çevre barajını iptal etme kararı vermesinden önce yazılmıştır.

linde bir değişiklik yapalım; sonuç 2-0 olacaktır. Son olarak, ikinci gelen partinin ülke barajını geçemediğini kabul edelim. Bu durumda, ülke barajını geçmiş olsaydı ikinci partinin kazanacağı sandalye, ülke barajını geçtiğini ve birinci partinin oyunun yarısından fazla oy aldığını varsaydığımız üçüncü partiye verilmektedir.

Bu son örnek tamamen teorik bir örnek değildir. Oyları bölgesel yoğunlaşma gösteren küçük bir partinin, örneğin HADEP'in Güneydoğu'daki seçim çevrelerinde karşılaşması çok muhtemel bir senaryodur.

İkinci olarak, 20 sandalyeli bir seçim çevresini ele alalım. Bu seçim çevresinde 5 partinin çevre barajını geçtiğini, birinci partinin % 25, sonuncu ve sekizinci partinin de % 5.1 oranında oy aldığını kabul edelim. Çevre barajını geçemeyen üç partinin ikisinin ülke barajlarını da geçemediğini (örneğin HADEP ve YDH olsun), diğerinin ise ülke barajını geçtiğini (örneğin MHP olsun) varsayalım. % 10'un altında oy alan üç parti d'Hont kuralına göre en az birer sandalye kazanmaktadırlar. Ama bu sandalyeler ülke ve çevre barajı nedeniyle iptal olmakta, HADEP ve YDH'nın sandalyeleri rastlantısal olarak diğer partilere giderken, MHP'nin bir ya da 2 sandalyesi, sırayla birinci ve ikinci partiye verilmektedir.

Dikkat edilirse iptal edilen ya da kazanılmamış varsayılan sandalyeler, ülke çapında birinci olan partiye sistematik olarak gitmemektedir.

Ülke barajı

Ülke barajı eski sistemde olduğu gibi %10 olarak belirlenmiştir. Bu "muhafazakarlık" DYP'nin kopardığı diğer bir tavizin sonucudur. DYP'nin yüksek ülke barajı ile MHP'yi ittifaka zorlamak istemiş olduğunu düşünebiliriz. Nitekim böylesine yüksek ülke barajının etkilerinden ilki, küçük partilerin parlamentoda temsili ni olanaksızlaştırmasıdır. Dolayısıyla barajın altında olduğunu düşünen partiler ittifaka zorlanmaktadır. Barajın üzerindeki partiler de ittifakları kabule hazır bir konumdadırlar. Çünkü sistem büyük partilere prim vermektedir. Özellikle, oyları coğrafi bir yoğunlaşma gösteren küçük bir parti ile oy dağılımı nisbeten homojen

olan büyük bir parti arasında yapılacak bir ittifakın sandalye getirisi dikkate değer olabilir.

Ancak, ülke barajını aşacağını düşünen MHP, itifak politikasından vazgeçince, geriye ANAP'ın küçük partilerle yapması beklenen ittifaklar kalmıştır.

Bununla birlikte, bu ittifakların parlamentodaki sandalye dağılımında ANAP'a önemli miktarda ekstra sandalye sağlaması da beklenmemelidir.

Yüksek ülke barajının siyasal sonuçları da olacaktır. Anayasa'ya son değişiklikler sırasında yeni bir ilkenin girdiğini haurlatmak istiyorum. 67. maddenin sonuna eklenen yeni paragrafa göre bundan böyle seçim sistemimiz "temsilde adalet ve yürütmede istikrar ilkelerini" bağdaştırmak zorundadır. Böyle bir ilke başlıbaşına tartışma konusudur. Ama ilke temel yasaya girmiştir ve kabul edilecek her seçim sistemi yüce mahkeme tarafından bu ilke bakımından değerlendirilecektir. Yüksek ülke barajı yeni anayasal ilke ile çelişkili durumlar yaratacak potansiyele sahiptir.

Yüksek ülke barajının bir diğer önemli sonucu da Kürt kimliğini öne çıkararak siyaset yapan bölgesel ağırlıklı partinin parlamentoda temsili ni olanaksızlığıdır. Ashında DYP'nin yüksek ülke barajında ısrar etmesinin ardında, böyle bir temsili istemeyişi de yatıyor olabilir.

B. Genel bir değerlendirme

Yeni seçim sistemi çok çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Tartışmayı toparlamak amacıyla üç alanla sınırlı bir değerlendirmenin uygun olacağını düşünüyorum: Genel siyasal istikrar, yürütmede istikrar ve Anayasa açısından seçim yasası.

Genel siyasal istikrar

Genel siyasal istikrarın kıstasları bakış açılarına göre kuşkusuz çok farklı biçimlerde tanımlanabilir. Tartışmaya açık üç değişik kıstastan hareket etmek istiyorum: Seçim sisteminin % 40'ın bariz bir biçimde altında oy alan bir partiyi iktidara getirme ihtimali nedir? Bir başka deyişle, 87'deki olduğu gibi toplumda bariz azınlık desteğine sahip (örneğin % 35) tek parti iktidarı ihtimal dahilinde midir? Ana muhalefet partisi kim olacaktır?

Birinci partiye prim veren bir seçim sisteminde bu primin düzeyi parti sayısı ile düz orantılı, ikinci ile birinci gelen partilerin oy oranları farkı ile de ters orantılıdır. Birinci gelen partinin oy oranı ile onu takip eden partinin oy oranı arasındaki fark azaldıkça birinci partinin primi de hızla düşer. Buna karşılık parti sayısı arttıkça ilk sıralardaki partilerin primleri artma eğilimi gösterir. 91 seçimlerine göre parti sayısında dikkate değer bir değişim olmadığına göre oy oranları farklılıklarından yola çıkarak yeni sistemin birinci partiyi hangi azınlık eşliğinden itibaren tek başına iktidar yapacağını araştırabiliriz.

Yüzde 35 oy oranıyla birinci gelen bir partinin durumunu ele alalım. Parlamentoda mutlak çoğunluk rakamı 276 sandalyedir. Bu partinin oy oranına karşılık gelen sandalye sayısı yaklaşık 193'tür. Kazanması gereken primli sandalye (ekstra sandalyeler) sayısı $276 - 193 = 83$ 'tür. Prim katsayısı ise: $83/193 + 1 = 1.43$ 'tür. Bu katsayının tercümesi şudur: % 35 oy oranıyla birinci gelen partinin parlamentoda en küçük mutlak çoğunluğu alabilmesi için, illerde nisbi olarak payına düşen toplam sandalye sayısının 1.43 katı kadar sandalye kazanması gerekir.

Yeni seçim sisteminde bu ne ölçüde olanaklıdır? Yukarıda belirttiğim gibi bu olanak ikinci partinin oy oranına bağlı olacaktır. 91 seçimlerinde DYP % 28 oyla 176 sandalye kazanmış ve yaklaşık 1.4' lük bir prim elde etmişti. İkinci gelen parti ile arasındaki fark ise yaklaşık 7 puandı. Yeni seçim sistemi eskisine oranla nisbi sistemi çok daha fazla yakınsadığına göre 1.43 düzeyinde bir prim elde edebilmek için birinci partinin ikinci partiden en az 10 puanla farkla öne geçmesi gerektiğini tahmin edebiliriz. İkinci partinin % 25 oy aldığı ve prim katsayısının da 1 civarında olduğunu kabul edelim. Bu durumda ikinci parti yaklaşık 138 sandalye kazanacaktır. Ülke barajını geçen diğer partilerin oy oranlarının da toplam %30 olduğunu varsayarsak, bu partilere kalan 136 sandalyenin ($550 - 276 - 138$) karşılık geldiği negatif primin yaklaşık 1.18 olduğunu kolayca hesaplayabiliriz. Bu nisbeten düşük bir primdir ve basit d'Hont sistemi bu sonucu zorlanmadan çıkartabilir.

Sonuç olarak, sistemde oyları oldukça homojen da-

ğılım gösteren hakim bir parti olduğu takdirde, yeni seçim sistemi genel siyasal istikrar açısından sakıncalı bir durumu yaratma potansiyeline sahiptir: % 30'lar gibi bariz bir azınlık oyuyla bir partinin tek başına iktidara gelmesi.

Türkiye'de halen mevcut partiler rejiminin özellikleri yukarıdaki tanıma uygun değildir. Oylar ülke barajını geçmesi beklenen 6 parti arasında genelde % 10 ile 25 arasında dağılması beklenebilir. Birinci gelecek parti ile ikinci arasında da farkın 4-5 puanı geçmesi sürpriz olacaktır. Bu özelliklere ek olarak partilerin oylarının seçim çevreleri arasında son derece heterojen bir dağılım gösterdiğini belirtmeliyiz. Bir başka deyişle mevcut 83 seçim çevresinde birincilikler sözkonusu 6 parti arasında paylaşılacaktır. Kuşkusuz son 3 partinin toplam birincilik sayısı çok yüksek olmayabilir. Buna karşılık ilk 3 partinin de birincilik sayısının birbirine yakın olacağını öngörmek büyük bir kehanet sayılmamalıdır. Bu özellikler sistemde "oyları oldukça homojen dağılım gösteren hakim bir partinin" olmadığını gösterir. Dolayısıyla, 24 Aralık seçimlerinde birinci türden bir istikrarsızlık beklenmemelidir.

Bu öngörünün bir tek istisnası vardır: DYP-MHP ittifakı. Bu ittifak % 35 civarında bir oy oranını yakaladığı takdirde mutlak çoğunluğu yakalayabilir. İttifakın doğal sonucu da bu iki partinin hükümeti kurması olacaktır. Merkez sağ bir parti ile radikal sağ bir partinin kabul edilemeyecek bir azınlık oyuyla iktidar olmasının siyasal rejim üzerinde yaratacağı bomba etkisinin değerlendirilmesini okuyucuya bırakıyorum.

Burada sadece bir ihtimal-

den söz edilebilir. MHP'nin tabanının gösterdiği tepki bu partinin yönetiminin işini zorlaştırmaktadır. DYP seçmeninin de, en azından bir bölümünün bu ittifaka nasıl bir tepki göstereceği meçhuldür. Kısacası $1.5 + 1 = 2.5$ etmeyebilir. Dolayısıyla % 35 civarında oy olmak pek de kolay olmayabilir. Bununla birlikte, bir kez daha iktidar olmanın tek yolunun bu ittifaktan geçtiğini görmekte olan DYP yöneticileri için, MHP ile geçici evliliğin dayanılmaz bir cazibe arzettiği aşıkardır. Aynı şekilde, iktidara ortak olmanın en kestirme yolu olan bu ittifak, MHP yöneticileri için de dayanılır gibi değildir. Yaşayıp göreceğiz.

Seçim sisteminin değerlendirmesini bir seçimlik perspektif içinde yapmakla yetinemeyiz. Eğer sistem kalıcı olacaksa, yukarıda tanımlanan azınlık iktidarı koşulları pekala ikinci seçimde ortaya çıkabilir. Bu bağlamda birinci gelen partinin kimliği de önem kazanmaktadır. Görüldüğü gibi yeni seçim sistemi, çoğunluk tarafından net bir şekilde istenmeyen bir partinin birinci gelmesini engelleyen hiç bir mekanizmaya sahip değildir. Seçmenlerin mutlak çoğunluğunun kesinlikle istemediği bir parti, yeterli azınlık oyuna sahipse, yani eğer ardından gelen parti ile arasındaki farkı yeterince açmışsa ve % 35 civarında oy alabiliyorsa, tek başına iktidara gelme ihtimali hızla artacaktır. Böyle bir senaryonun şimdilik gündemde olmadığı düşünülebilir. Ancak çoğunluk tarafından reddedilen bir partinin birinci geldiği takdirde parlamentoda da birinci parti olacağı (üstelik primle) kesindir. Bu durumda hükümeti kurma görevi etrafında şekillenecek belirsizliklerin yaratacağı istikrarsızlıkların da dikkate alınması gereğini hatırlatmak gerekir. Üstelik bu perspektif gelecek bir seçimde değil, bizzat 24 Aralık'ın gündemindedir.

Anayasal sorunlar

Seçim sistemleri üzerinde kafa yoranlar çok sayıda partinin bulunduğu ve aralarında hakim bir partinin bulunmadığı rejimlerde "temsilde adaletle yürümede istikrarın" bağdaştırılmasının hemen hemen olanaksız olduğunu bilirler. Seçmenlere sadece en çok istedikleri partinin sorulduğu tek turlu bir seçimde "yürütmede istikrarı", bir partinin belli bir azınlık eşliğinden itiba-

ren tek başına iktidar olması şeklinde tanımlıyorsak, temsilde de tam bir adalet sağlanamayacağını peşinen kabul etmek gerekir. Alınan oy oranıyla kazanılan sandalye oranı arasındaki farklar adaletsizliğin bir göstergesi olacaksa, bu farklılaşma eğer tesbit edilen azınlık eşliğini aşan partiyi iktidar yapmaya doğrudan katkıda bulunuyorsa, yani adaletsizlik derecesi ile istikrar üretme arasında bir "trade-off" varsa, Anayasa'da yer alan "bağdaştırma" kavramına uyulduğu yorumu getirilebilir ve sorun çıkmayabilir. Böyle bir yorumdan hareketle anayasa ihlali şeklinde yorumlanması gereken durumları da tanımlayabiliriz.

İlk olarak, ülke barajının ortaya çıkardığı tutarsızlığa dikkat çekmekte yarar var. Ülke barajını geçemeyen bazı partiler, seçim sisteminin esas kuralı olan ve her partiye eşit biçimde uygulanan d'Hont yöntemi sonucu sandalyeler kazanabilirlerdi. Oysa, bu sandalyeler yasaya göre hiç dikkate alınmamakta ve seçim çevresinin diğer önde gelen partilerine verilmektedir. Bu sandalyelerden en çok kazanan partinin ülke çapında birinci gelen parti olması için hiç bir neden yoktur. Dolayısıyla, bu işlem yukarıda tanımladığım trade-off çerçevesine girmemektedir. Bir başka deyişle yürütmede istikrara sistematik bir katkısı yoktur.

Ülke barajının Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmeyişini, olsa olsa parlamentoda temsil edilen parti sayısının artmasını engellemek şeklinde yorumlayabiliriz. Bu artışın istikrar arayışını zorlaştıracığı kabul edilebilir. Ama öte yandan birinci partiye ek sandalye sağlama garantisi olmadığından, yürütmede istikrara katkısı da tesadüfidir. Ülke çapında ikinci gelen bir partinin, birinci partiden daha çok sayıda "iptal edilmiş sandalye" kazanması pekala mümkündür. Bunun için, sandalye iptali meydana gelen seçim çevrelerinin çoğunda ülke çapında ikinci gelen partinin birinci parti olması yeterlidir. Böyle bir sonuç, özellikle oyların heterojen dağıldığı bir seçim coğrafyasında, hiç de uzak bir ihtimal değildir.

Bu tutarsızlığı berteraf etmek için Almanya'da olduğu gibi alternatif bir baraj getirilebilirdi. Bu ülkede, bilindiği gibi ülke barajı % 5'dir. Daha az bilinen ikinci bir alternatif barajın olduğudur. Nitekim seçim çevrelerinden en az 3 sandalye kazanan bir parti ülke barajının

altında kalmış olsa bile parlamentoda temsil edilir. Bu kural sayesinde son seçimlerde Doğu Almanya eski Komünist Parti'nin devamı olan Demokratik Sosyalist Parti, ülke barajının bir hayli altında kalmasına rağmen, eski Doğu Almanya'daki seçim çevrelerinden en az 3 sandalye kazandığından halen Bundestag'da temsil edilmektedir. İkinci sorun, ülke barajını geçen ama çevre barajına takılan partilerin kazandıkları sandalyelerle ilgilidir. Bu tür sandalyeler daha çok büyük seçim çevrelerinde (6-7 sandalyenin üzeri) ortaya çıkacaktır. Sayıları da genelde birden fazla olacaktır. Bu durumda da aynı değerlendirme geçerlidir. Bu sandalyeler çevre barajını geçen partiler arasında büyüklük sırasına göre dağıtılacaktır. Bir kez daha yürütmede istikrara sistematik bir katkıdan söz etmek çok zordur.

Kısaca tanımlanan bu iki sorun Anayasa ile çok açık bir biçimde çelişmektedir. Cumhurbaşkanı'nın çevre barajını Anayasa Mahkemesi'ne götürme kararı, bu barajın kalkması ile sonuçlanabilir. Böyle bir gelişme, sandalye paylaşımının ülke barajını geçen partiler arasında bir daha nisbiye yakın bir biçimde gerçekleşmesiyle sonuçlanacaktır. Bu olmasa bile, seçim sistemi ve sonuçları siyasal arenada tartışılmaya yine de devam edecektir.

Yürütmede istikrar

Yürütmede istikrar denince akla ilk gelen tek parti iktidarındır. Oysa çok partili koalisyonların istikrarlı bir yürütme oluşturdukları pek çok örnek gösterilebilir. Bu, tartışma konumuzun dışında kalıyor. Türkiye'nin tarihsel deneyimine ve mevcut siyasal ve ekonomik koşullarına bakarak, yürütmede istikrarın tek parti iktidarı ya da siyasal programları ve ideolojileri birbirine yakın iki partiden oluşan koalisyonlar ile eş anlamlı olduğunu kabul etmek gerekir. Tek parti iktidarının ya da "uyumlu" koalisyonun yürütmede istikrar sağlaması her azınlık oyu düzeyinde beklenemez. Daha önce de belirtildiği gibi iki ek kıstasa ihtiyacımız var. Birincisi, azınlık eşliğinin belirlenmesidir. Bu belirleme de altın bir kural olduğunu sanmıyorum. Bununla birlikte çok partili bir rejimde % 40 civarında oy alan bir partinin parlamentoda mutlak çoğunluğa erişmesi genel bir kabul görmektedir. Bu yazının sınırları içinde bu

Kabulün gerekçelerini kapsamlı bir şekilde ele alınmayacaktır. Çok kısaca şu söylenebilir: % 40 oy oranını yakalayan parti merkez -sağ ya da merkez-sol bir parti ise, oylarını kolayca değiştirebilen hareketli merkez seçmenlerin varlığı nedeniyle bu partinin karşısında % 50 oranını aşan bir red cephesi oluşmayacaktır. Dolayısıyla, % 40 oy oranından itibaren birinci partinin ya da yakın iki partinin iktidarının yürütmede istikrarı sağlayacağı kabul edilebilir. Burada ikinci kıstas karşımıza çıkıyor. Bu oy oranını yakalayan parti çoğunluk tarafından kesinlikle istenmeyen bir parti ise yürütmede istikrardan söz etmeye devam edebilir miyiz? Bu durum yakarıda da gösterildiği gibi genel istikrarı tehdit ediyorsa sorunun yanıtı elbette hayırdır.

Kıstaslarımızı böylece belirledikten sonra yeni seçim sistemini yürütmede istikrar açısından değerlendirelim. Daha önce kullandığımız dolaylı hesaplama yöntemiyle % 40 oy oranının mutlak çoğunluğu vermesi için prim katsayısının en az kaç olması gerektiğini hesaplayabiliriz. Bu oy oranında en küçük mutlak çoğunluğu kazanabilmek için birinci partiye 56 ekstra sandalye yeterli olacağından, prim katsayısı da 1.25 olmaktadır. Bu oldukça düşük bir primdir. İkinci parti ile fark 5 puana dahi inse, toplam sayıları 4'den az olmayan diğer partilerin toplam oy oranları % 35 olacağından, bu partilerin 1 ya da 2'si ülke barajını aşabilecek, dolayısıyla birinci parti mutlak çoğunluğu rahatlıkla yakalayabilecektir.

Sonuç olarak, birinci partinin % 40, ikinci partinin % 35 oy aldığı bir durumda, sistem birinci partinin tek başına mutlak çoğunluğu yakalamasını çok kolaylaştırmaktadır. Bu bakımdan yürütmede istikrar konusunda başarılı olduğumu söylemeliyiz. Ancak birinci partinin en istenmeyen parti olması durumunda, aynı sonucun çıkmasını engelleyecek hiç bir mekanizma sistemde yoktur. Böyle bir senaryonun şimdilik Türkiye'nin gündeminde olmadığı ileri sürülebilir. Buna karşılık, vahim bir istikrarsızlık potansiyelini bünyesinde taşıyan bir sistemin de uygun bir sistem olduğu savunulamaz.

24 Aralık'ın gündemine gelirse, sürprizler dışında manzarayı şöyle özetleyebiliriz:

- Birakalım % 40'ı, % 35'i, % 30'u dahi aşacak bir parti mevcut değildir.

- % 20' yi aşabilecek "büyük" partilerden herhangi birinin, % 15'ler civarında oy alacak "küçük" bir parti ile beraber parlamentoda mutlak çoğunluğu yakalaması çok uzak bir ihtimaldir. Bunun anlamı, artık DYP- CHP koalisyonun gündem dışına çıktığı, muhtemel bir ANAP-DSP koalisyonunun da teorik bir perspektiften ibaret olduğudur.

- Gündeme üçlü koalisyonlar gelmektedir: Bir "büyük" parti + iki "küçük" parti. Tabii, % 35' i yakalayabilecek muhtemel bir DYP-MHP ittifakı dışında.

Ben şahsen bu türden koalisyonların, Türkiye'nin son derece ağırlaşmış olan ekonomik ve siyasal sorunlarının altından kalkabileceğine inanmıyorum. Yanılmak isterim ama, Kasım 95 seçim sisteminin genel olarak istikrara yardımcı olmadığına görüleceğine inanıyorum. Çok sayıda partinin yarıştığı ve oyların dağıldığı bir rejimde, seçmene sadece ilk tercihlerini soran seçim sistemlerinden hangisini getirirseniz getirin, seçim sonuçları bir çıkmaza varacaktır. İki Turlu, Çoğunlukçu Uzlaş, Alternatif Oy, Tek Aktarılabılır Oy gibi seçmene ikinci, hatta daha sonraki tercihlerini soran ve bu bilgilere göre seçimin sonuçlarını belirleyen sistemler vardır. Özellikle, "İki Turlu" sistemin merkez-sağ'daki yıkıcı rekabet yüzünden gündem dışı tutulması son derece yanlış olmuştur. 24 Aralık'tan sonra konu yeniden ele alınmalıdır.

24 Aralık seçimlerinin gerek istikrar üretmesi, gerek bu istikrarı kalıcı kılacak bir seçim sisteminin benimsenmesini sağlaması bir tek istisna ile mümkündür. Manzara, seçimlerde DYP ile ANAP'ın toplam sandalye sayısı itibarıyla mutlak çoğunluğu yakalayabileceğini göstermektedir. (RP ile ortaklığı bir yana bırakırsak) Eğer bu iki parti yıkıcı rekabeti bir yana bırakıp işbirliği yapmaya karar verilerse, kısa bir süre sonra tartışmaya başlanacak erken genel seçim çalkantılarından da kurtulmuş oluruz. Seçim sonuçları düşündüğümüz gibi çıkacak olursa, aslında her iki partinin çıkarı da işbirliğinden geçecektir.

Bana göre iyimser olan bu senaryo gerçekleştiği takdirde, iyi bir seçim sistemine sahip olduğumuz sonucu çıkarılmamalıdır. Bir seçim sisteminin, bir kez istikrar üretti diye hep bunu yapacağını beklemek çok yanlıştır. ANAP ile DYP'nin hükümet oldukları senaryoda,

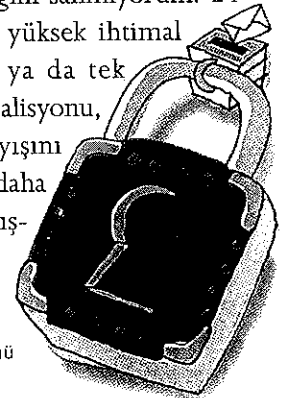
RP'nin de anamuhalefet olacağı, kesin olmasa da, çok yüksek bir ihtimaldir. 4 ya da 5 yıl sonra yapılacak bir genel seçimde, DYP ile ANAP bu kez mutlak çoğunluğu yakalayamayabilirler ve RP de pekala, yukarıda bir kaç kez tanımlanan hakim parti konumuna bu süreçte gelebilir. Dolayısıyla, muhtemel bir ANAP- DYP koalisyonunun en önemli gündem maddelerinden birisinin de yeni bir seçim sistemi olması gerektiğini özellikle vurgulamak istiyorum. Elbette, ülkenin siyasal koşullarına uygun ve kalıcı bir sistemin arayışında olmak şartıyla.

Sonuç

Kasım 95 seçim sisteminin pek çok sakıncalar barındırdığı açıkça görülmektedir. Her şeyden önce sistemin iç tutarlılığı yoktur. Tutarsızlıklar, temsilde adalet ilkesi bir yana salt temsil ilkesi ile de çelişecek sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Öte yandan, bu seçim sistemi, yürütmede istikrar konusunda, hakim bir parti olmadığı sürece yetersiz kalmaktadır. Tek turlu olması nedeniyle, eğer partiler rejiminde mutlak çoğunluk tarafından kesinlikle istenmeyen bir parti varsa, bu partinin azınlık oyuyla tek başına iktidara gelmesini engelleyecek hiç bir mekanizmaya sahip değildir. Yine tek turlu olması nedeniyle merkez-sağ ve merkez-sol partileri işbirliğine ve ittifaka teşvik edecek hiç bir nesnel mekanizmaya da sahip değildir. Sistem, bu partileri küçük partilerle kapalı ittifaklara teşvik etmektedir. Bu tür ittifaklar, siyasette şeffaflığı engellediği gibi, sonuçları itibarıyla genel istikrarsızlık potansiyeli taşımaktadırlar.

Anayasa Mahkemesi tarafından yeniden iptal edilme ihtimali bir yana, yeni seçim sisteminin bu olumsuzluklarıyla kalıcı bir sistem olabileceğine sanmıyorum. 24 Aralık'tan sonra ortaya çıkması yüksek ihtimal olan siyasal çözümsüzlükler ya da tek çözüm gibi duran ANAP-DYP koalisyonu, "uygun" bir seçim sistemi arayışını yeniden başlatacaktır. Anlaşılan daha bir süre seçim sistemlerini tartışmaya devam edeceğiz.

Doç. Dr. Seyfettin Gürsel
Galatasaray Üniversitesi Ekonomi Bölümü
Öğretim Üyesi

Küreselleşen dünyada ücretler ve eşitsizlik

Ishac Diwan

Son yıllarda, piyasaya dayalı kalkınma stratejilerine ve pazarların uluslararası entegrasyonuna yönelik hızlı bir gelişme yaşanmaktadır. 1970'li yıllarda, dünya işgücünün üçte ikisi, sermaye kontrolleri ve yüksek gümrük duvarları veya planlı ticaret nedeniyle, uluslararası piyasalardan tecrit edilmiş ülkelerde yaşıyordu. Bugün, dünya işgücünün yarısına sahip üç nüfus bloğu olan; Çin; Baltık ülkeleri, Rusya ve eski Sovyetler Birliği'nin diğer ülkeleri ve; Hindistan, küresel pazarlara girmektedirler. Meksika'dan Türkiye'ye pek çok ülke de uluslararası pazarlarla olan bağlarını zaten çoktandır derinleştirmişlerdi. 2000 yılında, dünya pazarından kopuk ülkelerde yaşayan işçilerin oranı %10'u geçmeyecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaret sistemine eklemene başlamları, bugün OECD'yi oluşturan çekirdek ülkeleri birbirine bağlayan entegrasyon sürecine benzetilebilir. 19. yy'ın ikinci yarısı küresel kapitalizmin ilk Altın Çağı'ydı. Bugün OECD'yi oluşturan ülkeler büyüyüp sanayileşirken uzun vadede de benzeşme süreci işledi. Bu sürece, ülkelerdeki liberal politikalar ile açık ve istikrarlı bir dünya sisteminin de katkısı oldu. Bu hızlı gelişme, 1. ve 2. Dünya Savaşları nedeniyle kesintiye uğradı. Savaşlardan sonra oluşan uluslararası sistem, yerel sanayii korumaya yönelik idi. Fakat 1960'lardan sonra, özellikle gelişmiş ülkelerde, daha fazla serbesti yönünde bir ilerleme oluştu. Bugün, ürün ve sermaye hareketliliği Altın Çağ'daki seviyesini aşmıştır.

Ama gelişmekte olan ülkeler, entegrasyonun henüz başlangıcındadırlar. 1850-1900 yıllarını kapsayan dönemde bu ülkelerin küreselleşme sürecine katılımları hem azdı hem de, özellikle Asya ve Afrika'da elverişsiz şartlara dayanıyordu. Kısmen bunun sonucu olarak, az gelişmiş ülkelerin çoğu 1950 ve 1960'larda, zengin ülkelerle ticaret yapmayı sanayileşmelerine yönelik bir tehdit olarak gördüler. Fakat son yıllarda tutumlarında önemli değişiklikler oldu. Bugün az gelişmiş ülkelerin çoğu ticareti bir fırsat olarak görmekteler. Dış kaynaklı sermaye akışının birikimi kamçılacağı ve ihracatın iyi istihdam yarattığına dair bilinç artmaktadır. Yine de uluslararası sistem, pek çok kesim tarafından, özellikle de artan işsizlik ve ücret eşitsizliğinin ciddi sorunlar yaratması nedeniyle zengin ülkelerce eleştirilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin işçileri, işlerini düşük maliyetli üreticilere kaptırmaktan, sermayenin ucuz işgücü ve düşük çalışma standartlı yörelere kaymasından endişe duymaktadırlar. Bu endişeler Hindistan, Çin veya eski Sovyetler Birliği'nin uluslararası ticaret sistemine giriyor oluşu nedeniyle yoğunlaşmıştır. Bunun sonucu olarak, korumacılık çağrılarını artmaktadır. Özünde bu çağrılarının amacı, adil ticaret ve eşit çalışma şartlarının serbest ticaretin önkoşulu olmasıdır. Bunlarla ilgili talepler de saldırgan dämpinge ve sübvansane edilen yabancı ürünlerin ithaline karşı çıkıştan, çalışma ve çevre standartları konusunda yerel kurum ve kuralların değişmesine kadar pek çok konuyu içermektedir.

İşçilerin ekonomik olarak entegre olmuş ve piyasa güdümlü bir dünyada, konumları ne olacak? Eşitsizlik karşı konulmaz bir şekilde artacak mı? Dünya, benzeşme ve kesişmenin (convergence) doğal çekim gücünün yoksul ekonomileri yukarıya doğru çekeceği yeni bir Altın Çağ'a mı girmekte? Yoksa, zengin ülkeler, yoksul ülkelerdeki düşük ücretler nedeniyle aşağıya mı çekilecek?

Benzeşme/Kesişme üzerine iki görüş

İstihdamın düşük ücretli yörelere yöneldiği yaygın bir kanıdır. Ekonomik teoriyle gevşek bir bağlantısı olan bu kanı hem zengin hem yoksul ülkelerde korumacılık duygularını körüklemektedir. Ama teorinin öngörülerinde fazla kesinlik de yoktur. Ücretlerin benzeşmesiyle ilgili iki görüş, uluslararası entegrasyonun etkileri konusunda çıkan tartışmalarda belirleyici olmaktadır.

Heckscher-Olin ticaret modelinden esinlenen birinci görüş, sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticaretin artmasının Kuzey ve Güney'deki ücretler arasındaki farkı azaltacağını öngörmektedir. Bu mantığa göre ticaret, ürünlerin nispi fiyatlarını değiştirerek, üretim faktörlerinin nispi gelirlerini etkilemektedir. Emegün bol olduğu fakir ülkelerin ticarete açılması, bu ülkelerde emek-yoğun malların fiyatını arttırmakta, bunun sonucu olarak da bu ülke kaynakları emek-yoğun malların üretimine kaymaktadır. Bu da, yoksul ülkelerde işgücüne olan talebi arttırmakta, dolayısıyla, nispi olarak ücretleri yükseltmektedir. Zengin ve yoksul ülkelerde, ürünlerin fiyatları birbirine yaklaştıkça ücretler de yakınlaşmaktadır. Ücretlerin yüksek bir noktada mı buluşacağı, (yoksul ülkelerde ücretler ve yaşam standartları zengin ülkelerdekilere yaklaşıyorsa) yoksa tersinin mi sözkonusu olacağı her ülkenin kendi özelliklerine bağlıdır. Örneğin ülkeler, ellerindeki yetenek birikimini artırarak mukayeseli üstünlüklerini yüksek ücretli ürünlere yöneltebilirler. Genel

anlamda bu model, vasıfsız işçi ücretleri açısından yoksul ülkelerde bir nebze yükselme, zengin ülkelerde ise bir nebze düşüş olacağını öngörür. Sermayenin iyi yatırım imkanları aramak için küresel düzeyde çok kolaylıkla bir yerden diğerine akabilmesi, bu benzeşme/kesişme eğilimini güçlendirmektedir.

Benzeşme/kesişme konusunda bir diğer görüş, yoksul ülkelerin zengin ülkelerce geliştirilen teknik yeniliklerden yararlanmasından doğan geri kalmışlığın avantajlarına dikkati çekmektedir. Bu görüşün senaryosuna göre, yoksul ülkeler, zengin ülkeleri yakalamakta, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksul işçilerin ücretleri, sanayi ülkelerindeki seviyelere doğru yükselmektedir.

Ülkeler beşeri sermaye birikimleriyle büyür, artan vasıflılıklarından faydalanabilecekleri, katma değeri yüksek, daha gelişmiş teknolojiler kullanarak kaliteli ürün basamaklarını çıkarlar. Beşeri sermaye ve altyapının kalitesi yükseldikçe işgücünün verimliliğini arttıracak ve bu işlemi kolaylaştıracak sermaye cezbedilebilir. Bu görüşe göre, eğitim, teknolojik transferler ve ihracatın yükselen kalitesi, birbirlerine paralel gelişmelerdir. Ticaret, işçilere dahili talebin istibdatından kurtularak en verimli oldukları alanlarda üretim yapma imkanı sağlamaktadır. Bu görüşe göre, yoksul ve zengin arasındaki birleşme noktası esasen yukarılarda bir yerdedir. Kuzey/Güney ticareti giderek yerini Kuzey/Kuzey türü, sektörler arası bir ticaret ilişkisine bırakacaktır.

Kanıtlar nerede?

Benzeşme/kesişme ile ilgili bu iki görüş, zengin ülkelerdeki işçi ücretlerinin yönelimi ile ilgili farklı yaklaşımlarına rağmen, Kuzey ve Güney arasında ücretlerin eşitleneceğini vurgulamaktadırlar. İyi de gerçekler buna nedenli uygundur?

Bu soruyla ilişkili üç trend saptayabiliriz: a) Ya ücretler

arasındaki farkın açılışı ya da vasıfsız işçi istihdamındaki azalışta kendini gösteren ücret eşitsizliğindeki artış; b) Gelişmekte olan ülkelerin deneyimlerinde, kimisinde eşitsizliğin aniden azalışı kimisinde ise keskinleştiği olarak görülen farklılaşmalar; c) En zengin ve en fakir ülkelerin gelir seviyelerindeki farkın artması.

1970'lerden bugüne, sanayileşmiş ülkelerin emek piyasasında kaygı veren iki trend gözlemlendi: Avustralya, Kanada ve ABD'de artan ücret eşitsizliği ve Avrupa'da artmakta olan işsizlik. ABD'de eşitsizlikteki sıçrama oldukça şiddetliydi; 1979-1987 yılları arasında üniversite mezunu genç erkek işgücünün ücretleri reel olarak % 11 artarken, orta tahsilli genç erkek nüfusun ortalama ücreti % 20 oranında düştü. Avrupa'da ücret eşitsizliğini azaltmayı amaçlayan ücret düzenleyici mekanizmalar, aksine işsizliğin artmasına yol açtı. AB'de işgücünün

% 12'sini oluşturan, çoğu vasıfsız olmak

üzere 20 milyon işsiz vardır. Şüphesiz, bu gelişmelerin bir kısmı, gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatın yol açtığı rekabet yüzündendir, fakat asıl mesele bunun yüzdesini saptamaktır.

Yapılan çalışmaların çoğu, sanayileşmiş ülkelerin işgücü piyasalarında karşılaşılan zorlukların ancak % 10 ile % 30 arasında bir bölümünün, gelişmekte olan ülkelere yapılan ticaretle açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Ancak birtakım incelemeler, her iki bakış açısıyla ilgili çok keskin sayılabilecek sonuçlara da varmışlardır. 1992'de,

gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalat, sanayileşmiş ülkelerin GSYİH'sinin sadece % 3.5'u, mamul maddeler ise % 2'si idi. Söz konusu ürünlerin işgücü yoğun özelliklerini hesaba katsak bile, bu ticaretin sanayileşmiş ülkelerin işçileri üzerindeki doğrudan etkisi gayet sınırlı olmalıdır.⁽¹⁾ Değişik vasıflardaki işçi kümelerinin kendi içlerindeki ücret eşitsizliği ve bütün sektörlerde, vasıflı istihdamın vasıfsız istihdama olan oranında görülen artış başka dinamiklerin de gözlemlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Özellikle teknolojik değişim sonucu işgücü tasarrufu artmaktadır. Bu, kısmen, artan uluslararası rekabete bağlanabilir. Bu nedenle, daha yoksul ülkelere ilgili bulgular, yeni küresel güçlerin etkilerini anlamamız konusunda da anahtar olabilir. Heckscher-Olin ticaret teorisinin öne sürdüğü gibi gelişmekte olan ülkelere ticaretin ücret dağılımı üzerindeki etkisi, sanayileşmiş ülkelere gözlemlediğimiz aynısı olmalıdır. Fakat teknolojik güçlerin başka benzer etkileri de, hem zengin ülkelere hem yoksul ülkelere görülecektir. Teknolojik dönüşüm, bütün bölgelerde, vasıflı işgücüne olan talebi artırarak eşitsizliği arttıracaktır. Vasıflı işgücü daha zengin ülkelere yoğunlaşmış olduğuna göre bölgelerarası eşitsizlik de artacaktır.

Yoksul ülkelere ilgili bulgular bu konuda kesin bir sonuca varmak için yetersizdir. Örneğin, serbestleşmenin ücret eşitsizliğine olan etkisi, gelişmekte olan ülkelerin tümünde aynı değildir. Doğu Asya veya Fas gibi bazı ülkelere artan ticaret, eşitliğin artışıyla çakışmıştır. Arjantin, Şili, Meksika gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde ise ticaretteki yeni serbestleşme, artan ücret ve gelir eşitsizlikleriyle çakışmıştır.

"Çakışmak" sözcüğünü her iki durumda da vurgulamak gerekir. Çünkü, araştırmacılar, hala işin içindeki muhtelif etkileri çözmeye çalışmaktadırlar. Meksika'nın maquiladora (montaj) işletmelerinde 1985-1988 arasında üretim dışı ücretlerin üretimdeki ücretlere oranı 2'den 2.5'a yükselmiştir. Şili'de ise 1980-1990 arasında, üniversite mezunlarının ücretleri, lise mezunlarının ücretlerine kıyasla % 56 artmıştır.

Bundan, ticaretin, hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelere ücret eşitsizliğini artırdığı sonucuna varabilir miyiz? Muhtemelen hayır. Eşitsizlikteki artış trendi başka etkenlerle alakalı olabilir. Bununla ilgili olarak da ilkin emek tasarruf eden teknolojilerin ortaya çıkması, özellikle de bilgisayar devrimi veya hizmet sektörü-

nün palazlanması olgularına eğilmek gerekir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ek bazı açıklamalar gerekebilir. Bunlardan biri liberalizasyonu takibeden kısa dönemde iyi eğitilmiş, vasıf işçi sıkıntısıdır. İkincisi, gelen yeni sermaye ile işgücü vasıfları arasındaki tamamlayıcılık düzeyidir. Bir diğeri de bazı orta gelir düzeyindeki ülkeler üzerinde yoksul ülkelerdeki düşük ücretli vasıfsız işçilerin yarattığı rekabet baskısıdır.

Bütünüyle bakıldığında, uluslararası düzeyde tam bir benzeşme/kesişme olmadı. Bir takım kısmen yoksul ülkelerin, nispeten zengin ülkelere yetiştiği bazı durumlar vardır. Bunların en çarpıcıları da Doğu Asya kaplanları. Ancak görece olarak yoksul kalmaya devam eden yoksul ülkelerin ya da iyice geride kalmış ülkelerin sayısı da en az bu diğerleri kadardır. Esasen, 1960'dan 1986'ya kadarki dönemle ilgili veriler uluslararası eşitsizliğin cüzi miktarda arttığını da göstermektedir:

En yoksul % 50'nin dünya üretimindeki payı % 7.3'ten % 6.3'e gerilerken, en zengin % 20'ninki % 71.3'ten % 74.1'e yükseldi. Ancak, entegrasyonun çok ileri aşamalarda olduğu yerlerde (Avrupa ve ABD) ücretler birbirlerine giderek yaklaştı. ABD'de ücretler arasındaki farklılıklar daha yavaş kapanma eğilimi gösterdiler. Herşeye rağmen entegrasyon yoğun olsun veya olmasın, hiçbir yerde ücretlerin veya gelirlerin daha düşük seviyelerde birleştiklerine ise rastlanmadı.

Sermaye hareketliliği

Sermayeye olan talebi artırması ve hükümetlerin sermayeyi vergilendirme kudretini kısıtlaması nedeniyle, küreselleşme, sermayenin çok işine gelmiştir. Bu, işçileri nasıl etkilemiştir? Bu konuda iki karşıt görüş mevcut. Birincisi, ya da iyimser olanı, müşterek kazancı vurgular. Değer üretebilmek için emek ve sermayenin birbirine ihtiyacı vardır. Maliyetlerin düşmesi ortak hasılayı artırır. Sermaye, akmak için uygun ortamlar kollar. Bu şekilde de rekabet coğrafyasındaki değişiklikler yüzünden ortaya çıkan yeni ticaret kalıplarındaki değişim sürecini güçlendirir. İkinci ve daha kötümser olan görüş ise, korkuları vurgular. Zengin ülkeler, sermaye ile ucuz Güney işgücünün birleşerek kendi ülkelerinde daha düşük ücret ve düşük iş standartlarına yol açmasından endişe eder. Gelişmekte olan ülkeler sömürülüyoruz telaşı içine girerler; verimlilik artışlarına tekabül eden ücret artışlarının sermayeyi

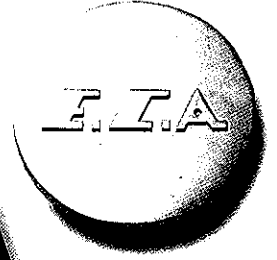
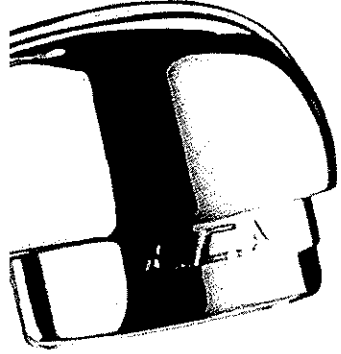
kaçıracağından korkarlar. Ve her ikisi de akışkan olan sermayeyi vergilendirememesi konusunda endişe duyarlar.

Her iki görüşte de gerçek payı var. Ama ana fikir açıktır. Sermaye, işgücüne göre daha seyyaldir. Sermayeyi kontrol etmek üzere uluslararası bir koordinasyon gerçekleşmedikçe bu yöndeki bireysel ülke çabaları yetersiz kalacak hatta zararlı olacaktır. Beklenen kazanca bağlı olarak tasarruflar, emeğin peşinden gitme ya da onu bırakma imkanına sahip oldukları için emek, büyük ölçüde, bir ülkede yaratılan servet üzerindeki son (residual) hak sahibidir. Bu durum izlenen politikaların etkilerini derinleştirir. Başarı, sermayeyi cezbedeceği için artacaktır. Başarısızlık da benzer şekilde derinleşecektir, çünkü tasarrufları kaçıracaktır. Bu olumsuzluğun riskleri de muhtemelen emek tarafından yüklenecektir.

OECD ülkelerinin sermaye kaçışıyla ilgili endişeleri, aşırı abartılıdır. Yoksul ve geçiş ekonomilerine toplam sermaye akışı, sanayileşmiş ekonomilerin sermaye stoğuna oranla, çok düşüktür. Son 20 yıl içindeki toplam akış, zengin ülkelerin sermaye stoklarının % 2'sinden bile azdır. Ülke riskinin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle de böyle düşük seviyelerde kalma ihtimali yüksektir. Bunun yerine sermayenin küreselleşmesi, uzun süreli ve karşılıklı yararlar sağlayacak bir Kuzey/Güney akışına yol açmaktadır. Sermaye akımları, dünya üretiminin, karşılaştırmalı avantajlar çerçevesinde reorganize olmasını sağlayacaktır. Niteliği gittikçe artan Güney'in işgücünü, sofistike makine parkuru ile teçhiz etmek, verimliliği müthiş arttıracaktır. Yaşlanan Kuzey işgücünün emeklilik fonları iyi, uzun vadeli yatırımlar sayesinde zenginleşecektir. (Kuzeydeki sermayenin % 50'den fazlasının işçilere ait emeklilik fonlarında olduğunu da bu arada vurgulamak gerekir.) Ticaretin artmasıyla sermaye akışının birbirleriyle çakışmaları da ayrıca yararlıdır; sermaye akışları yeni ticaret imkanlarının değerlendirilebilmesini sağlayacak, bu gelişme karşılıklı bağımlılığı artırarak yabancı tasarruflara el konulması eğilimini zayıflatacaktır. Ancak sermayenin kendine yeni bir yer bulması da kısa sürede gerçekleşecek bir gelişme olmadığı için de, Güney'in büyümesine olan katkısı sınırlı kalacak, buna bağlı olarak da Kuzey'de kayda değer sosyal rahatsızlıklara yol açmayacaktır.

ARMATÜR ALIRKEN ÖNCE ARMA SINA BAKIN!

İster sıcak suyla soğuk suyu tek bir hareketle karıştıran, olağanüstü estetik MIX serisi olsun, ister Yonca, Gonca, Özel Koç... Tüm E.C.A.'larda kalite, dayanıklılık; yıllarca yaşayan parlaklık ve kullanım kolaylığı, estetikle bütünleşir.... Size düşen, armatür alırken markasına bakmak, E.C.A. aldığınızdan emin olmaktır!

E.C.A.[®]

"Yıllarca Beraber"

GENEL DAĞITIM: ELMOR TESİSAT MALZEMESİ TİCARET A.Ş. MERKEZ (İstanbul): Kemeralı Cad. Ümmehan 71/2 Karaköy-İSTANBUL Tel: (0212) 251 70 06 (6 hat) Faks: (0212) 249 90 91
BÖLGE TEMSİLCİLİKLERİ ANKARA Tel: (0312) 431 11 32 (2 hat) Faks: (0312) 431 61 43 İZMİR Tel: (0232) 433 91 95 (2 hat) Faks: (0232) 458 33 33 ADANA Tel: (0322) 352 53 55 / 56 Faks: (0322) 351 85 57
SAMSUN Tel: (0362) 233 97 57 - 234 01 89 Faks: (0362) 234 01 89 BURSA Tel: (0224) 223 43 61 - 220 79 72 Faks: (0224) 220 24 52 ANTALYA Tel: (0242) 242 27 15 - 242 77 15 Faks: (0242) 242 77 15
SATIŞ SONRASI SERVİS EMAR A.Ş. MERKEZ (İstanbul): Dragoş Yolu, Çayırılar Mevkii No:5, 81540 Maltepe - İSTANBUL Tel: (0216) 305 07 24 - 305 55 04 Faks: (0216) 305 65 43
İSTANBUL BÖLGE: Tel: (0212) 249 93 94 - 251 45 20 ANKARA BÖLGE: Tel: (0312) 426 67 08 - 426 55 00 İZMİR BÖLGE TEL: (0232) 449 06 51 - 449 06 52

Tasarrufların hareketliliğinin makro politikalar, yönetim etkinliği (governance) ve kurumlar üzerinde sağlayacağı disiplin, doğrudan elde edilen kazançtan daha önemli olabilir. Gelecekte, artan sermaye akışları, etkin devletlerin ortaya çıkışı, piyasaların giderek önem kazanması ve Batı'da kurumsal yatırımcıların gücünün artması gibi trendlere uyum sağlayacaklardır. Bu, kazananlarla kaybedenler arasındaki farklılıkları keskinleştirecektir. Mali politikalarında muhafazakar olan, verimliliğin arttığı, piyasaların rekabetçi sayılabileceği toplumsal istikrarın sağlandığı ülkeler kazançlı çıkacaklardır. Sermaye birikimi ve istikrarlı iş ilişkilerinin sağladığı saadet zincirini gerçekleştiremeyen ülkelerde ise sermaye kaçışı nedeniyle yatırım ve büyüme azalacaktır.

Geleceğe bakış

21.yy'da işçilerin durumu ne olacak? Büyük Sahra'nın güneyinde kalan Afrika ülkeleri, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki işçiler açısından 1980'li yıllar çalkantılı, endişe verici ve öfke doluydu. Benzer duyguları, yükselen işsizlik veya düşen ücretler arasında sıkışan zengin ülkelerdeki vasıfsız işçiler de yaşadı. Fakat aynı yıllar, Güney Asya, Çin ve Doğu Asya'nın diğer ülkelerindeki işçiler için olağanüstü kalkınma yılları, zengin ülkelerdeki vasıflı işçiler içinse gelirlerinin muntazaman arttığı yıllardı. 1990'larda Latin Amerikalı işçilerin durumunda bir iyileşme gözlenirken, merkezi planlamalı, ekonomilerini yeni dönüştüren ülkelerin işçileri düşen ücretler ve artan iş güvensizliği sözkonusudur. Başka ülkelere gelince, eski süreçlerin devam ettiği görülüyor: Afrika'lı işçilerin çoğu ve zengin ülkelerdeki vasıfsız işçiler açısından koşullar geçmişe göre bir nebze daha iyi gibi duruyor Asya'lı işçilerin durumu ise ya aynen devam etmekte ya da daha iyiye gitmektedir.

Ne olacağı, hem yerel hem de uluslararası şartlara bağlıdır. İşçiler öncelikle, hükümet politikalarından ve onların yatırım ve eğitimde sebep oldukları artışlardan etkileneceklerdir. İyi işgücü piyasası politikaları, iyi sonuçları garantilememekle birlikte, sonucu etkileyen diğer şartların doğru olması halinde, önemli rol oynayacaklardır. Öyle ki, sosyal barış ve dengeyi korumaya, piyasaların faaliyet göstermesine ve işgücünü en verimli olduğu yere dağıtmaya, eğitime önem verilmesi için gereken işaretlerin verilmesini sağlayarak insan ser-

mayesi birikimini destekleyebileceklerdir. Dünyadaki küreselleşme süreci devam edecektir. Ulaşım ve telekomünikasyon giderleri düşmeye devam edecek, bilgi akışı artacaktır. Uluslararası entegrasyonun derinleşme potansiyeli hemen her yerde büyüme için muazzam yeni imkanlar yaratacaktır. Çin'deki, Güney Asya'daki ve merkezi planlamadan çıkmış ülkelerin işçilerinin küresel ekonomiye entegrasyonu beraberinde uluslararası iş bölümünde büyük değişiklik gerekliliğini de gündeme getirecektir. Uluslararası siyasetin çözüm gerektiren sorunu bunu mümkün kılacak uygun koşulları yaratmak olacaktır.

Dünya ekonomisindeki entegrasyon, küreselleşme kaçınılmazdır. Güçlü, maliyet düşürücü teknolojik ve politik değişiklikler ile politik gelişmeler küresel işgücü pazarında daha da güçlü bağları ortaya çıkarmaktadır. Fakat hiçbir işçi grubu benzeşme/kesişme kurallarına güvenerek ücretlerinin kendiliğinden artmasını beklememeli, ama kaçınılmaz olarak düşeceğinden de korkmamalıdır. Herkesi kapsayacak bir Altın Çağ'ın varlığı ülkelerin, yeni küresel şartlara gösterecekleri uyum derecesine bağlıdır. İşçiler, hükümetlerinin ve toplumlarının sermayeyi çekebilecek ve rantı önleyecek bir ortam yaratmasından çok kazançlı çıkacaklardır. Bu ancak, işçilerin, entegrasyonun getireceği değişik fırsatlara hazır olmalarına bağlıdır. Bazı işçiler, hatta bazı bölgeler tümüyle bu oluşumun dışında kalacaktır. Eğer toplumsal hareketler onları bu süreçlere katmayı beceremezse yeni küresel düzenin meşruluğu ve kalıcılığının üzerine bir gölge düşecektir.

Dipnot

(1) Adrian Wood tarafından yapılan faktör içerikleri hesaplamaları (North-South Trade, Employment and Inequality: Changing Fortunes in a Skill-Driven World, Oxford, England, Clarendon Press, *994) geçen yirmi yılda gelişen ülkelere yapılan ticaretin vasıfsız işçilere olan talebi toplam istihdamın %1'i ile 3'ü arasında bir oranda indirdiğini düşündürüyor. (Bu toplam vasıfsız işgücü istihdamının %2 ile 5'i arasında bir orana denk düşüyor.) Sonuçlar hesaplamada kullanılan faktör oranları, sanayileşmiş ülkelerin mi, gelişmekte olan ülkelerin mi oranlarını yansıttığına göre oynayabiliyor. Ancak bu tahminler firmaların daha az vasıfsız işçi kullanmalarını sağlayacak yeni üretim metodlarıyla kendilerini ucuz ithal mallarının rekabetinden korumaya yönelik, defansif, işgücü ikameci yeniliklerini ya da sanayiye ara girdileri sağlayan hizmet ve mübadele dışı sektörlerdeki vasıfsız işçi kayıplarını hesaba katmıyor. Bunların sonuçlarını kesin olarak sayıya dökülebilmek mümkün değil. Ancak gelişen ülkelere yapılan ticaretin gelişmiş ülkelerdeki istihdamla ilgili gelişmelerin tek sorumlusu olması için ticaretin tahmini doğrudan etki sınırını dörtle çarpmak gerekir.

Dr. İshac Diwan

Dünya Bankası "World Development Report, 1995" in Editörü

Beko

Ülkeler Topluluğu

(Şimdilik)

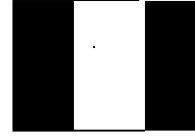
Almanya

Arnavutluk

Avusturya

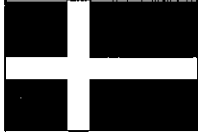
Belçika

Bulgaristan

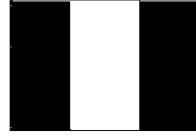
Çek Cumhuriyeti

Danimarka

Finlandiya

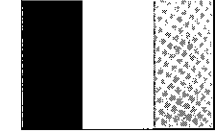
Fransa

Hollanda

İngiltere

İrlanda

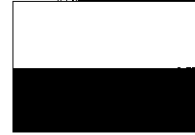
İspanya

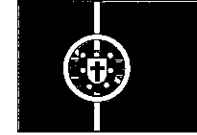
Macaristan

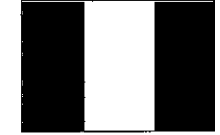
Makedonya

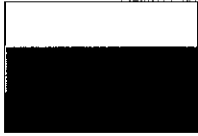
Polonya

Portekiz

Romanya

Rusya Federasyonu

Slovak Cumhuriyeti

Ukrayna

Yunanistan

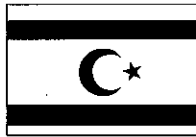
İran

Kazakistan

Kırgızistan

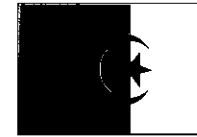
KKTC

Özbekistan

Benin

Cezayir

Gabon

İsrail

Ürdün

Zimbabve

Bugün dünyanın dört bir yanındaki ülkelerde, televizyondan buzdolabına, çamaşır makinesinden fırına ve elektrikli süpürgeye kadar Beko ürünleri satılıyor. Bu ülkelerdeki milyonlarca insan Beko'nun üstün teknolojisinden ve dünya çapındaki kalitesinden yararlanıyor. Ve bu ülkelerle bu insanlar, bugün dünyada büyük ve ayrıcalıklı bir topluluk oluşturuyor: Beko Ülkeler Topluluğu!

 BEKO
Bir dünya markası

BEKO (TÜRKİYE)

Tel: (0212) 252 49 00

Faks: (0212) 243 31 34

BEKO (İNGİLTERE)

Tel: 44.923.81 81 21

Faks: 44.923.81 96 52

BEKO (FRANSA)

Tel: 33.1.44 51 08 80

Faks: 33.1.42 66 23 07

BEKO (ALMANYA)

Tel: 49 .6102.71 82 20

Faks: 49 .6102.80 09 30

BEKO (RUSYA)

Tel: 70.95.258 50 41

Faks: 70.95.258 50 48-49

Yeni küresel gerçek ve finansal karar süreci

John Mc Carthy

Son birkaç yılda küresel pazar "retorik"ten gerçeğe döndü. Bazı politik gruplar hâlâ korumacılığa bağlı bölgeye devam etmektedir. Ancak bugünkü ortamda işlevsel ya da coğrafi korumacılık, örneğin dış ticarete korumacılık, bir ulus açısından güç israfından başka birşey değildir.

Ortak bir noktaya yaklaşma ya da bir diğer deyişle benzeşme/kesişme (convergenca) bilimsel bir kanundur. Küreselleşme, ekonomide benzeri bir kanunu dünya ölçeğinde geçerli kılmaktadır. Bilgisayarla telekomünikasyon teknolojisinin yakınlaşması paradoksal olarak değişik piyasa alanlarını bir yandan tedavülden kaldırırken bir yandan da bunları daha da özel bir konuma getirmektedir.

Bu geçici bir olay değil, global bir akımdır. "Bilgi Devrimi" sayesinde dünyanın her yerinde kişi ve şirketler, birbirlerinin nasıl yaşayıp çalıştığını bilme imkanına sahip olmaktadır. Değişim, artık çizgisel değil, spontanedir.

Kanımcı, "Bilgi Devrimi"nin gerçekliğinin tartışılması bir yana, geleceğin sosyal bilimcileri, bu devrimle gelen dönüşümün kendinden önce gelen ve dünyayı dönüştüren iki olay kadar önemli olduğunu da

vurgulayacak-

tır. Bu olayların ilki olan tarım devrimi, kaldıraç kuralının saba yapıp toprağı sürmeye uygulanmasıyla gerçekleşmişti. Sanayi devrimi ise, mekanik enerjinin insan ve hayvan adalesinin yerini almasıyla başlamıştı. Bugünkü devrim ise, entegre devrelerin ve coğrafyanın önemini kaldıran uyduların icadıyla mümkün olmuştur.

Tıpkı, mekanik güç kaynaklarının icadının ve kullanımının zaman içinde değişmesi gibi, mikroçipin icadı ve global telekomünikasyon ağı, kişilerin ve şirketlerin, zenginliğin nasıl yaratılacağına dair fikirlerini yavaş yavaş değiştirmektedir. Bugün, entellektüel sermaye, zenginliğin en önemli yaratıcısıdır.

Yeni zenginlik kaynağı madde değil, bilgidir. Yürütülmekte olan işlere bilgiyi uyguladığımız zaman verimliliği artırırız. Yeni işlere bilgiyi uyguladığımız zaman yenilik yaratırız.

Benim alanım olan bankacılıkta da, alışlagelmiş ödeme sistemlerini ve sermaye ile risk arasındaki arabuluculuğu, bilgi ve başka katma değer sağlayıcı öğelerle bezeyecek yeni hizmetler yaratmalıyız.

Bilgiyi yakalamak, üretmek, korumak ve faydalanmak için gerekli kural ve adetler, beceri ve yetenek, bugün insanlık için daha da önemlidir. Bilginin en iyisine ulaşmak için yapılan re-

kabet, en iyi balıkçılık havzaları veya en iyi kömür alanları için yapılan rekabetten çok farklıdır. Bilgi için rekabet eden şirketler veya uluslar, bir zamanlar, doğal kaynaklar açısından zengin topraklar için rekabet edenlerden farklı olacaktır. Yeni ekonomik güç merkezleri, büyük hammadde kaynaklarına sahip olanlar değil, fikir ve teknolojinin ustaları olacaktır. Hong Kong ve Singapur, toprağın zenginlik ve güç ölçüsü olarak kullanılmamasının artık önemini yitirdiğini iyi birer örneğidirler.

Bu değişim, sadece milletleri değil, tek tek sanayileri ve şirketleri de etkilemektedir. Hükümetler, neyin kıymet oluşturduğu konusunda değişen görüşler nedeni ile kendi iktidarlarını genişletmekte hatta muhafaza etmekte zorlanmaktadır.

Toprağın ve endüstrinin aksine, bilgi kaynakları belirli bir coğrafi bölgeye bağımlı değildir, hükümetler tarafından kolaylıkla vergilendirilemez ve kontrol edilemezler. Bilgi ürünlerinden oluşan bir ekonomide hükümetlerin bu gücü hızla yok olmaktadır. George Gilder'in yazdığı gibi "Bir çelik fabrikası, çok rahatlıkla hükümetlerce denenebilir, üretimi kolaylıkla ölçülebilir ve üretimin her noktası hükümet tarafından düzenlenebilir. Buna karşın, yeni çağın tipik üretim faktörü bir insandır. Bu kişi, bir bilgisayar terminalinde oturur. Orada, karmaşıklık açısından bir çelik fabrikasıyla kıyaslanabilecek mikroçipler dizayn eder. Bu mikroçipler, her türlü ihracat kontrolünden kaçabilecek, dünyanın herhangi bir yerinde bir üretim hattını çalıştırabilecek, kodlanmış elektronik titreşimleri kapsayan bilgisayar programları tarafından üretilir."

Milyarlarca dolar ciro yapan bir bilgisayar işletim sistemini yazma ve pazarlama yeteneğine sahip bir kişi, dünyanın herhangi bir yerinde, bir gümrük görevlisinin önünden, deklare edecek hiçbir şeyi olmadığını beyan ederek yürüyüp geçebilir. Gerçekten, bütün değer ölçülerimiz başka bir çağ, çok daha az karmaşık bir çağ için tasarlanmış gibidir. Neyin risk oluşturduğuna dair görüşlerimiz için de bu kural geçerlidir.

Bankalar riski ölçmekte her zaman çok başarılı olmuşlardır, çünkü bankacılık zaten risk yönetiminden başka bir şey değildir. Riskler yerel kaldığı sürece, iyi bir hafıza ve birkaç dosya başımızın derde girmesini önleyebilmek için yeterliydi. Ama bugünün yeni küresel pazarında, ancak teknolojinin ehil bir şekilde kullanımı, bilinçli karar alınabilmesi için değerlendirilmesi gereken binlerce riski bir araya getirebilir. Bugün, karşı tarafın kusuru halinde piyasa riski, bilgisayarın bozulması veya programın iş görmemesi halinde işletim riski, likidite riski, sınır-aşırılık riski ve bunlar gibi yeni çıkmakta olan diğer riskler bankacılığın temelindeki bir borçluya kredi kullandırma riskine eklenmektedir. Riskin ölçümünü daha da zorlaştıran, bugün ekonomiyi tanımlamakta kullandığımız terimlerin artık küresel gerçekleri yansıtmamasıdır. Hepimiz biliyoruz ki, bil-

gisayar işletim sistemlerinin aniden yok olması halinde, örneğin, bütün elektrikler kesilebilecek, bütün uçaklar durabilecek veya bütün finansal kurumlar faaliyetlerini durduracaklardır. Böyle olmasına rağmen, bu önemli aktifler dünyanın hiçbir yerinde bilançolarda yer almamaktadır. Bankalar ve sınav şirketleri bilgi teknolojisi için milyarlarca dolar harcamaktadırlar ama bunların pek azı bilanço kalemi olarak kaydedilmektedir.

Dış ticaret rakamları da, mevcut ölçüm sistemimizin, değişen küresel gerçekleri aksettirmekte yetersiz kaldığının bir diğer göstergesidir. Hatta ticari denge kavramının modasının geçtiği bile iddia edilebilir. Sermaye fırsatlara doğru aktığı sürece ticaret dengelenemez. Dünya Bankası'na göre, 1980'lerin ortalarında, uluslararası üretim hacmi, dış ticaret hacmini aşmaktaydı. Bu da, global stratejisi olan bir yabancı şirketin, bir ülkede ürettiği malların değerinin, uluslararası ticaretin değerinden fazla olması demektir.

Dünya artık küçülmüş durumdadır. Bunu, sermayenin dünya etrafındaki hareketliliğinin artmasından da anlayabiliriz. Politika ve teknoloji bu trendi teşvik etmeye devam edecektir. Ama piyasa olayları bazı kesintilere sebep olabilmektedir. Özellikle sermaye akışını oluşturan birimlerin -banka kredileri şirketlerin doğrudan yatırımları ile hisse senedi ve tahvillere yaptıkları portföy yatırımları- bir bütün içindeki göreceli oranların, bu hareketlilik içinde değişmeye devam edecektir.

Bu sınır aşırı akışların başlıca nedeni ticari fazlalıkların tedavüle sokulması, yerel risklerden kaçış ve küresel ekonominin hızla büyüyen kesimlerine yatırım yapma arzusudur. Bu yoğun küresel yatırım hareketliliğinin uzun dönemde ne sonuçlar vereceğini tahmin etmek kolay değil. Ama sermaye, hızlı gelişme gösteren ve yüksek gelir getiren yerlere kaydıkça küresel büyümeye olumlu katkısı olacaktır. Öte yandan, yabancı sermayeyi cezbedecek şartlara sahip olmayan bölgeler zayıf düşmeye devam edecektir.

Sonuçta, sermayenin küresel dağılımı teknolojiye dayalı bilgi ve risk/kazanç tayinine göre olacaktır. Belirli bir sorun veya kararı ilgilendiren, coğrafi olarak dağıntık bulunan muazzam miktardaki bilgi, bilgi teknolojisi sayesinde bir araya getirilebilmektedir.

Netice olarak; risk yönetimi ve sermaye dağılımı sadece kredi riskini değil, nakit riskini, likidite riskini, hukuki riski, piyasa riskini ve sistem riskini de içermeye başladığı için, ancak küresel olarak odaklanmış bir teknik sistem, bilinçli bir karar için gerekli olan binlerce veriyi makul bir sürede toplayıp karşılaştırabilir.

John Mc Carthy
ING Bank Genel Müdürü

- Türkiye'de 1980 yılından itibaren kabuklarını zorlayacak bir dizi atılımlar yapıldı. Dünyada küreselleşme adı altında belirlenen gelişmelerle ve Türkiye'nin buna nasıl adapte olduğuna ilişkin görüşleriniz nelerdir?

- Bütün dünya birbirinden etkileniyor, bu kaçınılmaz birşey. Ve bunu da kullanmak lazım tabii ki. Fakat bütün dünyadaki insanların coğrafyasından kaynaklanan farklılıklar var. Bu farklı-

lıklar kültürel bakımdan zenginlik getiriyor, müzikte olduğu gibi.

Küreselleşme, bu zenginliği korumakla olur. Yoksa bütün dünya klasik Batı müziğinin kurallarına göre onları icra etmiş olsaydı, mutlaka güzel eserler çıkardı ama şu çeşitlilik ve zenginlik olmazdı. Ben şimdi Uganda'ya gitmek istesem, niye gitmek isterim? Uganda'nın geri kalmışlığını falan değil, Uganda'daki çeşitliliği görmek isterim.

Evrenselleşme, 20. yüzyılın anahtar sözcüğü. Bütün yollar ona çıkıyor. Dünyayı çepeçevre saran bu kavram her olguyu, er ya da geç kendine çekiyor.

Türkiye'deki müzik çalışmaları da bu çekim merkezinden kendine düşeni alıyor.

Orhan Gencebay, 1960'lı yıllardan beri müzikte kendi çizgisinde evrensellik arayışları olan bir sanatçı. Bu çabası kimi zaman anlaşıldı, kendisine göre de, çoğu zaman hiç anlaşılmadı.

Gencebay'ın, o yıllardan günümüze yaptığı göndermeleri ve bugünkü değerlendirmeleri evrenselleşme ve yerelleşme bağlamında yeni ipuçları veriyor. İşte, Türkiye'nin Avrupa'da kendi yerini almasının eşliğinde bir Türk müzik adamının değerlendirmeleri...

Soli Özel

İnsana moral veriyor bunlar. Ben bunların yaşanması taraftarıyım.

Olabildiğince, bütün dünyadaki insanların, bu dünyayı eşit ve beraber paylaşması taraftarıyım. İşin siyasi yönünü bir kenara bırakacak olursak, ben bir sanatçı olarak, dünya insanı olarak, bu kültürlerin yaşamasının dünyanın evrenselleşmesine en büyük katkısı olacağını söylüyorum. Ben piyanist de olabilirdim. Piyanos, dünyaca tanınan

bir enstrüman, bağlama o kadar değil ama ben bağlamaya daha yakın hissediyorum kendimi. Piyanoyu da çok seviyorum. Bazıları ise -ki bu beni üzüyor- piyano çalarsan daha gelişmiş olurdu ve dünyaya daha rahat hitap edebilirdin diyorlar.

- Türkiye'ye bugün baktığınız zaman, toplumu nasıl görüyorsunuz?

- Gerçekten şu anda 60'lara 70'lere göre insanlarımızın düşüncelerinde duygularında büyük farklılık var. Ama bu böyle kalacak anlamına da gelmez. 60'larda ve 70'lerde daha çok araştıran, okuyan, bazı değerlerin anlamını bilen insanımız vardı. Şimdi daha ziyade pratikliğe, fazla kafayı yormamaya eğilimli, biraz daha tüketici insan olma durumundayız. Bunu da herhalde ekonomi ile ilgili, sanayileşme ile ilgili bir takım değerlerin, kişilerin veya kuruluşların yönlendirmesine de bağlıyoruz. Şu andaki pop tarzı yapılar, medyanın gösterdiği hedeflerdir aslında. Medyanın gösterdiği hedef, Türkiye'nin genelini anlatmıyor. Onlar da biliyorlar ama şu anda medyada kilit noktada olan kişiler tercihlerini kendi zevklerine göre yapıyorlar. Bu arkadaşlar da tahmin ediyorum, genelde Türk müziğinden ziyade Batı müziğini seven, belki de İtalyan, Fransız okulunda okuyan ya da büyümesini bu şekilde yapan kişiler. İşte o arkadaşlar şimdi kendi zevklerini öne sürüyorlar, kendi biçimlerine daha uygun olanı lanse ediyorlar. Halbuki hem dünyayı tanımaları lazım, hem de bize ait olanı tanımaları lazım.

- Dünya müziğinde evrensel öğeler öne çıkmaya başladı. Galiba biz henüz bunu yapamadık. Sizin de amaçlarımızdan birinin bu olduğunu varsayıyoruz. Ne tür bir arayış içindediniz? Bu nasıl gerçekleşebilir? Siz mi yapacaksınız? Popçu arkadaşlar mı?

- Şimdi üç tane çalışma yapmak la-

zım bana göre. Birincisi, otantığı korumak. İkincisi, günümüzün duyarlılığı ile günümüzün teknolojisi ile bugüne getirmeye çalışmak. Üçüncüsü, otantiklerden yararlanarak, kendi kimliğimizi, zevklerimizden yararlanarak yeni ürünler yapmak. Dünyanın anlayabileceği yorumlara bu üçüncüsünde gidebiliriz. Üçünü de yapmak lazım. Bunları yaparken aynı zamanda kendi bünyemizde de bazı kategorilere girmeliyiz. Sanat müziği diye adlandırılan çalışmalar yapmalıyız, o zevk ayrı bir zevktir. Halk müziğinin içerisindeki zenginliği çok iyi tanımak lazım, onu ben çok iyi biliyorum da onu yapmaya ömrümüz yeter mi bilmiyorum. Bunlar kendi bünyemizde yapılacak olan araştırmalar. Ve bunların arasında öyle tavırlar var ki dünya çapında olmaya müsait özelliklere sahip. Üçüncü yorum şekli ile otantığın dünyaya tanıtılması da gerekir. Fakat, üçüncüsünü gerçekleştirmek için ve dünyaya açılacağı için dünya ile ilgili bilgi lazım. Şimdi bu üçünü de birleştirecek hem Türk müziği hem Batı müziği ekolünden gelen kişiler olmalı. Fakat, Batı müziği ekolünden gelenler Türk müziğini hiç bilmiyorlar, sadece el yordamıyla gitmeye çalışıyorlar. Türk müziği ekolünden gelenler de Batı müziği demeyelim artık, o çok seslilik kuralları, o evrensel olmuş kuralları fazla tanımıyorlar. Çünkü Türk müziğinin yapısında o kurallar yoktur. Türk müziği elmayla Batı müziği armuttur. Elma ile armutu karşılaştırmaya çalıştılar bir nevi kıydılar, yanlış olan buydu. Batı müziği mi üstün, Türk müziği mi üstün? Böyle bir karşılaştırma olamaz. Saygısızlıktır bu. Bu tartışmalar yüzünden bizim Tanzimat'tan beri iki yakamız bir araya gelmez. Türk müziği ayrı bir değer, Batı müziği ayrı bir değerdir ama şu anda bütün dünyada Batı'nın ortaya koyup da bütün dünyanın katkıda bulunduğu sis-

tem, evrensel özelliklere daha haiz ise, teknik açıdan bunu artık herkes almalıdır. Alıyor da zaten. Ama Türk müziğinin içinde o yöresel özellik, yani bizim kendimize has özelliğimiz olduğu için öbür yapı, poligonik yapı bizim müziğimizin içine bazı yerde giriyor, bazı yerde girmiyor. Zorlamayla da çok daha zengin müzik yapacağım diye almaya kalktığımızda cinayet işlersiniz. O zaman, serbest çalışmaların içerisinde, dünyanın da anlayabileceği, bizim özelliklerimizi yansıtabilecek ve o küreselleşmeyi burada fevkalade yapabiliriz. Hem kendimizi korumuş olacağız, hem de dünyayla daha rahat birleşeceğiz.

- Peki "Güneş Doğudan Yükselir" bu üçüncü çabayla ilgili bir eser mi?

- Bu da onun içerisinde görülen bir çabadır. Yapılan eserlerin büyük çoğunluğu bizim yapımızın içerisinde. Ama eğer ki Onno Tunç, bizi temelden çocukluğumuzdan beri Türk müziğinin içerisinden bilseydi, tanısaydı yazıları daha farklı olabirdi. Yalnız o değil, diğer arkadaşlar için de söylüyorum. Eğer Türk müziğini bir Türk müziği icracısı kadar bilseydi, hissedebilseydi, yazıları çok daha değişik olurdu. Orada bazı ezgilerin, halk müziği ezgileri olsun, diğer bazı tasavvufi ezgilerin, asırlardan beri Türkiye'de çalınıp söylendiği bir gerçek. Ve onu da otantik olarak o kadar güzel çalıp söyleyenler var ki. O arkadaşlar bilseydiler o kadar güzel çalıp söylemeyi, inanıyorum ki 10 misli daha güzel olurdu. Yine de teşekkür ediyorum o arkadaşlara tabii.

- Bizde Avrupa Birliği'ne girilmesi, kültürel değerlerimizi yitireceğiz diye karşı çıkanlar var. Sizin söylediklerinizdenise, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin Türk kültürüne hiçbir şey yapmayacağını veya bunu ancak zenginleştireceği görüşü çıkıyor. Çünkü siz sonuçta yerel ev-

rensel kriterlerle yeniden üretilmesi halinde çok güçlenerek varlığını sürdüreceğini söylüyorsunuz.

- Şunu yapmamız gerekiyor; bunu daha pekiştirmek için, sanıyorum. Kendi değerlerimizle ilgili olarak çalışmaların önemini anlatmak ve üretici arkadaşlardan bu değeri anlayarak yazılar yazmasını beklemek ve onları teşvik etmek. RTÜK'ün bazı koruma çabaları var. Ama şu andaki medyanın o yol gösteren elemanlarının da orda olması gerekir diyorum. Daha bilgili insanların orada olması lazım. RTÜK nasıl dengeleyecek bilmiyorum. Israrla bir merkezden yönlendirilsin demiyorum

Hanım'la çok konuştuk, ben kendi fikirlerimi anlattım, O da kendi fikirlerini, düşüncelerini değerlendirdi tabii ki. Neticede yine, kırdan kente göçeden insan ile buluşuldu. Bu görüşün kaynağı da 1974'teki bir yazıdır. Bunu önce Engin Ergönültaş, çok uzun bir söyleşi sonunda Sanat Emeği dergisinde ortaya attı. Ancak okuduktan sonra ben, Onun ne demek istediğini anladım. Ve hemen Engin'e bunun doğru olmadığını, düzeltmemiz gerektiğini söyledim. "Neden?" sorusuna yanıt olarak da, "bütün Türkiye göç etmedi ama bizim çalışmalarımızı bütün Türkiye dinler" dedik. Peki dedi. Ama düzeltmedi ve biz düzeltemedik. 21 seneden beri de herkese kaynak oldu. Mantık var niye bu şekilde düşünülüyor diye, üzüldüm. Ayrıca, bir de mü-

ama bunu anlatamadım. O dönemde, dünyada ve Türkiye'de bir geçiş dönemi yaşadık. İşte yaptığımız çalışma bu geçiş dönemi ile ilgilidir. Sanatta da, sinemada da v.s. değiştirilmeyi nasıl gerektiriyorsa aynen müzikte de böyle değişikliğe ihtiyaç vardı. Hatta daha köklü bir şekilde.

- Bugünden baktığımızda, 25 yıl önceyi nasıl görüyorsunuz? Ne yapmak istediniz ve ne çıktı ortaya? Arada geçen süreç içinde sizin Türkiye ve dünyaya bakışınızda neler değişti? Buna yansıtacak olan müzik arayışınız nedir?

- 25-30 yıl evvel buraya gelineceğini tahmin ediyordum. Tahminim şuydu: Bazı konular daha çok içiçe girecek, dünyayla daha yakın ilgileneceğiz ve Batı'yla yakınlaşacağız ama Batı kopyacılığıyla değil. Bence, o biçimleri alaca-

Bütün dünyadaki insanların coğrafyasından

kaynaklanan farklılıklar var. Bu farklılıklar kültürel bakımdan zenginlik getiriyor, müzikte olduğu gibi. Küreselleşme, bu zenginliği korumakla olur.

ama devletin kültür politikasında bu söylediklerimin olması gerekir. Çok daha güçlü olacağımızı ısrarla söylüyorum o zaman.

- Sizin 60'lı yılların sonlarında müzikte yeni bir ekol yaratarak patlama yapmanız, genelde Türkiye'de kırdan kente doğru yaşanan göçle ilintilendirilir. Yani sizin müziğinizin bu insanların konumları ve arayışları ile bağı popülaritenizin gerekçesi olarak öne sürülür. Siz ortaya çıkışınızı, ortaya çıktığınız zaman büyük bir ilgi görmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Bence bu söylediğiniz görüş yanlış. Benim başarıım hep sosyolojik açıdan hedef alınarak anlatılmak isteniyor. Şu ana kadar yazılanların en doğrusu Meral Özbek'in yazdığı. Biz Meral

zik yönünden niye düşünülüyor diye de üzüldüm. Tamam, bulunduğu yerden memnun olmayan insan daha iyi bir yere gitmek ister, karnını doyurabilmek için büyük şehre göç etmek ister. Bu bir harekettir. Ben de bu hareketi müzikte yapmak istedim. Buna ihtiyaç vardı. Ben bir müzik insanıyım. Kökenim ve ağırlığım Türk müziğidir; halk müziği ve sanat müziğidir. Her ikisine de çok emek verdim. Müziğe klasik batı müziği ile başladığımı söylüyorum ama ağırlığım Türk müziğidir. Yeni bir hareket yaparken halk müziğini de sanat müziğini de tanımak ve dünyaya da bakarken objektif olarak bakmak lazımdır, oradan da bazı bilgilere ihtiyaç vardır. Ben bu bilgilerle, bu duyularla yola çıkmak istedim açıkçası. Bir sentez yapmak istedim

giz fakat özler bize daha dönük olacak. Türkiye'deki hareketin daha doğru olması için, Türk müziğine bakan iki kişinin; biri Batı ekolünden gelen, biri Türk müziği ekolünden gelen iki insanın bakışının bir yerde birleşmesi lazımdı. Şu anda bulunulan yer, bu daha doğru hareketlerin arayışları içinde bulunulan yerdir. 30 sene önce, bu dinamizm, bizim tahmin ettiğimiz bir yerdi. Ama bu başlangıçtan beri, o başlangıcın ucuydu, en iyi yeri buydu gibi bir yorum getiremeyiz. Sadece o hareket başladı, buralarda da bu teknolojiyle bazı hareketler daha değişik renklenecek, kategoriler oluşacak, diye bekliyordum, oluyordu zaten.

Bazı bilgileri, bazı değerleri daha iyi tanıyabilmek veya daha güçlü anlatabilmek için biraz daha zaman var.

Genel olarak buna ihtiyaç var. Çünkü şu anda yapılan çalışmalarda pop tarzı diye bir ağırlık bahis ediliyor. Bana göre pop, popüler demektir, güncel demektir. Türkiye'nin günceli neyse, popu da odur. Türkiye'nin şu anda günceli, medyanın tanıttığı pop değil aslında. Sadece, pop diye adlandırılan bu biçimlerin özü bize daha yakın olmaya başladı. Bu biçimler 60'lardan itibaren gelen hareketlerin içinde olan, onların dürtüsüyle olan biçimler. Arabesk diye adlandırılan serbest hareketlerin içerisinde olması gereken bir hareket, bir form. Sadece olması gereken, oluyor. Ama daha olması gereken birçok şey olacaktır, demek istiyorum. Onun da olması için bilgiye ihtiyaç var. Şimdi bu pop denen hareketin, serbestliğin içerisinde eksik olan yine özlerle ilgili bilgilerdir. Özlerle ilgili bilgileri, Türk müziği ekolünden gelenler daha iyi bilmelerine rağmen, onlar günün dinamizmine ayak uyduramadığı için belki de tereddüt içindeler ve ne yapacaklarını bekliyorlar. Fakat yeniler ise günün dinamizmini daha iyi yakalayabilen biçimlere sahip. Bir süre sonra bu yeni arkadaşlar veya bizler, hep beraber bu yeni biçimleri daha da hazmederek ve kendi değerlerimizi daha topluca, daha çokça bilerek yeni biçimlerle birleştireceğiz. O zaman hem sanat kavramı hem popülerlik kavramları daha ziyade ortaya çıkacak, kategoriler daha belirlenecek, şu anda kategoriler pek netleşmemiştir.

- Ben bir müzik adamı olarak 60'lı yıllarda Türkiye'nin olduğu yere bakıp kendimce bir sentez geliştirmeye çalıştım, dediniz. Oysa, 60'lı yılların dünyası kıpır kıpırdı. Yeni bir dünya yaratma özleminin olduğu bir dünyaydı ve doğal olarak, Türkiye' de de benzer arayışlar vardı. Güftenez bak-

tığımızda ise sizin, "Batsın Bu Dünya", "Bir Teselli Ver" dediğinizi görüyoruz. Bu sanki o toplumun dinamizmine tekabül etmiyor gibi. Eğer arabesk o topluma bir şekilde tekabül ediyorsa, sosyolojik çözümlemeye, yani yerinden yurdundan edilmiş olan insanın acısına tercüman oldu noktasına geliniyor mu?

- Hayır, kabul etmiyorum. Müziğin içerisinde hüznün çok işlenmiştir. Edebiyatta hüznün çok işlenmiştir. Hüznün, insanın doğasında en çok konu edeceği malzemedir. Bir insana mutluluğunu anlat dersiniz, anlatacak kelime bulamıyorum der, ama derdini anlat dersiniz üç gün anlatır size. Hüznün bu derece işlenmeye müsaittir. Mevlana'nın da dediği gibi "Doğmayı gördün ya, batmayı da gör." Hüznün, insana söyletiyor, yazdırıyor. İnsanın doğasındaki bu yakınlığın haricinde, ülkemizde başka sorunlar da var. Bu durumda insan, doğasına da yakın olan bu hüznü birleştiriyor

Bu bizim geleneğimizde de var. Hüznü ne kadar iyi işlerse o derece güçlü kalem olmuş şairlerimiz. Biz bu geleneğin içerisinde yetiştik bunun etkisinde kaldık ama benim yazdığım yazıların, sözlerin ve müziğin ikisini de ayrı ayrı değerlendirmek lazım aslında. Sözler şairlik yönü, müzik de bestecilik yönüdür. İkisi birleştiği zaman şarkı denilen olay gerçekleşir. Ben bunların ikisini de yapmaya çalışan birisiyim. Yazdığım sözler ve yaptığım müzikler büyük ölçüde yaşanmıştır. Ya benim başımdan geçmiştir ya çevremde yaşanmıştır veya toplumumuzda yaşanmıştır. Birçoğu hayal ürünü olsa da yine gerçeğe dayalı veya tahmini yaşanmış veya yaşanması gereken şeyler. Şimdi "Batsın Bu Dünya" dediğimiz zaman, 75 yılıydı ve kardeş kardeşi vuruyor, günde elli insan ölüyor veya yaralanıyordu. Kutup-

lara ayrılmıştı insanlar, yönetim çok zayıftı, hakim olunamıyordu. Yani böyle olacağına, batsın diyorduk. Dünyanın batmasını isteyen falan yoktu tabii. Bu kitleniştir, teslim oluş değil. "Bir teselli ver" bir arkadaşımın yaşamış olduğu bir aşktır. Ve o arkadaşımın duygusuyla ben de bütünleştim. Onun özünde çok seven bir insanın, sevdiğini yüceltmesi, ideal hale getirmesiydi o sözler. "Sevenin halinden sevenler anlar, gel gör şu halimi, bir teselli ver, aramızda başka biri varsa tertemiz aşkı bana geri ver". Ben seni öldürürüm, gebertirim demiyor. Bu derece dürüstüm, sen de bana dürüst ol, yani güvenli olalım diyor. Bence güzel bir düşünce. Demokrat, hakça bir bakışla yazılan bir bestedir o. "Zaten biz her acının tiryakisi olmuştuk", böyle olmasa da biz katlarız. Zenginiz diyor, gönlü bol. Gönlündeki o güzellikleri başkasına vermeye de hazır, paylaşmaya da.

- Bu dediğinizden şu çıkıyor; "ben topluma baktım, bu toplumun gelmiş olduğu yerde, müzikte benim bir arayış yapmam gerekti, bir arayış yapılabileceğini düşünüyordum" derken, makro düzeyden hareket ediyorsunuz. Şarkılarımızı neye göre yaptınız, dendiğinde ise, kişisel düzeye geliyorsunuz.

- Birbirine bağlı şeyler bunlar. Benim o bilgilerle kendi görüşlerimi, toplumsal görüşlerimi, topluluk adına anlatmaya kalkarken kendi duyarlılığımla anlatmam gerekiyordu. Bilgim ve duyarlılığımla. Beni dinleyen herkes orada "ben" diye anlattığım "ben"i, kendisine malettiği için o "ben"le birleşiyor. Artık ona ait oluyor. Halkımızın istediği de bu ilgiydi, bu ilgi ona çok sıcak geldi ki benimle bütünleşti. Sonuçta, büyük tirajlara eriştik ve o zamana kadar olmayan bir olay haline geldi. Bu neydi? Niye ihtiyaç vardı?

Müzik açısından baktığımızda, icra yetersizliği vardı, daha zengin yapılabilirken yapılmıyordu müzik. Ben kendime göre bazı zenginlikler bulmuştum. Altyapı, üstyapı sistemini oluşturabiliriz, daha güçlü saz grubuyla, daha güçlü soundlar elde edebiliriz, diye düşünüyordum. Bir anda herşeyi halletmek mümkün değildir. Kesinlikle herhangi bir kültürün kopyası olarak da ortaya çıkmak istemiyordum. Batı gibi ya da Doğu gibi bir örnek yoktu önümde. Ben kendime göre bir arayıştaydım. Herşeyi benim bitirmem de mümkün değildi. Hem yazmak istediğim mesajlar hem de müzikte yapmak istediklerim vardı. Hem sanat müziği hem halk müziğinde özde malzemeler çok güzeldi ve onları yeniden biçimlendirmek lazımdı. Ye-

açından değerlendiriyordu. Buna katılmıyorsunuz.

- Katılmadığım da hep söylüyorum. Biraz daha açmak lazım. Bütün Türkiye göç etmedi. Büyük şehirlere göç oldu. Ama benim yaptığım çalışmalar bütün Türkiye'de dinlendi. Köyde de dinlendi, kasabada da dinlendi, İstanbul'da da dinlendi. Diskotekte dinlendi. Ekonomik düzeyi daha gelişmiş olan, beynini geliştirmiş, kendini geliştirmiş insanlar arasında da dinlendi.

Eğer o mantukla hareket etmiş olsaydık, beni sadece gecekonudaki büyük şehirlere göç etmiş, köyden gelen insanların dinlemesi lazımdı. Benim çalışmalarım arasında, sanat müziği çalışmalarını ağırlığı da, oryantal denilen serbest Ortadoğu ritimlerinin içerisinde yer alan her ülkenin kullandığı özellik-

tik, partiyon sistemini koymaya çalıştık. Bunları yaparken yama gibi olmamasına çalıştık. Çünkü zengin müzik yapacağım diye, müziğimi bozmam sözkonusu olmaz. Ashında tek seslilikten çoktan çıktık. Yapılması gereken çok şey var. Türk müziğinde ashında tam anlamıyla tek seslilik denilen bir durum yoktur. Analizini yapmadığımız için bu sıkıntıları çekiyoruz. Bunun daha bilimselliği netleşmemiştir. Devletin kültür politikasında ki eksikliklerden ve yanlışlıklardan kaynaklanan bir neticedir bu. Burası Türkiye ve ancak 76'da Türk Müziği Devlet Konservatuvarı açıldı. Cumhuriyet tarihinde Batı Müziği Devlet Konservatuvarı 1936'da kuruldu. Şimdi böyle birşeyin olmaması lazımdı, ama oldu. 76'da açılan bu konservatuarda öğretilenler olan bu bilgiler için bence bir araştırma ens-

Müzikte evrenselleşmek için üç öge gerekir: Otantiği korumak; günümüzün teknolojiyle bugüne getirmek; kendi kimliğimizden ve zevkimizden yararlanarak yeni ürünler yaratmak.

niden biçimlendirdim onları. Ama onları bildiğim için, onlar üzerinde yapmak istemedim çalışmalarımı. Bu arayışım benim kendi bestelerimle oldu. Birçok kişi bunu reddetti. Halk müziği değil, sanat müziği değil, Batı da değildi. Peki neydi bu? Ben de o zaman dedim: Bu araştırma, serbest çalışma. Onlar Arabesk dediler buna. Yani arabesk deyimini benim belli kâhpların dışında çalışmamdan dolayı verildi. Bazıları da sözlerdeki yapıların derinliğini anlayamadı. Pasifist, teslimiyetçi gibi bir takım takılar koyuldu, arabesk budur dendi. Yanlış. Arabesk ünvanını veren iki insan vardı. Birisi katı gelenekçi olan biri, diğeri de Batı geleneği içinde olan biri.

- Murat Belge gibi size çok olumlu bakan birisi de sizi o sosyolojik

ler de, halk müziği ritimleri de vardır. Hatta, halk müziğinin çeşitli tavırları da vardır. Batı'ya dönüklük de vardır. Sadece gecekondu insanı dinlemiş olsaydı tüm bu farklılıkları, belki kendi kültürüne göre algılayamayabilirdi. Ama ben bütün bu bilgilerden, halk müziği, sanat müziği ağırlığı olan bilgilerimden ve yine Batı'ya, dünyaya bakışla harmanlayıp, kendime göre bir tarz oluşturdum ve Türkiye'deki bir odağı yakalamaya çalıştım. Asıl mesele budur.

- "İlk çıktığım zaman tek tip müzik yaptım fakat partiyonlarla tek sesliliğin dışına çıkmaya çalıştım, ama herşeyi birarada yapamazdım" dediniz.

- Şöyle dedim, unison altyapı, üstyapı sistemini korumaya çalışmak da tek seslilikten çıkmak demektir. Zaten onun üzerinde unison olandan çıkmaya çalış-

titüsü kurulmalıydı. Orada yıllarca bilgiler toplanacaktı, analizler yapılacaktı, ondan sonra eğitime konulacaktı. Bu da devletin bakışı işte.

- Toplum ve Bilim dergisinde sizinle ilgili bir yazı çıktı. Bir de Meltem Ahıska'nın bir yazısı var. Orada medyadan, küresellikten ve yerellikten bahsediyor. Tezlerinden biri şu; medyanın, Amerikan filmlerinin veya programlarının her yerde seyredilmesi, herkesin Amerikanlaştığı anlamına kesinlikle gelmiyor. Fakat yerel olanın da hiçbir şekilde bundan etkilenmediği doğru değil, yerel olan kendisini küresel olanın metodlarıyla başka şekilde yeniden üretmeye başlıyor. Dolayısıyla A noktasında yerel olanla, B noktasında yerel olan aslında birbirlerinden epeyce de farklı şeyler. Bunla-

rın kültür alanında, müzik alanında, her türlü sanatsal üretim alanında geçerli olduğunu düşünürsek, sizin bu çok değer verdiğiniz yerelliliği nasıl tanımlayacağız? Neyin yerel olduğunu neye göre saptayacağız? Ve nasıl bir ilişki kuracağız küresel olanla?

- Daha önce söylediğim gibi, devletin kültürel bakış açısı ile ilgili bu. Bence Kültür Bakanlığı son derece önemli. Sadece Kültür Bakanlığı değil Türkiye'deki bazı bir takım değerleri korumak için herkesin bilinçli olması lazım. Zaten gidilmiş olsaydı bu konu halledilirdi ve Alevi-Sünni konusu, Kürt-Türk olayı daha iyi bilinirdi. Bunlar yeterince bilinmediği için biz bu sancuları çekiyoruz, aynen müzikte olduğu gibi. Bir araştırma enstitüsü kurulsaydı, müziği daha iyi öğrenirdik. Ve onu daha iyi geliştirdik. Eğer Batı ekolünden gelen arkadaşlar, Türk müziği elemanları kadar orjinini tanısaydı, bilseydi yazıları farklı olurdu.

- Batı'yı iyi bilenlerle, bizim müziğimizi iyi bilenler arasında 70'lerde ya da daha önce kurulamamış olan iletişimin, başladığını varsayabilir miyiz? Bir senteze daha yakın bir noktada mıyız?

- 60'larda aslında halk müziği ezgileriyle Türkçe hafif müzik yapıldı. Erol Büyükburç, Barış Manço, vd., ben, hepimiz bu kuşakta yer alıyoruz. Bütün dünyada da patlama vardı. Birbirinden etkileniyorduk. Gayet normal. Çünkü klasik bazı değerler, yerini günün dinamizmine terketme durumunda ama klasiklikten kopma anlamına gelmiyordu bu. Sadece bunun da yaşanması gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı'nın Batı toplumları üzerinde büyük etkisi oldu ve aşama aşama dünyada ağır müziklerden daha hafif yapılara dönülerek teknolojik ürünler çoğaltmaya başladı, müziği yaygınlaştıran alet

çeşitleri daha fazlaşıp daha kolay müzik yapma imkanları doğdu ve bunun üzerine bir patlama oldu. Bizde de aynı şeyleri kendimize göre gerçekleştirdi. Büyükburç'un "Kara Tren"i iyi bir denemeydi. Ardından Dadaşlar, halk müziğine derinlemesine daldı, Cem Karaca "Emrah"ı yaptı, Barış Manço da aynı şekilde vardı. Sanat müziği ile ilgilenenler de vardı. Ben dünyaya entegre olma, dünyaya aynı görüşü paylaşma ihtiyacı olduğunu düşünüyordum. TRT ise, bunu durdurdu ki, TRT, çok önemliydi. Çünkü bu yargıyı TRT yapıyordu büyük ölçüde. Denetimini çok katı bir şekilde oluşturdu. Bundan sonra halk müziğine kimse dokunamaz dedi. TRT'nin haklı olduğu yön de vardı. Ama tamamen haklı değildi. TRT'nin yaptıkları birinci kategoriydi. İkinci yapılmıyordu. Üçüncünün hiç lafı edilmiyordu zaten. Birinci yapılmaya çalışıyordu TRT, otantiği korumaya çalışıyordu. Bence koruyamıyordu da ama ilkesi buydu. Onun için katı kurallar koydu, Batu müziğinde aranjman denilen çalışmalar durdu. Halk zaten belki o seslere hazır da değildi, kulak olarak veya tercih de etmeyebilirdi. Halk daha ziyade tamamıyla kendine dönük olanın içinde bir değişikliği kabul edebilirdi. İşte ben onu anlatmaya çalıştım. Zenginlik işte budur. Birleştirici olmaya çalışıyorum, Türkiye'de bir odağı yakalamaya çalışıyorum bu zenginliklerle. Kendimizi ne kadar iyi tanırsak, onları daha iyi sunabiliriz.

- Bu iki damarın birleşmesinin en çok olduğu yerlerden birisi sanırım edebiyat, öbürü müzik. Sizce neden müzikte oluyor? Yoksa acaba kulaklar, artık daha hazır bir hale mi geldi?

- Zamanla daha da gelişti duyum zevki ve şimdi daha da dinleyip zevk ortamına yeni yeni geliniyor. Bunların yararı var ama insanımız yine de kendi-

ne dönük olana daha yakınlık duyuyor. Yani Batu'dan gelen herhangi bir ezgiyi sevebilir, ama kendi ezgisinin daha güçlü bir icrası olduğu zaman, onu kesinlikle tercih ediyor.

- Evet ama üçüncü evre, sentez yaratma evresindeki en güçlü çalışmalar son 5-10 yıldır Türkiye'de müzikte oluyor. Çok güçlü bir akım var. Sizce niye müzikte böyle bir arayış var?

- Müzik güzel sanatlar içerisinde en çok kullanılanı. Bütün tarih boyunca da bu böyle. Ve çok da kolay algılanabiliyor. Kulak en çabuk uyumlu olan organ. Bu müziğin kolay etkileme özelliğinden kaynaklanan birşey. Halkımız da yatkın. Fakat tercihi kendi malzemesinin daha güzel biçimle sunulması.

- Geri dönüp baktığımız zaman Atatürk'ün klasik müzik dayatmasını, o Batılılaşma projesinin bir parçası olarak, Türkiye'de insanların kendi müziğine, kendi tarihine Türkiye'yi yabancılaştıran bir unsur olarak görüyor musunuz?

- Ben Atatürk'ün sözünü şöyle kabul ediyorum, kendi değerlerimizi muasır devletler seviyesine getirelim, dedi. Atatürk'ün sözlerinde üç kategori vardır bence. Türk müziğini katledin de Batı müziğini alın demedi. Ama bazı kişiler kendi ekollerinin daha üstün olduğu düşüncesiyle böyle bir harekete girmiş olabilirler. Yanlışlıklar burada. Tanzimat'tan beri Türkiye'nin kavgası burada. Elma ile armutun karşılaştırılmasında. Biz, bu toplumun insanı olarak, daha başka toplulukların daha başka duygularına sahip olabiliriz. Bu bir zenginliktir. Ama insan evrenseldir aslında. İnsanın o evrenselliğine saygı duyarak, çeşitli zevklerin varlığını görerek, hepsine saygı duymalıyız ve bunları geliştirmeliyiz. Atatürk, bence bu nedenle söyleyeceğini en güzel şekilde söylemiş.

T K Y için radikal uygulama

Keşif yönetimi

Oğuz Babüroğlu

21. yüzyıla girerken bir çağ devireceğimizin farkına varanlar, dünyanın, ülkelerin, sektörlerin, büyük ve küçük şirketlerin eski kurumlarını, yönetim felsefelerini ve organizasyon yapılarını değiştirmeleri gerektiğinin de farkına varmaya başladılar.

Çağın devrilmesinin nedenlerini anlamak için bilgi-işlem, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki olağanüstü hızlı değişimlere de değinmek gerekir. Çünkü sosyal, politik, kültürel ve ekonomik alanlarda aynı önemde değişimleri saymak mümkün. Birçok konuda bildiğimiz ve uyguladığımızın ötesine geçmek durumundayız.

Endüstriyel toplum ötesinde bilgi toplumuna geçişin sonucunda, modern toplum ötesinden, çoğulcu değil, tekdüze olan sosyal ve politik her yapıyı bozmaya, tek başına yeterli olunamayan rekabet ötesi işbirliği avantajları aramaya, hiyerarşik ve bürokratik ilkelerle donanmış Taylorizm ötesi kendini yöneten organizasyonlara doğru bir gidiş öngörülüyor.

Çok ciddi bir kökten sarsıntı geçiren ve geçirecek olan bugünün kurumları, yeni ortamın ve yapıların sadece bazı izlerini görebiliyorlar. Tümünü görmeleri mümkün olsa, en azından alıştıkları bir planlama tarzı ile gelecek hazırlığına başlayabilirler. Ancak, hazırlık yaklaşımının ortaya çıkacak yapıların özelliklerini taşımamasının yanısıra ve bu ikilemi çözebilmek için değişimlerin farkına varılması da gerekiyor.

Bazıları basma kalıp uygulansa da, bu izleri görmekte toplam kalite yönetimi programları yardımcı olabiliyor. Ama bunların çağ dönüşümündeki yeni kurumların oluşmasına yeterli yön verebileceği şüphe

yaratmaya başlıyor.⁽¹⁾ Bu endişeleri Görüş'ün 12. sayısındaki makalemde toplam kalite yönetimi programlarının neden Taylorizm'den arınmada yetersiz olduğunu irdelerken anlatmıştım. Sözü edilen toplam kalite yönetiminin kalite geliştirmeden organizasyon geliştirmeye doğru yönelmesini, teknik öncelikten sosyo-teknik önceliklere; ve kalite çemberlerinden, kendini yöneten takımlardan oluşan çember yapılarına geçme çabası olması gerektiğini belirtmiştim. Vurgulamak istediğim nokta, 21. yüzyıldaki yeni organizasyonun arama sürecini başlatmaktı. Bu arayış yeni organizasyonun özelliklerini keşfetmek için bir süreç oluşturacak; böylece o şirkete has, sektörüne, insanların beceri düzeyine, kullanılan teknolojilere ve kültüre uygun oluşumların sürekliliği garanti altına alınacaktır. Mesele, yenilik yapabilme yetkinliğini geliştirip; bunların organizasyonun dokusuna işlenmesini sağlamak ve hiper-rekabet ortamlarında sürdürülebilir üstünlükler yaratmak olmalıdır. Toplam kalite yönetimindeki 'gıdım gıdım' değişim yaklaşımından, daha radikal değişiklikleri uygulamaya yönelik sıçramalar yapmak lazım.

Artık keşif yönetimi üzerine odaklanmamız gerekli. Christoph Colomb'un Hindistan'ı keşfe çıkıp Amerika'yı bulması gibi, biz de yeni organizasyon keşfi için seferber olmalıyız. Christoph Colomb'dan önemli bir farkımız Amerika kıtası gibi tek bir yeni organizasyonu bulamayacağımız gerçeğidir. Bundan dolayı, bizim "Amerika'yı sürekli yeniden keşfetmemiz" gereklidir. Aynen tekerleğin yeniden keşfi gibi. Çünkü ancak tekrar keşfettiğimiz zaman yenilik yapabilme yetkinliğini

geliştirme bilgisini de geliştirebiliriz. Bulduklarımız benzer organizasyonlarda uygulanıyor olabilir; belki bu uygulamaları kopya (benchmarking uygulamalarında olduğu gibi) ederek o avantajı transfer edebiliriz. Ama transfer ettiğimiz uygulamayı yenileme durumunda olduğumuz zaman tekrar kopya edilecek başka bir 'en iyi uygulama'yı aramaya başlayacağız. Halbuki, kalıcı rekabet üstünlükleri ancak yenileme yetkinliğini dokunun içinde bulduğumuz, bulunduğumuz ve yönetim sistemlerimizi buna göre değiştirdiğimiz zaman olacaktır.

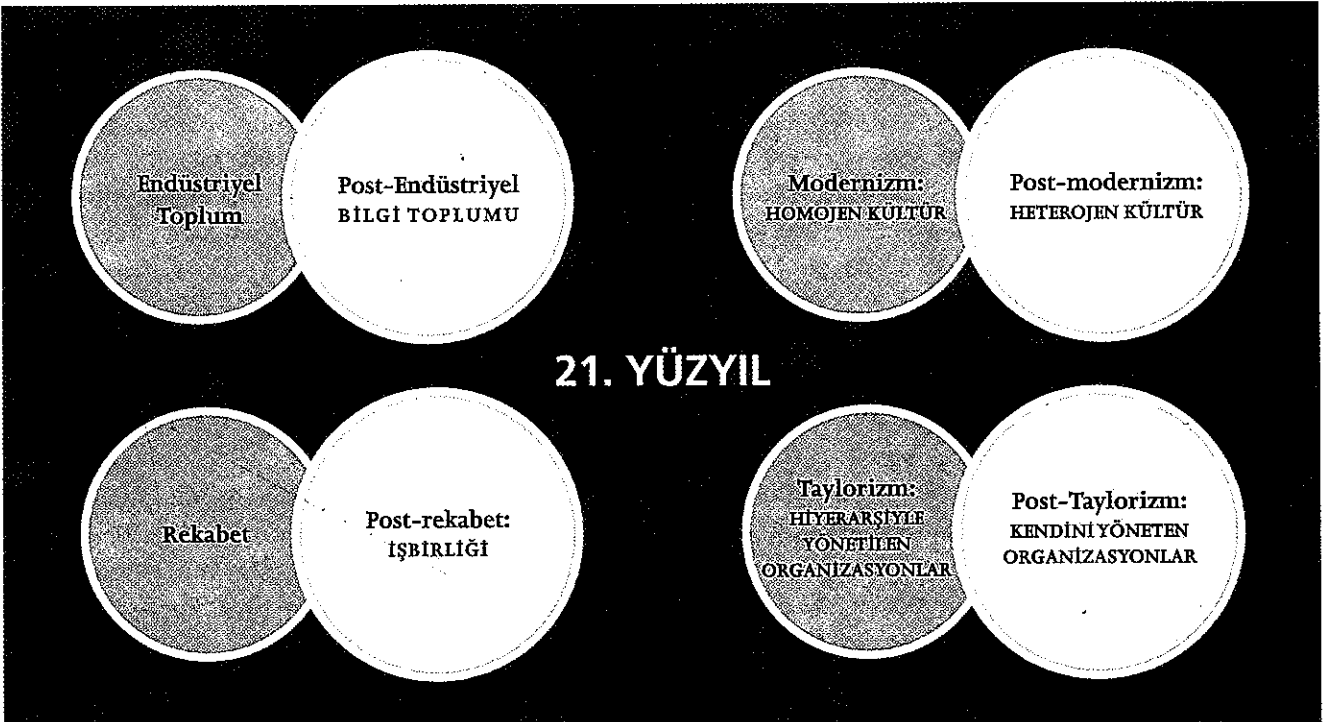
Kendini sürekli geliştirmek isteyen ve yenilik arayışından hiç vazgeçmeyecek olan organizasyonlar için, kendini keşfetmek yöntemlerinin uygulanması gereklidir. Keşif hedefleri, daha hızlı çalışan, daha kaliteli ürün ve şirket yaratma yanında, daha esnek ve daha çok katılımın olduğu yapıda yeni bir organizasyon yaratmaktır.

Bu yaklaşım ihale edilemez, satın alınamaz ve hazır bir çözüm yoktur. Böyle bir yaklaşım ancak geliştirilebilir. Geliştirme sürecini "sadece uzmanlar tarafından yapılan ve teknik bir yaklaşımı ön planda tutarak ortaya çı-

kartılan tasarım" olarak niteleyen kurumlar, vücudun takma organları dışlamasına veya çalışanların direncine sebep olur. Yeni yapıları vücudun dışlamaması için, dışarıdan çözüm paketlerinin ithal edilmesi yerine, kurumun kendi kendini, tüm ilgili çalışanların katılımı ile keşfetmesini sağlar. Bu olanak sağlandığı zaman geliştirme becerisi de kurumsal dokuya işlenir. Böylece sistemlerle yaşayacak olanlar, sistemi tasarlarlar. Böyle bir tasarım sadece teknik öncelikli değil, sosyo-teknik öncelikli olarak oluşur. Keşif, uygulayıcıları, tasarımcı yapar ve böylece kendini sürekli yenileyebilme becerisini kurumun dokusuna geçirir. Bu tür organizasyonlarda çalışanların en fazla söyledikleri cümlelerin "Aha! Buldum, buldum!!"⁽²⁾ olması gerekiyor.

Kendi kendini tasarlama, kendi kendini yönetebilme yeteneğini de geliştirir. Kendi kendini yönetebilme bilgisinin kurumun her hücresine dağılmış olması gerekmektedir. Eğer kurum hiper-rekabet ortamlarında başarılı bir varolma uğraşı verebilecekse, yönetim becerisini tek elde veya çok az elde toplayamaz. Yönetim, yani planlama, organize edebilme, öncülük edebilme ve de-

21. Yüzyıla yön veren oluşumlar

netim, yaygın bir biçimde, gerektiği yerde ve zamanda her çalışanın bildiği bir işlev haline getirilmelidir.

Kendini yöneten organizasyonların özellikleri

Artık makina izdüşümündeki organizasyonlardan be-
yin izdüşümündeki organizasyonlara geçiyoruz. Maki-
nada olduğu gibi organizasyonu çok iyi tasarlanmış
tek işlevli ve kolay değiştirilebilir parçalara bölmek ye-
rine, işlev bolluğu ilkesi ile, işlev hakkındaki bilginin ay-
nen beyinde olduğu gibi bütüne yayılmasını sağlıyo-
ruz. Düşünmeyi ve akıl kullanmayı anımsatan beyin
benzetmesi, işlev bolluğu ilkesi ile organizasyonlarda
işlemsel hale gelebiliyor. İşlev bolluğu çok becerili ça-
lışanlarla garanti altına alınabiliyor. Yönetim işlevleri
sözkonusu edildiğinde, yöneticilerin sadece üretim-
den, pazarlamadan, insan kaynaklarından veya finans-
tan ayrı ayrı anlayan kişiler değil, işlevlerin tümünden
anlayan ve kısa bir zaman içerisinde, en iyi yaptığı iş-
lem kadar olmasa dahi, değişik işlevlerde işlemsel hale
gelebilen kişiler olmaları mümkün oluyor. Bir işin ba-
sitleştirilmiş bir parçasını değil, bütünü görmek ve
anamlı olan bütünlükleri uygulamaya sokmak yeni
organizasyonlarda önem kazanıyor. Yeni organizasyon-
da işlev bolluğu tasarlamak, bilinen iş bölümünü yap-
mak yerine, iş çarpması yapmayı gerektiriyor. İş bölümü
yaklaşımları işlev bolluğunu yaratmayla taban tabana
zıt olduğundan, istenilen esnek organizasyon ancak iş
çarpmaya göre organizasyon tasarlamaktan geçiyor. İş
akış ve dinamizmini yok edici ve eskiyen organizasyo-
nu kurumsallaştırmaya yarayan iş tanımları yerine, ye-
ni organizasyonda katılımlı iş tasarımları öne çıkıyor.
Her çalışan, kendi iş bütünlüğünü her üretim planı ve
ya rakip değiştiğinde yeniden tasarlıyor. İş tasarımını
sağlamak için görev ile ilgili en az özellik belirtilmesi
gerekıyor. Aksi takdirde, katılımcının işi şekillendirme
fırsatı elinden almıyor ve dolayısıyla kendini yönetme
yaklaşımına aykırı bir yaklaşım doğuyor.

Eski organizasyonlarda işlerin kontrol ve koordinas-
yonunun, tamamen, hatta (line) bağlı olduğuna ve bir
yöneticinin denetim alanının 5 ve 9 kişi ile sınırlı oldu-
ğuna inanıldığından; işletme büyüdükçe hiyerarşi de
artmakta ve piramidin boyu uzamaktadır. Bu yaklaşıma
işleri bölme mantığı da eklendikçe, normal olarak sü-
rekli hiyerarşi üreten bir organizasyon benimsenmiştir.

Eski organizasyon	Yeni organizasyon
Makina izdüşümü	Beyin izdüşümü
Parçaların bolluğu	İşlevlerin bolluğu
Parçayı görme	Bütünü görme
İş bölme	İş çarpma
İş tanımı ve görev alanı netleştirme	İş tasarımı ve az özellik belirtme
Hiyerarşi üreten: Sonsuz hiyerarşi	Hiyerarşi yokeden: Sıfır hiyerarşi
Hatta tüm yetki ve yetki tutma	Kesirli yetki ve yetki göçertme
Tek lider	Herkes lider
İş verme	İş alma
Bireysel girişim	Kollektif girişim
Takım ruhu	Takım oyunu
Ünvan ve makam	Yüzer-gezerlik ve ödül
Sabit kutular	Sanal alanlar
Yükandan aşağıya	Yükarıdan dışarı
Hızlı formülasyon-yavaş uygulama	Yavaş formülasyon-hızlı uygulama
Hedeflerle yönetim	İdeal arayan-keşif-ile yönetim

Halbuki, yeni organizasyonlar kontrol ve koordinasyon işlevlerini dikey hattaki ast-üst ilişkisine⁽³⁾ değil, yatay kontrol ve koordinasyonun işlediği süreç akışı içindeki kenetlenmelere ve karşılıklı bağımlılıklara bağlıyorlar. Böylece yatay koordinasyon, emir-komuta zinciri yeri-
ne eş zamanlı oluşan karşılıklı uyum mekanizmalarına dayanıyor. Yetki hattan alınıp, işin görüldüğü yere gö-
çertiliyor, böylece mutlak ve kesin gözükten bir mevki-
de olma yerine, karşılıklı uyum mekanizmasının işlerli-
ğinin sağlandığı yerlere kesirli dağılıyor.

Bu sebeplerle yeni organizasyonda tek lider gerekmi-
yor. Liderlik veya öncülük yapmak bir üst yönetim eki-
binin temelinden çıkıyor. Yatay koordinasyon mekaniz-
maları herkesin öncülük yapabilme özelliğinin gelişme-
sini öngörüyor. Eylem gereksinimini öngören ve kendi
kendini yetkilendirebilen çalışanlar doğuruyor. İş veril-
mesini bekleyen çalışanlar yerine, işi alan ve işe talip
olan çalışanlar yeni organizasyonu yürütüyor.

Kendi kendini yetkilendiren kişilerde bireysel giri-
şimden sözetmek mümkün olsa da; bu girişim, bütü-
nü görme mantığı ve bir takım oyunu içerisinde ol-
malıdır. Bu nedenle, yeni organizasyonlarda aslında
öğrenilecek girişimin kollektif bir girişim olması bekle-
nir. Eski organizasyonlar çok karmaşık işlerin koordi-
nasyonunu bile tamamen ast-üst ilişkisine bıraktıkları

için birçok zaman, açık verilmemesi garantisini, bir takım ruhu geliştirmeye bağlarlar. Sanki bu ruh çağırılarak, işler gizli bir güç tarafından birbirine kenetlenmektedir. Yeni organizasyonlarda takım ruhu yerine takım oyunu kurmak bir tasarım hedefidir. Takım oyunu reel veya olası bir akıl geliştirmek ile ilgilidir. Akıl geliştirmek bir geliştirici tarafından yapılabilir veya bir beyin egzersizi diye nitelendirebileceğimiz katılımlı tasarım toplantılarında üretilir.

Yeni organizasyonlarda en duyarlı konulardan bir tanesi, bir şirket müdürünün dediği gibi "Annem beni müdür zannediyor, ben ona nasıl takım elemanı olduğumu söyleyeceğim" sendromudur. Toplumun beklentileri yeni onur verici ve yüceltici rol adlarına doğru gidileceği yönündedir. Bir zamanların "efendi" ünvanı nasıl önem yitirdiyse, zamanımızın "müdür" ünvanını da aynı anlam erozyonu beklemektedir. Kendini yöneten organizasyonlarda, yönetim becerisi şirketin her yerinde rahatlıkla bulunabilecek bir değer olduğundan, başka değerli roller ortaya çıkacaktır. Bu roller için hazırlayıcı, çalıştırıcı, katalizör, sağduyucu, çengel atan, kenetleyici, hizmet veren gibi kavramları örnek olarak gösterebiliriz. Organizasyon şemalarındaki sabit kutular, sabit mekan anlamında olmayacak, sanal alanlar haline dönüşecek ve sanal kutularda geçici olarak kalan çalışanlar yüzer-gezer roller üstlenecekler.

Ünvanlar form değiştirirse dahi, hiyerarşik organizasyonlardaki ünvan ve makam arayışının yerine geçecek başka yücelme olgularının olması gerekmektedir. Bunları takdir ve ödüllendirme olarak düşünebiliriz. Kişi, kendi başarıları yanında, takımının ve içinde bulunduğu şirketin başarıları oranında, çeşitli şekillerde ödüllendirilmelidir.

İstenen sonuçlara ulaşmak ve başarı paylaşımı formülleri oluşturmak için, sadece işleri doğru yapmak değil aynı zamanda doğru işlerde de bulunmak gerektiği Peter Drucker'dan kalan öğretilerden biridir. Buna göre, eski organizasyonda yukarıdan aşağıya doğru giden etki ve kontrolün, yukarıda diye düşüneceğimiz stratejik işlevlerin yerine getirebilmesi için, aslında yukarıdan dışarıya doğru yönlendirilmesi gerekmektedir. Stratejilerin formülasyonu konusunda ise, eski organizasyonda bu doğruların çabuk bulunabileceği inancı

vardır. Doğruyu hızlı bulduğunu zanneden bir tepe yönetimi, istediği stratejileri bir türlü zamanında ve dirençsiz uygulayamadığından şikayet eder. Yeni organizasyonlarda, tüm iddia sahipleri herhangi bir stratejik kararlar ilgili olarak katılımlı bir süreç kulvarında formülasyon faaliyetinde bulunacakları için, formülasyon hep zaman alan bir çabadır. Sonunda ortaya çıkan karar ortak akıl ürünü olduğundan ve tüm iddia sahipleri tarafından benimsendiğinden, hızlı uygulama, şirkete rakiplerine karşı uygulamada fark attırır.

Keşif ön plana çıkartılacaksa, hedeflerle yönetim yerine idealleri yeşertecek stratejik oluşum süreçlerine ihtiyaç doğar. İdeal arayan süreçler ise, yeni bir değişim yönetimi yaklaşımı gündeme getirir. Bu yaklaşım, değişimin içeriğini yönetmek yerine "değişim sürecinin yönetimini" öğrenebilmekten ve uygulamaktan geçer. Katılımlı bir değişim süreci tasarlamak ana amaç olduğundan; yeni organizasyonlarda, arama konferansı, karar konferansı, diyalog konferansı gibi yöntemlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kendini yöneten organizasyonları keşfetmek sürecine bir örnek

Pınar Süt, Simko-Siemens Endüstriyel Elektronik Bölümü ve Türk Kablo gibi şirketlerde kendini yöneten takımlar ve organizasyon keşif süreçlerine yardımcı olurken değişim yönetimi ile ilgili olarak öğrendiklerimi özetlemek istiyorum.

Beklenilenin ve alışlagelmişin dışındaki değerlendirmeleri keşif yönetimi ilkelerinde görebiliyoruz ve tanımlayabiliyoruz. Bu teşhisleri yapıyor olmamız bize, hem ne tür yenilikler olması gerektiğini gösteriyor, hem de değişim yönetiminde ne tür bir 'know-how' geliştirmemiz gerektiğini işaret ediyor.

1. Değişimler diğer değişimlerle iç içe

Keşif süreci ardışık aktivitelerden oluşan bir ana kulvarda gitmiyor. Değişim, sadece bir konu veya bir program içermiyor ve değişimin tek bir noktadan yönetilmemesi gerekiyor. Toplam kalite programı, devir hızlarını arttırıcı süreç yalınlaştırma çabaları, stratejik planlama, yeni bilgi işlem sistemleri uygulama, benchmarking, yeni bir yatırımın devreye alınması ve çeşitli eğitim programları paralel kulvarlarında ilerli-

yor ve kendini yönetme özelliği ve çember yapılar geçiş çabası sürdürülüyor. Önemle dikkat ettiğimiz ilkelere biri, değişim kulvarlarının kendini yöneten organizasyon keşfi ile tutarlı olarak ve birbirlerini engellemeden akıyor olması. Bu programlararası tutarlılığı sağlamak üzere birleştirici toplantılar yaparak, programların birbiri arasında bölümlere ayrılıp eski organizasyon ilkelerinin yeni organizasyon arama süreçlerini etkilememesine özen göstermek gerekiyor.

2. Dur-kalk yöntemi

Toplam kalite felsefesi sürekli iyileştirmeyi içeriyor. Ancak bu sürekli iyileştirme, toplam kalite felsefesi içinde olması gerekeni vurguluyor. Gerçekte ve uygulamaların içindeyken, iyileştirme süreklilik arz etmeyebiliyor. Keşif süreci aslında birçok dur-kalk içeriyor. Duraklamalar, geliştirme süreçlerinin kaçınılmaz bir gerçeği, ama herhangi bir değişim programı, sürecin sürdürülmesi ve tekrar ayağa kaldırılması için özellikle neler yapılacağı üzerinde durmuyor. Dur-kalk yönetimi ile ilgili öğrendiğimiz, organizasyondaki zihin ve heyecan tazelenmeyi sağlayacak aktivitelerin keşif sürecinin entegre bir parçası haline gelmesi.

3. Kafalar davranışlardan daha çabuk değişiyor

Tüm değişim programlarında iddia edilen şey, kafaların değişmeden hiçbir değişiklik olamayacağı. Aslında, yürüttüğümüz keşif sürecinde gördüğümüz gerçek, insanların yeni kavramları ve teknikleri çok çabuk öğrenebildikleri; ancak öğrendiklerini davranış değişikliğine kolay geçiremedikleri. Geliştirme programları içinde fevkalade inandırıcı hareket edebilen birçok yönetici, normal işgünü içerisinde karşılaştıkları diğer durumlarda eski alışkanlıklarına çok kolay bir şekilde dönebiliyor. Bu sorunun yanıtı aslında değişim süreçlerinin uzun (3-5 sene) bir süre devam ettikten sonra kalıcı davranış değişikliklerinin görülebildiğidir. Zaman ve keşif sürecini sürdürmekte kararlılık, davranış değişikliğine yol açıyor.

4. Öncü bölüm sendromu

Değişim programları pilot uygulamaları özellikle tercih ederler ve bir bölümde denenen uygulamanın, organizasyonun diğer kısımlarına yayılabileceği varsayılır. Ancak, bir bölümdeki uygulamaların hızlı gitmesi diğer birimlerde olağanüstü bir çekememezlik yara-

tabilmekte ve diğerlerinin, o bölümün veya kişinin takdir almaması için ellerinden gelen her türlü engeli yarattıkları görülebilmektedir. Keşif süreci, mümkün olduğu kadar geniş bir yelpazede yürütülebilmelidir.

5. İnişli çıkışlı uyum

Keşif süreci ayakta kaldıkça, şirketin içinde bulunduğu ve daha evvelden tahmin edilemeyen çeşitli değişikliklere uyum sağlaması kolaylaşıyor. Türkiye ortamdaki istikrarsızlık, inişli çıkışlı ve kaygan zeminlerin çabuk oluşmasına neden oluyor. Esneklik kazanan organizasyonun inişli çıkışlı ortamlara uyum sağlaması rakiplerinden daha az sorunlu oluyor.

6. Keşifin dayanılmaz belirsizliği

Keşif sürecinin hangi yeni fikirleri doğuracağını ve ne zaman doğuracağını evvelden tahmin edebilmek neredeyse imkansız olarak düşünülmelidir. Fikir üretmeyi özendirici çeşitli sosyo-teknik yöntemler kullanılsa da, gelecekteki belirsizliğinin her zaman yönetilmesi gerekmektedir. Sürecin bir sonraki aktivitesi de, net olarak evvelden komple tasarlanması zor olan bir yaklaşımdır. Sürecin tasarımı da en az şarta bağlanma ilkesini uygulamak zorunluluğu vardır. En az şart ilkesi uygulanınca, yeni organizasyonun keşif sürecindeki bir sonraki adımın, ancak bir önceki adımda tasarlanıyor olması önerilmektedir. Örneğin, bir arama konferansı yapıldıysa, onun içinden proje gruplarının çıkması, proje gruplarından katılımlı tasarım toplantısına geçiş yapılabilir, oradan da bir karar konferansına geçilebilir.

Dipnotlar:

1. Babüroğlu, 1992, Hackman & Wageman 1995, Boje & Winsor 1993)
2. Babüroğlu, 1992
3. Hiyerarşi kavramını ast-üst ilişkisine bağlı kontrol ve koordinasyon olarak tanımlıyoruz.

Kaynakça:

1. Babüroğlu Oğuz N., 1992 'Normative Action Research' Organization Studies Vol 9, 3 Walter De Gruyter
2. Babüroğlu Oğuz N., 1993 'Toplam Kalite Sonrası: Sıfır Hiyerarşi" Görüş, s. 12
3. Boje David M. and Robert D. Winsor, 1993 'The Resurrection of Taylorism: Total Quality Management's Hidden Agenda' Journal of Organizational Change Management 6, 4 1993 pp. 57-70
4. Hackman Richard and Ruth Wageman, 1995 'Total Quality Management: Empirical, Conceptual and Practical Issues' Administrative Science Quarterly 40 pp. 309-342

Doç. Dr. Oğuz N. Babüroğlu
Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi

Audi'nin mükemmel formülü

A6 = 2.8 lt. (V6) + 174 HP + (4x4)

Audi mükemmeli yeniden tanımladı.

Ve mükemmel formülünü açıkladı:

2.8 lt. ve 174 HP gücüne sahip Audi A6. Üstelik A6 tam otomatik ve dilerseniz **4 x 4 Quattro**.

A6'nın **2.8 lt. ve 174 HP** özellikleri ile Audi, motorun gücünü inanılmaz boyutlara ulaştırdı. Benzersiz konfor anlayışıyla üretilen Audi A6'nın **V6** motoru tek kelimeyle eşsiz. Kendi sınıfındaki lüks otomobillerin hepsini geride bırakıyor. Otomatik klima, elektrik ayarlı ön koltuklar, hakiki deri döşeme, alüminyum jantlar ve ahşap dashboard gibi üstünlükler A6'da ek bir masrafa gerek kalmadan

sahip olacağınız standart aksesuarlar. Tüm bu rakipsiz özellikleriyle Audi A6 hem fiyat açısından avantajlı, hem de Audi görkeminin gerçek bir ifadesi.

Üstün performansı ve olağanüstü iç konforuyla, kullanana unutulmaz duygular yaşatan Audi A6, eşsiz sürüş keyfini mükemmel bir güvenlik anlayışıyla birleştiriyor: ABS fren sistemi, airbag, EBV (Elektronik fren dağıtıcısı), dört çekerli otomobillerde standart ASC (Anti-Slip Control) ünitesi ve elektronik kilitli diferansiyel sistemi bu anlayışın birkaç göstergesi.

Kısacası Audi A6 mükemmel otomobilin formülünü hayata geçiriyor.

Lütfen showroom'umuzda konuğumuz olun. Mükemmelin yeni tanımını görün.

Türkiye Genel Distribütörü
**Doğuş Otomotiv
Sanayi ve Ticaret A.Ş.**

Eski Büyükdere Caddesi
Ayazağaköyü Yolu No: 23
80670 Ayazağa-Maslak/İstanbul
Tel: (0-212) 276 50 27-29

DOĞUŞ OTOMOTİV BİR DOĞUŞ HOLDİNG KURULUŞUDUR.

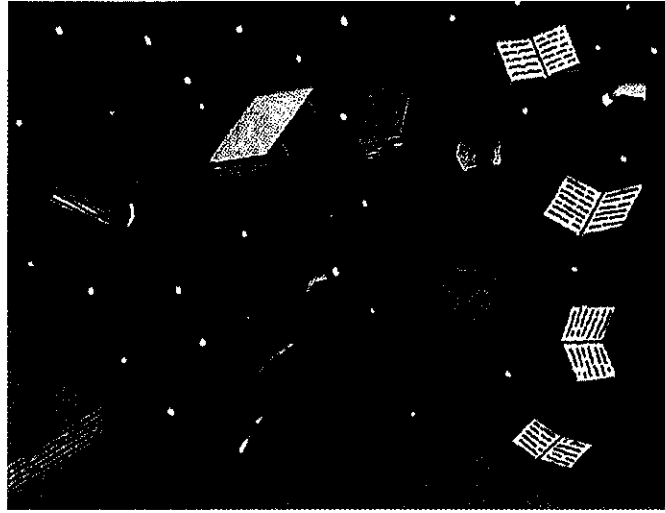
Audi
Vorsprung durch Technik

Yetkili Satıcılar ve Servisler: Ankara Akman (0312) 447 15 12 • Bursa Sönmez (0224) 261 08 38 • Çorlu Ünal (0282) 651 22 32
• Gaziantep Şahintaş (0342) 232 17 38 • İstanbul Ersoy (0216) 411 62 79-80 • İzmir Gönen (0232) 433 52 74 • Kayseri Öz-Sa (0352) 222 39 59

Eğitimde kalite arayışları

Lale Duruiz

Ülkelerin, sektörlerin, şirketlerin ya da kişilerin bilgiye ulaşabilmesinde ve bilgiyi kullanabilmesindeki başarıları yeni yüzyılda belirleyici faktör olacaktır. Bilgiyi üreten kurumların üniversiteler olacağı göz önüne alınarak bu yazıda daha çok üniversitelerdeki eğitim üzerinde durulacaktır. Üniversitelerdeki son gelişmelere baktığımızda karşımıza çok da

olumlu bir tablo çıkmıyor. Örneğin Almanya'da politikacılar Doğu'ya yatırımın, üniversite reformundan daha fazla getirisi olacağını öne sürüyorlar. ABD'de ise, üniversite rektörlüğünün, en prestijli konumdan tedirginlik veren pozisyona geçtiği düşünülüyor. İngiltere, üniversiteleri etkinliği düşük milli bir kurum olarak görmeye başlamış. Fransa'da ise eğitim sisteminin başarısı, hizmet sektörleri arasında sondan ikinci olarak değerlendiriliyor ve 1980'den bu güne öğrenci sayısı iki kat artmasına karşın kalitede aynı trendin görülmediği belirtiliyor. Türkiye'de ise son on yılda eğitimin kalitesi hızla düşmüş, özgün araştırmalar azalmış ve akademik dünya yok olan değerlerden sayılmaya ve üniversitelerdeki başarılı öğrenciler öğretim üyeliğini cazip bir meslek olarak görmemeye başlamışlardır. Üniversitelerin sayıları, binaları ve öğrenci kontenjanları arttırılarak eğitim kalitesinde artışın gerçekleşeceği beklenmektedir.

Fikir üretme alanında üniversiteler 1960'larda Batı'da monopol olmuş, politikacılara politika üreten, gazetecilere fikir veren, sanayicilere yönelimler öneren bir rol üstlenmişlerdi. 1980'lerden sonra hükümetler kendi 'düşünce üretme merkezlerini' oluşturarak, örneğin ABD'de

Heritage Foundation, İngiltere'de Institute of Economic Affairs gibi, Oxford ve Harvard'ın yerine bu kurumlara başvurmaya başlamışlardır. Ancak son yıllarda bu birimlerin başarıları tartışılmaya başlanmış ve kendilerini yeniden tanımlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de son dönemde çeşitli dernekler, vakıflar ve birlikler, kendi merkezlerini oluşturma çabalarına girişmişlerdir.

2000'lerde eğitimde beklentiler

Her ülkenin kendi eğitim politikasını oluşturmadan önce dünyadaki ve kendi toplumundaki değişimleri, yönelimleri ve talebi incelemeleri gerekmektedir. Dünyada en fazla düşünce üreten ülkelerden biri olan ABD'de, Kennedy ve Clinton'a danışmanlık yapan futurolog Marvin Cetron'un ABD için eğitim trendlerini, "2000 yıllarında Amerikan Rönesansı" adlı araştırmasında şöyle özetlediğini görüyoruz :

1. Toplumda 'hayat boyu eğitim' talebi artacak, yetişkinlerin, yöneticilerin zaman zaman eğitime dönmeleri, iş yerleri ile eğitim kurumları arasındaki net çizgiyi ortadan kaldıracaktır.

2. Eğitimde yeni teknolojiler sayesinde önemli gelişmeler olacak, simülasyon oyunları ve sanal gerçek sektöre girecek, ders kitapları CD Rom'a geçirilecek, dünyadaki birçok üniversite elektronik bağlantılarla öğrencilerine ulaşacak.

3. Devlet, özel sektör ve yerel kurumlar eğitim konusunda daha aktif rol oynayacaklar. Özel şirketlerde eğitimde daha fazla rol alacak.

4. Eğitimin maliyeti artacak.

5. Eğitim kurumları, programlarının sonuçları ve etkinlikleri konusunda daha duyarlı olacaklar. Okulların akredite olması ve performansına ilişkin bazı alt sınırlar koyarak sonuçların sorumluluğunu üstlenmeleri gerçekleşecektir.

6. Eğitim pedagojisi, öğrenme bilimi eğitimde devrim yapacak.

7. Üniversiteler öğrencilerinin her alanda gelişmelerini sağlayacaklar. Üniversitenin destekleyici faaliyetleri tekrar tasarlanacak. Akademik ve mesleki danışmanlık artacak.

Nasıl bir yüksek öğrenim kurumu ?

Dünyada üniversiteler arasında yönetim ve finansman modeli, akademik kadro, öğrenci yapısı, öğrenme biçimi ve teknoloji gibi alanlarda çeşitlilik vardır. Elit üniversite, kitle üniversitesi tartışması Türkiye’de de gündemi oluşturmuştur. Her iki türde başarı kazanmış birçok üniversite var. Bazı akademisyenler küçük sınıfları, diğerleri kalabalık salonları tercih eder, bazıları TV karşısında rahatlar, bazıları bilgisayar başında. Aynı kriterler öğrenciler için de geçerli. Eğitimde geleneksel yöntemler kadar teknolojinin de yeri bulunuyor. Yani eğitim biçiminde de herkes için tek doğru yoktur.

Süreklilik taşıması ve değişmemesi gereken doğru ise akademik etikdir. Bilginin kullanılması ve geliştirilmesine ilişkin kurallar, öğrencilerle öğretim üyelerinin ilişkileri, öğretim üyelerinin birbirleri ile olan ilişkileri etik ilkeler içinde olmalıdır. Akademik özgürlüğün yanısıra alternatif görüşlere açıklık, ispat edilmemiş karşı şüphe, öğrenci değerlendirmelerinde eşitlik, deneylerde canlı varlıklara, çevreye zarar vermeme gibi konularda sorumluluk taşımak akademisyenlerin etik kültürünü oluşturmalıdır.

Nasıl öğrenmeli/öğretmeli ?

Eğitimde en önemli adımlardan biri öğrenciye nasıl öğreneceğinin öğretilmesidir. Türkiye’de eğitimciler vakit kaybetmeden bu tartışmayı gündeme getirmelidir. Yeni yüzyılda hayatboyu öğrenmenin, sürekli eğitimin vurgulanması öğrenme disiplini gerektirmektedir. Japon okulları bu anlamda başarılıdır ve öğrenciler nasıl çalışacaklarını, nasıl azimli olacakları ve nasıl öğreneceklerini bilerek mezun olurlar.

Geleneksel eğitim, zamanı, mediokratiye ulaşmayla geçirek öğrencilerin bireysel güçleri üzerinde durmaya vakit ayırmaz. Öğretmenin görevi bazı derslerde belirli bir konuyu aktarmak olabilir ama daha önemlisi öğrencide merak kıvılcımları yaratmaktır.

Nasıl bir teknoloji?

Eğitimde maliyetlerin sürekli artması sonucu, bilişim teknolojileri yeni bir gözle incelenmeye, akademisyen, çalışanlar ve öğrencilerin verimliliğini artırıcı çözümler aranmaya başlanmıştır. Üniversitelere baktığımızda interaktif videolarla Nobel ödüllü akademisyenlerin canlı olarak dünyanın birçok bölgesine ders verdiğini, makaleler, ödevler hatta kitapların bazı bölümlerini internette göndererek ödevlerin ve soruların da aynı şekilde geri geldiğini görmekteyiz. Örneğin, uzaktan öğrenimde öncü okullardan biri olan University of Michigan, Global MBA programını Hong Kong ve Güney Kore’deki şirketlerle bağlantı kurarak sunuyor. Duke Üniversitesinde uygulanan ‘kağıtsız sınıf’ ta ise laptop bilgisayarlar ve yerel şebeke (LAN) kullanılarak öğrenciler profesörlere bağlanarak, zaman zaman birbirlerinin ekranlarını görerek interaktif çalışıyorlar. Bu tür eğitimlerde öğrenci-öğretim üyesi ilişkisinin teknoloji üzerinden olması, yüzyüze ilişkinin dinamizmini yok edeceği öne sürülerek ve çözümlerin neler olabileceği tartışılıyor. 20. yüzyılın ‘teknoloji’yi odak alan anlayışına karşın 21. yüzyılda teknolojiyi kullananların insanlar olduğu ve teknolojinin kendisinden çok, nasıl kullanıldığı yaklaşımı öne çıkmıştır. Ülkemizde açık öğrenimde televizyonun kullanımı bu bağlamda sakıncaları göstermektedir.

Nasıl bir finansman modeli?

Çeşitli ülkelerde son dönemlerde kamu maliyesinin kısıtlanması nedeniyle eğitimin finansmanı konusunda yeni arayışlar başlamıştır. Gelişmiş ülkelerde başarılı devlet okulları da vardır, prestijli özel üniversiteler de. Yüksek öğretimde özel okulların eğitim sistemi içindeki payı Japonya’da %81, Kore’de %74 iken İsviçre’de %10, ABD’de %26, Türkiye’de %1’in altındadır. Yüksek öğrenime ayrılan kaynakları 1980’den bu yana sistematik olarak düşen iki ülkeden biri İngiltere, diğeri Türkiye’dir. Ancak İngiltere, son dönemde üniversitelere ülke dışından önemli ölçüde kaynak transfer etmeyi başarmıştır.

Parasız eğitimde sınırlı kapasite, yarışma ile dağıtıldığında toplumun görece üst sınıflarının çocukları bu kapasiteden yararlanmakta, böylece toplumun tümü, ödeme kapasitesine sahip öğrencileri finanse ettiği öne sürülmektedir. Türkiye için önerilen finansman modeli ile özel vergilendirme, öğrenciden alınacak ücret, kaynağı kullanmada kolaylıklar, kontrol sistemi ve iyi bir burs sistemi gibi öğelerden oluşursa fırsat eşitliği de sağlanacağı belirtilmektedir.⁽¹⁾ Ancak fırsat eşitsizliğinin ülkemizde çok daha erken yıllarda başlayıp katlanarak arttığı gözden kaçırılmamalı. Devlet okulları ve

özel okullar fırsat eşitliğini yaratma ve finansman konusunda ilkokuldan başlayarak projeler geliştirmeli.

Avustralya'da üniversitelerde popüler bir sistem geliştirildiğinden, böylece öğrenciler önceden üniversite ücretlerini ödemeye başlar ya da hazineden ilerideki gelirlerine mahsuben borç alırlar. İngiltere'de hükümet finansman desteğini, araştırma ve eğitim olarak ikiye ayırmıştır. Bazı üniversiteler daha fazla öğrenci ile iyi eğitim yolunu zorlayarak, bazı prestijli üniversiteler ise araştırmaya ağırlık vererek başarıya ulaşmayı hedeflemişlerdir. Oxford, Cambridge ve LSE araştırma; arkadan gelen on üniversite hem araştırma hem de eğitim, geri kalanı ise temel eğitimde karar kalmıştır.

Finansmanla ilgili diğer çabalar, iki senelik okullar, yarı zamanlı eğitimler, uzaktan öğrenim, kredili eğitim gibi daha az maliyetli çözümlerdir. İngiltere'de politekniklerin üniversite olmasından sonra ülkede işletme dünyasına eleman yetiştiren okul kalmamıştır, Singapur ise, üniversite sayısı kadar politeknik açarak bunlara 'endüstri için okullar' adı vermiş, ayrıca meslek okulları da açmaya devam etmiştir. Almanya, Fachhochschule adı ile politeknik benzeri kurumlarla aynı hizmeti sanayilerine başarı ile vermektedir.

Nasıl bir yönetim modeli?

Tartışmalardan bir diğeri de üniversitelerin yönetim modeline ilişkin. Bu model, toplumun taleplerine duyarlı ve kaynaklarını etkin bir şekilde kullanan, gelişmeye açık ve kendi başarısını izleyen bir yönetim olmak durumunda. Yaklaşımlardan biri üniversite yönetimini şirket gibi görerek yeni yönetim modelleri uygulamaktır. Bu modeller genellikle ABD ve Japon kökenlidir. Toplam Kalite Yaklaşımı, Yalın Yönetim, Yeniden Mühendislik, Yeniden Yapılanma, 'Benchmarking', Öğrenen Organizasyonlar ve son olarak da ruhani kucaklaşma seansları şirketlerin yeni rekabet koşulları ile başedebilmeleri için denedikleri yöntemlerdir. Ancak, üniversitelere şirket gibi yaklaşarak piyasa mekanizmalarına teslim etmek, üniversitenin esoterik özelliğinin yok olması ve zamanla toplumun sığılaşmasına, yaratıcılığın körelmesine yol açabilir.

Üniversite yönetiminde TKY

TKY, temelde kısaca kalite, sürekli iyileştirme çalışmaları, takım çalışması, çalışanların katılımı, sistem yaklaşımı ve istatistiksel süreç kontrolünü içeren bir yaklaşımdır. Müşteri tatminini ön planda tutan bu yöntem, sayısal başarıyı ikinci planda tutar.

TKY'nin üniversite yönetimine uygulanması konusunda

olumlu görüşler olduğu kadar karşıt olanlar da vardır. TKY'nin üniversitelerde uygulamalarına bakmadan önce bileşenleri ile üniversitelerin misyonu arasında yaklaşılan ve uzaklaşılan noktaları gözden geçirelim.

Kalite: Bu konuda TKY yaklaşımı ile üniversitelerin ilkelelerinin tam olarak çakıştığını söyleyebiliriz. Çünkü akademisyenler, hem eğitimde hem de araştırma alanında kaliteden hiçbir şekilde taviz verilmemesi konusunda hemfikirler. Öğrencinin mükemmel olarak mezun edilmesi herhangi bir ürünün mükemmel olmasından daha anlamlıdır. Üniversitelerde öğrencilerin yaratıcılıklarının ortaya çıkarılarak kendilerini sözlü ve yazılı ifade etme, tartışma ve kitap okumaya yönlendirmeleri mükemmeli arama yolunda önemli adımlardır.

Sürekli iyileştirme çalışmaları: Bu alan da akademisyenliğin özünde yatan sürekli araştırma, yeni bilgiler elde etme ya da uygulama, yeni yöntemlerle eğitim yapma anlamında TKY ile çakışmaktadır. Dünyadaki gelişmeleri ve tartışmaları izleyerek müfredatı, ders konularını sürekli yenileyerek düzenlemek bu sektör için hayati önem taşır. Üniversitelerin bu tür çalışmalara imkan tanıyan esnek ve geniş perspektifli yapıya sahip olması, bürokratik yapılarla örgütlenmiş standart programlar çerçevesinden uzaklaşması gerekmektedir.

Sistem yaklaşımı: Eğitimin kalitesini arttırmak için sistemin tümünü değerlendirmek gerekir. Her birimin kendi etkinliğini arttırması ve kalite konusunda duyarlılığı bütünü etkileyecektir. Üniversitenin idari sorunlara yaklaşımda sistem yaklaşımı olumlu sonuçlar verecektir.

İstatistiksel süreç kontrolü: Akreditasyon almayı planlayan üniversiteler amaçlarını saptayarak, bu amaca ulaşmak için gerekli proseslerin yer aldığı raporlar hazırlayarak ve gerçekleşen başarıları karşılaştırılıp değerlendirmeler yapmalıdır. Bu çalışma ile idari ve eğitim süreçlerinin datalarının tutulması ve analizlerin yapılmasının üniversite yönetimine önemli katkısı olacaktır. Kayıt işleri, bina, sınıf sorunları, yemekhane ve kütüphaneye ilişkin sorunlar bu yöntemlerle iyileştirilebilir. Ayrıca öğrencilerin ayrılma nedenlerini tespit etmede, sınav başarılarını izlemede, akademisyelerin geliştirilmesi projelerinde bu yöntem kullanılabilir.

Sayısal başarının ikinci planda tutulması: Bu da akademisyenler için anlamlı bir kriter. Çünkü araştırma ve öğrenci sayısının çokluğu değil, kalitesinin daima ön planda tutulması gereken bir faktördür.

Katılımcı ve demokratik yaklaşım: Üniversitelerin Batı'da 60'lardan sonra bazı okullarda öğrencilerin müfredat oluşturmada, yönetime katılmada ve hatta akademik ünvanların verilmesi toplantılarına katılmada aktif rol almaları

şeklinde olmuştur. Diğer gelişmelerden biri de, etnik azınlıkların üniversiteye girmeleri konusunda baskı gören üniversiteler yavaş yavaş müfredatlarına azınlıklar, kadınlarla ilgili dersler koymaya başlamışlardır.

Eğitim yönetiminde eğiticiler, öğrenciler, aileler ve yerel yönetimlerin söz hakkı olacağı şekilde yapılandırılması, öğrencilerin demokrasiyi yaşayarak öğrenmeleri açısından faydalıdır. Üniversiteler eğitimin mikrokosmudur, yani üniversitede olan gelişmeler kısa sürede ortaokullara yansıtacak, yüksek lisans, elit üniversite- dedikiler kitle üretimi yapan okullara, en avant-garde kurumdaki en tutucu kuruma yansıtacaktır.

Takım çalışması: Akademisyenlerin konularında derinlemesine uzmanlaşmaya gitmeleri esas iken, TKY yaklaşımı çalışanlarını sürekli beraber çalışmaya ve planlamaya teşvik eder. Batı toplumlarında akademisyenlerin birbirleri ile rekabet içinde olmaları da bu yaklaşımla çelişmektedir.

Ancak disiplinlerarası projeler özellikle sosyal bilimlerde son dönemde ağırlık kazanmaya başlamıştır. Multimedya teknolojileri telekooperasyon ile dünyanın her bölgesinden insanları aynı masaya toplayarak global teletakım çalışmalarını mümkün kılmaktadır. ABD akreditasyon merkezi AACBS (American Assembly of Collegiate Schools of Business) işletme okullarının ders programlarının nasıl disiplinlerarası olduğunu göstermelerini istemektedir. Mezun olduktan sonra çalışacakları şirketlerde konuları nasıl entegre etmeleri söz konusuysa, okulda da onu öğrenmeleri beklenmektedir. Şirket yöneticileri ile yapılan bir ankette ise, finans ya da muhasebe okumuş öğrencilerden çok, globalleşme, teknoloji, demografi, değerler sistemi ve yaşam biçimleri gibi alanlarda fikirleri olan, nereden ne bilgiyi bulacağını bilen ve bilgileri ve yetenekleri birleştirebilen öğrenciler istedikleri belirtilmiştir. (2)

Öğrencilerin takım çalışmalarına bakarsak pedagojik açıdan konferanslar yerine öğrencilerin hem beraber çalışarak ve tartışarak birbirlerinden öğrenme, hem de yeni yollar aramayı öğrenmeleri yararlı olmaktadır. Takım olarak çalışma, öğrenciler arasında olumlu bir bağımlılık ilişkisi de yaratmaktadır. Eğiticiler başarıyı kabiliyet, motivasyon ve imkanın bir fonksiyonu olarak tanımlamaktadır. Takım çalışmalarının başarıya ulaşmada motivasyon ve imkan yaratma alanlarındaki etkisini inceleyen araştırmacılar özellikle dikkatli, yaptığı işe özen gösteren ve sadakat duyguları geliştirmiş öğrencilerde olumlu sonuçlar verdiğini görmüşlerdir.

Thomas ve Velthouse'un işletme öğrencileri ile yaptıkları araştırmaya göre eğitimde takım çalışması, öğrencilerin anlamlılık ve cemaat hislerini geliştiren bir süreçtir. (3)

Müşteri tatmini: Dikkat edilmesi gereken bir alandır. Üniversitelerde müşterinin kim olduğu tartışmalıdır. Genellikle işletme okullarında piyasanın talebi ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler, mezunlar ve veliler müşteri tanımına girmektedir. Akademisyenlerin yaptıkları araştırmalarla belirlenmesi, öğrenciyi müşteri olarak görenler açısından çelişkili bulunmaktadır. Ancak üniversitelerin misyonunun bu kadar dar olmadığı ve toplumsal gelişmeyi sağlayacak bilginin üretilmesinin de üniversitelerin temel görevlerinden biri olduğu unutulmamalıdır.

Tehlikeli bir yaklaşım da işletmecilerin müşteriyi sürekli olarak sahip olduğu üründen memnun olmaması yönünde propaganda yapıp çeşitli pazarlama teknikleri ile yeni ürünlere yönlendirme çalışmalarıdır. TKY'de müşteri ürünü yaratmaz, ancak müşteri ile sıkı ilişki içinde ürün iyileştirilir ya da yaratılır. Akademik dünyada bazı ilgi çekici TKY uygulamaları görülmektedir. Örneğin, Prof. Richard Florida, sınıfın bir köşesinde oturarak öğrencilerin kendi öğrenmek istediklerini seçmeleri, dersin planını yapmaları, ders içeriklerini saptamaları, dersi yönetmeleri, hatta notu da kendilerinin vermesi uygulamasını başlatmıştır. Prof. Florida bu yöntemle öğrencilerin daha iyi düşünen, problem çözmede daha başarılı, daha kolay iş bulabilecek kişiler olarak yetiştiğini öne sürmüştür. Wall Street Journal'da bu uygulama tartışmalı bulunmuş, yanlış bir TKY yorumu olarak nitelendirilmiş. Ayrıca bu görüşe bir çok akademisyen karşı çıkarak öğrencilerin ders içeriğinin sadece beğendikleri bölümünü öğrenmek istemeleri ya da öğretim üyesinin bilmediği bir konuyu seçmelerinin sonucu nereye götüreceğinin bilmedikleri ve bunu da 'TKY için' yapmalarının anlamlı olmadığını öne sürmüşlerdir. Ayrıca öğrencilerin üniversiteye öğrenmeye geldikleri ve öğretim üyesi yapmaya gelmedikleri öne sürülmüştür. 'Biz istatistik dersinin içeriğini beğenmedik daha kolay yapalım' önerisini yapan öğrencileri ikna etme görevi de akademisyenler için çekici olmayacaktır. Derslerde TKY yöntemini uygulayacak akademisyenlerin tekniği çok iyi bilmeleri ve dikkatli olmaları gerekmektedir.

Diğer uygulamalardan Phoenix ve National Technological University, Walden 'sanal üniversiteler' olarak çalışmaya başlamışlar, bu programlar camiada radikal, alternatif çalışmalar olarak görülmektedir. Bu programlarda öğrenciler ders programlarını video link üzerinden kendileri tasarlamakta ve planlamaktalar.

İşletme okullarında TKY uygulamaları: Quality Progress dergisine göre 1994 yılında ABD'de 415 okul, kolej ve üniversite TKY yöntemi uyguluyor. 1996'da ilk defa Baldrige ödülü bir okula verilecek. Kellogg Graduate School of Management, Northwestern ve Minnesota Technical College hem idari hem de eğitim süreçlerine TKY uygulamış ve başarılı sonuçlar aldıklarını belirtmişlerdir. Duquesne University'de sistem analizi ve tasarımı dersinde öğrenciler, TKY'nin araçlarını üniversitenin akademik danışmanlık, kitap ısmarlama gibi süreçlerine uygulayarak öğrendikleri dersi hayata geçirmişler. University of Kansas'da TKY ile öğrencilerin çalışmalarının değerlendirilmesinde % 500 zaman kazanılmış, Connecticut College'da öğretim üyelerinin notları teslim etme zamanında % 300, Samford'da ise not belgelerinin hazırlama zamanı 85 gün azaltılmıştır. Deming'i davet eden Oregon State University bir pilot çalışma yaparak üniversite içindeki iletişim sistemini incelemişler ve 12 kritik süreç (kayıt, ders içerikleri, finansman planlanması gibi) saptayarak stratejik planlama yapmışlardır.

TKY'nin üniversitelerde başarılı olduğu durumlar vardır. Ancak tehlikeli deneyimler de olmuştur. Yöntemin evangelist yaklaşımı akademik çevrelerde tepki yaratmışsa da, üniversitenin idari işlerinde yararlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de tüm üniversitelerde TKY uygulanması şarttır ve muhakkak başarılı olacaktır, demek kesinlikle yanlıştır. Yöntemi çok iyi bilen uygulamacıların olduğu bazı okullarda kültürel uygunluğu sağlandığı takdirde ve okul üst yönetiminin bu konuda istekli olması koşulu ile denendiğinde başarılı olabilir.

İşletme okullarında TKY dersleri: İşletme okullarında ders olarak TKY okutulmasının gerekliliği konusunda American Express, Ford, IBM, Motorola, Procter&Gamble, Xerox birleşerek 1991 yılında Harvard Business Review'da açık mektup yayınlamışlardır.

İşletme bölümlerinin yöneylem araştırması, pazarlama, yönetim stratejileri, muhasebe, insan kaynakları, bilişim sistemleri, matematik istatistik, endüstri mühendisliği derslerinin agendasını TKY oluşturmaya başlamıştır.

1982, 1985 -1988 ve 1989-1992 dönemlerde işletme bölümlerinde okutulan istatistik ve üretim yönetimi-yöneylem araştırmasına göre ilk iki dönemde işletme istatistiği kitabında kalite konusu çok az işlenmiş ancak son dönemde hızla artmış. Diğer ders kitap grubunda ise çok daha fazla bu konuya yer verildiği saptanmıştır.⁽⁴⁾

Sonuç olarak, TKY'nin iş dünyasında birçok önemli firma tarafından uygulanması işletme bölümlerinin müfredatlarına konulmasını gerektirmektedir. Türkiye'de de işletme

bölümleri bu dersi programlarına almaya başlamışlardır. Bu alanda konferanslar ve uygulama ödülleri batı ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de her geçen gün artacaktır.

Sonuç

21.yüzyıla damgasını vuracak sektörün eğitim olacağı temel beklentilerden biridir. Bilgi toplumunun ihtiyacı olan eğitim sistemine henüz hiçbir ülke sahip değildir. Önümüzdeki yıllarda toplumun geleceğini belirleyecek konu olması nedeniyle toplumun çok çeşitli kesimleri eğitimin kalitesini tartışacak ve çözümler arayacaktır. Bu çalışma da soruları gözden geçirmeye yönelik bir denemdir. Soruların cevapları doğru cevaplardan çok uygun cevaplar olabilir. Çünkü eğitim yöntemlerinden teknolojiye, finansman modelinden, yönetim biçimine ilişkin herkes için tek doğru yoktur. Değişik alternatifleri deneyerek başarılı ya da başarısız olmuş okullar mevcuttur. Sakıncaları ve yararları halen tartışılmalıdır. Toplam Kalite Yaklaşımı üniversitelerde uygulanan temel yönetim modellerinden biri. Farklı hedeflerle yola çıkılarak ülkenin kültürü bölgesel konumu ve yerel koşullar gözönüne alınarak akademik etik çerçevesinde dinamik ve üretken üniversitelerin ortaya çıkacağından umutluyuz.

Kaynakça

1. Brown,D.,Koenig, H., Journal of Education for Business ,Applying Total Quality Management to Business Education, July/Aug. 1993.
2. Cetron, M., An American Renaissance in the Year 2000, St.Martin's Press,1994.
3. Doane, D., Journal of Education for Business, Assessing Textbook Coverage of Quality Topics in Business Education, May,1994.
4. Drucker, P., Post-Capitalist Society, Harper Business N.Y.,1993
5. Drucker,P., The Age of Social Transformation, The Atlantic Monthly, Nov,1994.
6. Ellis,R., Quality Assurance for University Teaching, Buckingham, SRHE ve Open University Press, 1993
7. Hanushek, E.A.,Making Schools Work,The Brookings Ins., Washington DC,1994.
8. Himmelfarb, G., What About Education: The Universities, Commentary,1994
9. Kerr,C.,Knowledge Ethics and the New Academic Culture, Change, Jan,1994.
10. Massy, W., Wilger, A., Colbeck,C., Overcoming "Hollowed" Collegiality, Change, July,1994.
11. The Economist, Investing in People, Schools Brief, March,1994
12. The Economist, Towers of Babble,December,1993.
13. Tekeli, I.,Üniversite Üzerine Bir Kez Daha Konuşurken, Birikim, Kasım 1994.
14. Presutti, W., Buzzil, W., Heckman,R.,Total Quality Management and Cooperative Learning:An Attempt at Synergy, Journal of Education for Business, January,1995.
15. Robbins,T.,Meaningfulness and Community in the Classroom: The Role of Teamwork in Business Education, , Journal of Education for Business,July,1994.
16. Schonberger, R., TQM: What's in it for Academics?, Business Horizons, Jan,1995.
17. Stern,B. ve Tseng,D., U.S. Business Schools' Reaction to the TQM Movement, Journal of Education for Business, Sept.,1993.

Dipnotlar

- (1) Tekeli, İlhan,1994
- (2) Presutti et al,1995
- (3) Robbins,T.,1994
- (4) Doane, D.,1994

Doç.Dr. Lale Duruiz

Marmara Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

Öğlen açık banka! Tüm Türkiye'de.

Öğle tatilinde işten çıktınız...
Yolda bir simit aldınız, Garanti'ye
uğradınız. İşlerinizi hallettiniz...
Siz, böyle şubeleri olan bir bankanız
olsun istemez misiniz?

GARANTİ

Başka bir arzunuz?

Eğitimde "Kaisen"*

M. Tınaz Titiz

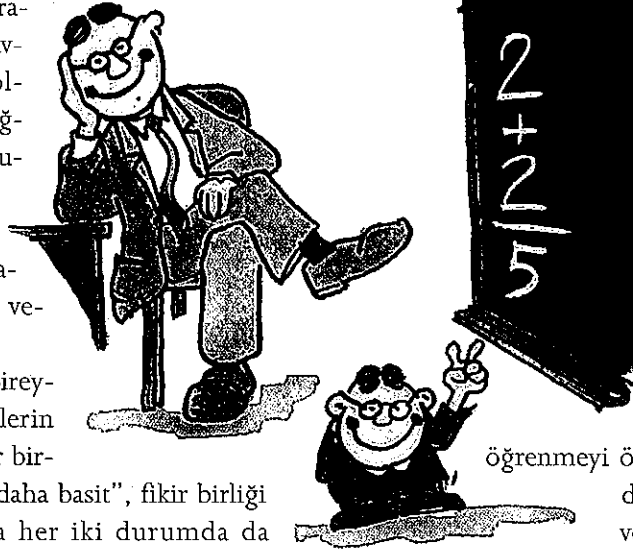
"Bilgi, beceri, tutum ve davranış kazandırmak", eğitim kavramına yüklenmesi adet olmuş bir anlamdır. Daha doğrusu "geleneksel eğitim" budur. Buradaki kritik nokta, kazandırılacağı öngörülen bilgi, beceri, tutum ve davranışlara (BBTD) kimin karar vereceğidir.

Eğer bir toplum, kendi bireylerine kazandırılacak BBTD'lerin neler olacağı konusunda fikir birliği içindeyse mesele "biraz daha basit", fikir birliği yoksa "daha güç"tür. Ama her iki durumda da BBTD kazandırılacak kesimin fikrinin dikkate alınmaması esastır. Daha doğrusu, o kesim bir tercihte bulunamayacak kadar koşullandırıldıktan sonra (örneğin yüksek öğrenim çağında) fikrine başvurulması herkesin doğru kabul edegeldiği bir uygulamadır.

Hele toplum, kazandırılacak BBTD'ler konusunda çok farklı tercihlere sahipse işte bu durumda iş iyice karışır. Toplumunu oluşturan her kesim, karar verme gücünü ya da o gücün bir bölümünü ele geçirdikçe, BBTD belletme sistemini etkiler ve sonuçta, sürekli biçim değiştiren bir sistem (ya da sistemsizlik) ortaya çıkar.

Hele, toplum, her sorunun çözümünün okul sıralarında belletilmesini eğitim sanıyorsa o takdirde "eğitim" her gün değişik anlamlar taşımaya başlar. İşte bu, bizim eğitim adımı verdiğimiz sürecin ta kendisidir!

Halbuki, "Eğitim, kişilerin kendi karar verecekleri

maddi ve manevi ihtiyaçlarını oluşturan BBTD modüllerine erişme, onları öğrenme ve onları öğrenebilme yeteneklerini keşfedebilme becerilerini kazanma süreci" olarak anlaşılırsa, yukarıda sözü edilen karışıklık ortadan kalkacaktır.

Çocukların, okuma, yazma, aritmetik, iletişim, öğrenmeyi öğrenme (bilgiye erişme, kendi öğrenme profilini keşfetme) ve gözlem becerilerini kazanabilecekleri, bedenlerini tanımaya yara-

yan spor ile duygularını inceltip farkları farkedebilme becerisini kazanmalarına hizmet edecek olan temel müzik eğitimini, "öğrenme" (öğretme değil) yoluyla alabilecekleri azami 5 yıllık bir tek tip ilkökul eğitimi, bugün üniversite mezunlarına kazandıramadığımız birçok BBTD'den daha "hazırlayıcı" değil midir?

Tevhid-i tedrisat (eğitim birliği), tüm eğitim hayatının "tek tip" olması olarak değil, çocuk ve gençlerin kendi arzuları dışında ve çeşitli kısır dünya görüşleri doğrultusunda "şartlandırılmalarına" imkan tanımayan bir "özgür tercih" olarak anlaşılmalıdır. Tevhid, eğitimin "hazırlık" dönemi denilebilecek bölümü için vazgeçilemez, ama daha da genişletilemez bir kavram olarak anlaşılmalıdır.

Bu hazırlığı almış çocukların, yaşadıkları fiziki ve sosyal çevrenin gerektirdiği, gelecek hakkındaki ümit

* 8-9 Kasım 1995 tarihinde Ulusal Kalite Kongresi'ne sunulan tebliğden alınmıştır

ve beklentilerine cevap verebilecek gerçekçi tercihleri herkesten daha iyi yapması beklenemez mi?

Oyun çocuğu denilebilecek yaşlarda ve çok güç koşullarda, yaşamın katı gerçekleriyle karşılaşmış çocukların, birşey beceremeyeceği varsayılan, dolayısıyla da büyüklerinin ona yazacağı yaşam reçetesinin dışına çıkmasına izin verilmeyen çocuklara göre çok daha erken olgunlaştıkları bilinen bir gerçek olduğuna göre, onlara bu güvensizliğimizin haklı bir gerekçesi var mıdır?

Çocuk ve gençlerimizin geleceğimizin güvencesi olduğu, ağızlarından düşürülmeyen bir söylemdir. Bizler, kendimizin değil de, onların geleceklerini düşünüyor, kendine güvenli, sorunlarını çözmeye yeterli erişkenler yetişmesini istiyorsak, "eğitim"i bu yeni içeriğiyle anlamak zorundayız.

Bu tür bir "yeni eğitim" anlayışına karşı genellikle gösterilen en güçlü direnç, "iyi ama, bu tür eğitim kaliteli öğretmen ister" biçimindedir. Eğer mevcut eğitim anlayışı bir yanlış ise, bu yanlış ikinci yanlışla düzeltilemez.

Atılması gereken ilk adım, bu yanlışın toplumca anlaşılmasını sağlamak ve sonra da devlet ve aileler tarafından yanlış yola harcanan kaynakları nasıl doğruya çevireceğimizin planlamasını yapmaktır. Zor ama gerekli değil mi?

J.I.T. ve eğitim

JIT (Just-in-Time), sanayide kullanılan ve üretim süreci sırasında ihtiyaç olan girdilerin "tam gerektiği anda" sağlanmasını hedef alan bir lojistik yöntemdir. Böylelikle, ürün hattındaki stoklar ve dolayısıyla da maliyetler azalmış olmaktadır.

Educational Technology dergisinin Haziran-'92 sayısında, JIT'in bu defa eğitime uygulanması için çalışmalar yapıldığı anlatılıyor. JITE adı verilen bu yöntemde amaç, bir makalede aynen şöyle anlatılıyor: "Eğitimciler, JIT tipi üretimin hem felsefe, hem de usullerinden çok şey öğrenebilirler. Üretimde JIT'in bir yönü de Toplam Kalite Kontrolü'dür. Bu yöntemde, yalnızca sıfır-hata kabul edilebilirdir. Sıfır-hata'ya erişilebilmesi, sistemdeki herkesin işidir.

Eğitimde ise, bu her öğrencinin öğrenim sistemi boyunca öğrenmesi ve böylece mezun olması demektir. Eğer bir tek kişi dahi yeterince iyi öğrenemezse, sistemdeki herkes kendisini sorumlu sayar ve sorunu çözmek için birlikte çalışırlar ve öğrenciler ancak bundan sonra ilerleyebilirler. Eğitimciler bu felsefeyi kullanarak maliyet etkinliğini yüksek tutabilirler. Çünkü, 'fire'nin yok edilmesi için paralel bir gayret içindedirler. Fire, öğrencilerin tüm materyali öğrenmeleriyle yokedilebilir."

Dünyada eğitimdeki gidiş bu iken bizim gayretimiz, eğitime ayrılacak bütçe payını artırmak ve öğretmenlerimize daha yüksek ücret verebilmektir. (Yüksek ücret hedefi, yüksek niteliği sağlamak yolunda bir manivela olarak kullanılırsa bir anlam taşıyabilir, ama tek başına hiç bir anlamı yoktur.)

Eğitimdeki bu arayışlar, önümüzdeki on yılın gerçek bir "eğitim ihtilali" olacağını gösteriyor.

Öğretmekten öğrenmeye, toplu öğretimden bireysel öğrenmeye, belirlenen konuların öğretiminden ihtiyaç duyulanın öğrenimine ve az sayıda yüksek nitelikli öğretmenlerin multi-media yazılımlarını authoring systems yoluyla hazırladıkları bir sistem. Aynen bizimki gibi!

Eğitimde KAISEN!

Eğitimin bütün sorunlarını kökten ve bir defada çözme girişimleri, bu konuyla bir biçimde ilgili hemen herkesin ütopyasıdır. 10 milyon öğrenci, 20 milyon veli, 1 milyon öğretmen ve 1 milyona yakın eğitim yöneticisinden oluşan bu kitleyi, sistemi bütünüyle ve bir defada değiştiren projelere ikna etmenin mümkün olmadığı kolayca takdir edilebilir. Diğer yandan, bu denli yaygın ve köklü değişimlerin gerektireceği "yeni öğrenci", "yeni öğretmen", "yeni veli" ve "yeni yönetici" niteliklerini sağlayabilmenin de güçlükleri ortadadır.

Bu iki güçlük ortadayken bir de reform yapma merakı nedeniyle girişilen projelerin başarısızlığının yarattığı hayal kırıklığı ve "biz beceremeyiz" güvensizliği dikkate alınır, yeni bir yaklaşıma olan ihtiyaç kolayca anlaşılacaktır.

Bu yaklaşım, mevcut eğitim hayatımızın -sistem

denemeyeceği için-, üzerinde uzlaşa sağlanması güç olmayan bir ana plan uyarınca sürekli ve küçük değişikliklerle geliştirilmesidir. Yani Toplam Kalite Anlayışı deyimiyle: KAISEN!

Nasıl bir "KAISEN"?

Mevcut eğitim hayatımızın içinden, hayali bir enjektörle bazı "zararlı maddeler"i çekip, onların yerine " faydalı maddeler" enjekte edebilirsek, her defasında biraz daha düzelen bir eğitim sistemi ortaya çıkacaktır. Hele bu sürekli gelişme, sistemin bir 'huy'u haline getirilebilirse yani, öğrenciler, öğretmenler, veliler, eğitim yöneticileri sürekli olarak kafa yorar ve sistemin içinden çekilmesi gereken yeni "zararlı maddeler"i saptayıp, onların yerlerine konulacak "faydalı maddeler" bulabilirlerse böylece, "öğrenen kurum" denilebilecek bir yapıya erişilmiş olacaktır.

"Zararlı" ve "faydalı" maddeler nasıl belirlenecek?

Mevcut eğitim hayatımızın çeşitli yönlerinden şikayetçi olan çok sayıda kesim vardır. Ama, bunlar birbirinin aynı olmadığı gibi, hepsi haklı şikayetler de değildir. Örneğin, bir kesim, öğretmen maaşlarının azlığının bir temel sorun olduğunu savunurken bir diğer kesim, okul sayısının azlığını, bir diğeri öğretmenlerin belirli yörelerde yoğunlaşmasını ve bir başka grup da okuldaki dayak olgusundan şikayet etmektedirler.

Ayrıca, birçok şikayet de bir diğerinin türevidir. Mesela, toplam öğretmen sayısında bir eksiklik olmamasına karşın belirli yörelerde eksik, başka yörelerde ise yığılma olması, bir görünen sorundur.* Ama bu sorun aslında tüm kamu kurumlarında -hatta bir ölçüde özel kurumlarda- mevcuttur.

Yöreler arasındaki gelişmişlik farklarının büyüklüğü, kamu personelinin gelişmiş yörelerde görev yapmak istemesi gibi bir doğal eğilim yaratır. Bunun üzerine "torpil" adı verilen ve toplumdaki adalet hislerini derinden rencide edip insanları kural tanımaz hale getiren olgu binince, anılan bu eğilim bu defa kristalize olup hayata geçer.

Buna göre, öğretmen yığılması sorunundan bir "Görünen Sorun" olarak şikayet edilmesi haklı ise de, bu haliyle enjektörle emilebilecek bir "Zararlı

Madde" değildir. Onun daha ince bileşenleri saptayıp, onlar sistem içinden çekilip alınmalıdır. Mesela, o ince zararlı bileşenlerden birisi, torpil denilen "kayıрма" olgusudur.

O halde, "zararlı ve faydalı maddeler" saptanırken iki noktaya dikkat edilmelidir:

1. Eğitim hayatının taraflarının (öğrenci, veli, öğretmen, yönetici, vbg) olabildiğince geniş bir kısmı, "zararlı ve faydalı maddeler" üzerinde uzlaşabilirler.
2. Saptanacak "zararlı ve faydalı maddeler", başka "madde"lerin türevleri olmasın.

Başlıca "zararlı" ve "faydalı maddeler"!

Hedef, bir öğrenen sisteme varmak olduğuna göre, başlangıçta ve bir defada tüm "zararlı" ve "faydalı maddeleri" saptamak gibi bir iddiada bulunmak gereksizdir. Öğrenen sistem, sürekli olarak yeni zararlı ve faydalı maddeleri belirleyebilecektir. Başlangıç için önerilebilecek maddeler şunlar olabilir:

Başlıca "zararlı" maddeler

1. Ezber
2. Dayak
3. Kayırma

Başlıca "faydalı" maddeler

1. Her eğitim kurumunun, eğitsel hedeflerinin yanısıra bir de "öğrencilerine, gerektiğinde geçimlerini sağlayabilecekleri birer beceri kazandırmak" gibi bir hedefinin de olması,

2. Kendini ifade becerisi kazandırma,

3. "Oyun"un (her türünün), her yaştaki çocuk ve gençleri için faydalı bir uğraş ve bir doğal öğrenme aracı olarak benimsenip kullanılır olması.

Yukarıda belirtilen "madde"lerin her biri için, birer kampanya düzenlemesi ve "sürekli gelişim" in bu yolla sağlanması önerilmektedir.

*Görünen sorun, insanları rahatsız eden fakat başka sorun(lar)ın birleşmesinden ortaya çıkan bir sorun olduğu için de bu haliyle çözümlenemeyen sorunlara verilen bir addir. Yabancı dilde 'hayalet (phantom) sorun' denilen bu sorun tipi, bir çizimin gölgesine benzetilebilir. Vardır, ama elle tutulamaz, yoketmek mümkün olmayıp, ancak ona yol açan neden (yani gölgeyi yaratan cisim) ortadan kaldırılarak yokedilebilir. Görünen sorunlara yol açan sorulara ise kaynak (source veya route) sorun denilmektedir.

Arçelik Kettle

[çaya, kahveye, çorbaya, yemeğe anında kaynar su hazırlar...]

dilinizden anlar!

Arçelik Kettle, hem pratik, hem ekonomiktir. 1.3 litre suyu 4 dakikada kaynatır. Otomatik olarak durur. Ayrılabilir tabanıyla kolay kullanılır. Çaya, kahveye anında kaynar su hazırlar, yemek hazırlığında vakit kazandırır.

Sizinle aynı dili konuşur.

TÜRK BAŞIN

1965 seçimlerinde

rtta Milletvekili seçimi p 17 tek sistemi ve Türk demokrasisi

yapıla-
çimleri

49 bin
erde 59

polis-

. 3 de)

k,

jiz

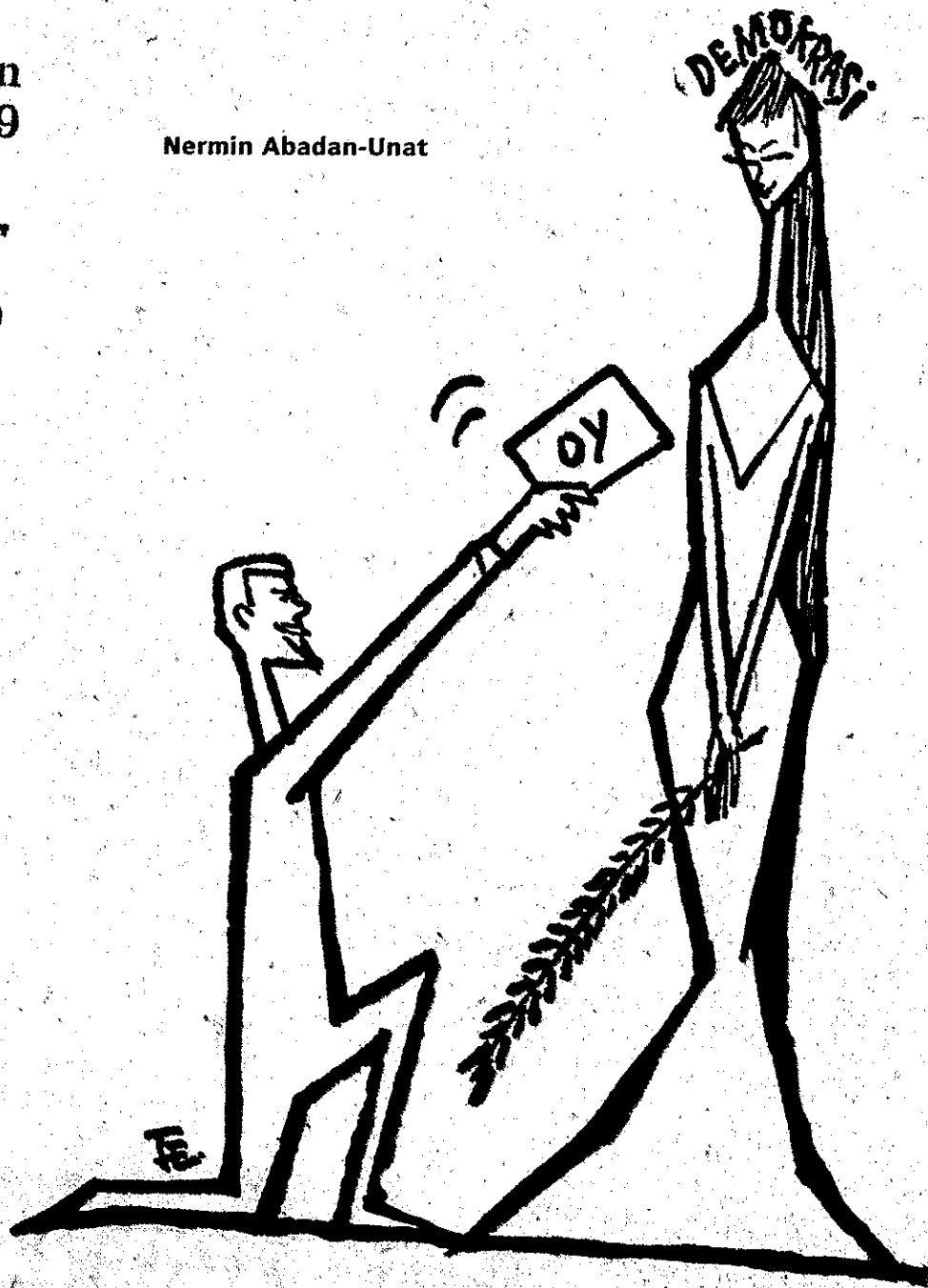
tenler

seç-
çmen
ı yok
üzda
ıaca-
ı gi-

ndık
mü-
mü-
pu-
«e-
ala-
sine

vet

Nermin Abadan-Unat

OYUMU SANA VERİYOR

kulla

AN

Bugün yapılacak
vekil seçiminin
Başkanı Demirel,
Başkanı İnönü,
Başkanı Türkeş,
Başkanı Alican,
Başkanı Bölükbaşı,
TIP Genel Başkanı
İstanbul'da oy k
dır.

Cumhurbaşkanı
sel ile CHP Genel
nü Çankaya İlkok
(Devamı Sa)

Gürsel:

kullann

en cid

vatan gör

dedi

ANKAR

Cumhurbaşkanı Ce
sel, bugün yapılacak
kili seçimi ile ilgili bl
zerine: «Her vatandaş

Günümüz yazılı ve görsel basınından seçim sistemine ilişkin tartışmaları ve sonuçta verilen kararları gözden geçirenler Türk kolektif belleğinin ne kadar zayıf olduğunu keşfetmekte gecikmeyeceklerdir. Türkiye'nin anayasal gelişme sürecinde, özgürleştirici bir adım sayılan 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yeni seçilen parlamento her demokratik toplumun özlemi sayılan âdil ve istikrarlı bir seçim sistemi oluşturmak amacı ile yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Bunun sonucunda ilk defa 1965 genel seçimlerinde ancak bir defa uygulama fırsatı tanınan "Millî Bakiye" (Ulusal Artık) ile güçlendirilen nisbî temsil sistemini kabul etmiştir. Günümüzde ulusal ve bölgesel baraj kavramları etrafında koparılan büyük gürültü karşısında siyasî tarihimizin yakın geçmişine dönmekte yarar vardır. Çok partili tek dereceli sisteme geçildiği 1946'dan başlayarak 1961 Anayasası'nın kabulüne kadar Türk seçmenine çoğunluk sistemine dayalı bir siyasî tercih hakkı tanınmıştır. 1946'da çokpartili sisteme ilk geçildiğinde seçim sistemi ile ilgili ayrıntılı bilimsel çalışmalara girilmemiş olmasından ötürü coğrafi bölünme gereğince iller seçim bölgeleri olarak alakonulmuşlardır. Böylece 1960'a kadar tek turlu basit çoğunluk sistemi kökleştirilmiştir. Bu sistem gereğince seçim bölgeleri çok geniş tutulduğundan çoğunluk sistemine dayalı oylama süreci Fransızların "scrutin écrasant-ezici oylama" sistemine dönüştü. Nitekim 1950-60 yılları arasındaki sandal-

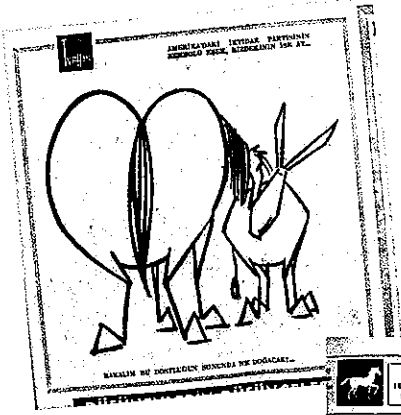
ye dağılımı gözden geçirildiğinde seçim sosyolojisinde "Küp Yasası" olarak tanımlanan sürecin sonuç verdiği görülmektedir. Şöyle ki, kazanan parti aldığı oy oranının hemen hemen iki misli fazlası ile parlamentoda sandalye sahibi olmakta, muhalefet ise kaybeden taraf olarak aynı oranda sandalye kaybetmektedir.

Tablo I

Buna göre 1950 yılında çoğunluk partisi % 55 oyla 416 sandalye kazanmıştır. Bu trend 1954 ve 1957'de yapılan genel seçimlerde aynı çarpıcılıkla süregelmiştir. 1954'de çoğunluk partisi oyların % 59'una karşılık 504 sandalye alırken, azınlık partileri oyların % 41'ine karşılık ancak 36 sandalye alabilmişlerdir. 1957'de yapılan erken seçimde ise çoğunluk partisi (Demokrat Parti) oyların % 48'ine karşılık 424 sandalye kazanırken, üç muhalefet partisi (Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi ve Hürriyet Partisi) toplam % 52 oy almasına karşın ancak 186 sandalye kazanabilmiştir. Demokrasinin özünü oluşturan serbest, eşit ve gizli seçim sisteminde aranan temel nitelikler âdil temsil ve istikrarlı iktidar olduğuna göre, 1946-60 arasında uygulanan Türk seçim sisteminin bu amaca tümünden ters düştüğü görülmektedir. Nitekim daha önce de siyasî tartışmaların baş konusunu oluşturan nisbî temsil sisteminin benimsenmesi tezi, 1957 seçimlerinden sonra tümünden güç kazandı. Ne var ki, o tarihten sonra muhalefet partileri arasında oluşmakta olan güç birliği girişimleri

SEÇİM SİSTEMİ AÇISINDAN 1965 SEÇİM SONUÇLARI

Katılan Partiler	İl Seçim çevresinden			Millî Seçim çevresinden			Toplam
	alınan oy	çevresinden çıkan M. Vekili	%	alınan oy	çevresinden çıkan M. Vekili	%	
AP	4.908.125	204	85	658.138	36	15	240
CHP	2.675.808	102	76	589.433	32	24	134
CKMP	208.694	-	-	208.694	11	100	11
MP	582.710	6	19	457.004	25	81	31
TİP	276.100	2	13	235.872	13	87	15
YTP	246.476	3	16	293.385	16	84	19
TOPLAM							450

Demokrat Parti iktidarının parlamento-daki çoğunluğuna dayanarak yasaklayıcı yasal düzenlemeler yolu ile engellenmiştir. Bunların en ünlüsü seçmenlerin

önemli bir grubun (İlhan Arsel, Cemil Sait Barlas) dar bölgesel çoğunluk sistemini savundukları, nisbî temsili daha sınırlı sayıda siyaset bilimcinin (Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan) benimsediği görülmektedir. Bu hedefler 1959 Haziran ayında Türk ve Amerikalı anayasa hukuku uzmanlarının katıldıkları Kilyos Semineri'nde ele alınmış, bu toplantıda da genel olarak nisbî temsilin daha demokratik bir sistem olduğu görüşü ağır basmıştır. Bu dilek ve görüşler ancak 27 Mayıs 1960'da yapılan askerî müdahaleden sonra 5 Ocak 1961 tarihinde toplanan Kurucu Meclis'in kararı ile gerçekleştirilmiştir. Yeni bir anayasa ve yeni bir seçim yasası hazırlama görevlerini yüklenen Kurucu Meclis, faaliyette bulunduğu beş ay içinde dört önemli yasa kabul etmiştir. Bunlar sırasıyla ile;

- Anayasanın referandum yolu ile Türk seçmenine sunulması,
- Seçmen kütüklerinin yeniden düzenlenmesi,
- Cumhuriyet

karma liste yapmasını engellemek amacı ile "kurşun kalem de bir teksir (çoğaltma) alettir" gerekçesine dayalı kısıtlamadır. Buna göre partilerin matbu ya da kopya kâğıdı ile hazırlanan karma listeler dağıtılmaları yasak edilmişti. Bu yasak ancak bir tek ilde delinebilmişti. Yozgat'da C.H.P. adayı kendi adını taşıyan karma oy pusulasını ildeki tüm ilkökul çocuklarına ayrı ayrı birer pusulaya yazdırmak suretiyle kanun koyucunun iradesine de saygı göstererek seçimi kazanabilmiştir. Diğer bir kısıtlama 13 Eylül 1957 tarihli 7053 sayılı yasa ile gerçekleştirilmiştir. Buna göre, seçimden altı ay önce bir partiden istifa etmiş olan bir kimsenin başka bir partiden aday olması yasaklanmıştır. Bu değişiklikler beklenileceği üzere muhalefet partilerin şiddetle eleştirdikleri düzenlemeler olmuştur. Bu arada 1957 genel seçimlerinden sonra Hürriyet Partisi ile birleşmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi, 14 Ocak 1959 da toplanan XIV. Kurultay'ında kabul etmiş olduğu "İlk Hedefler Beyannamesi" çerçevesinde, gerçekleştirmek istediği ideal bir anayasada yer almasını arzuladığı amaçlar arasında şuna yer verilmiştir: "Seçimlerin serbest, eşit ve dürüst yapılmasını sağlayan yaptırımlarla birlikte, ulusal yapımıza uygun bir nisbî temsil sistemi".

1957-60 yılları arasında seçim sistemi etrafında yapılan tartışmalarda basit çoğunluk sistemini eleştirenlerden

Senatosu üyelerinin seçiminin düzenlenmesi ve, d) Milletvekillerinin seçilmesine ilişkindir. Bu yasalar çok geçmeden 1961-65 döneminde T.B.M.M.

tarafından yeniden ele alınmış ve her üç yasada da önemli değişiklikler yapılmıştır. Buna göre;

- 1964'de Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde uygulanan çoğunluk sistemi yerini, Nisbi Temsil'e,
- 1965'de Milletvekili seçimlerinde uygulanan d'Hondt sistemi yerini, "Milli Bakiye-Ulusal Artık" sistemine bırakmış,

c) Seçim temel hükümleri ile ilgili yasaya "Birleşik Oy Pusulası" sistemi eklenmiştir.

Seçim sistemine ilişkin parlamento tartışmalarının tümüne iki farklı görüş egemen olmuştur. O tarihe nisbî temsil sistemini savunanlar Türkiye'de 1876'dan beri onaltı defa seçim yapılmış olduğunu, özellikle 1950'den bu yana yapılan seçimlerin iktidarı olağanüstü kuvvetlendirmiş, buna karşılık etkili denetim kuvvetlerini fazlası ile zayıflatmış bulunduğunu, çoğunluk sisteminin az gelişmiş ülkeler için zararlı bir kutuplaşma doğurduğunu, bu durumun ünlü Alman Anayasa uzmanı Carl Schmitt'in deyişi ile toplumda sürekli bir "Dost/Düşman" (Freund/Feind) havası estirdiği ve açık bir adaletsizlik yarattığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşın nisbî temsil sisteminin kesin fikir zıtlıkları yerine nüanslı fikirlerin uyumlu bir birleşimini sağladığını, bu sistemin ayrıca yeni fikir akımlarına karşı duyarlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşlerin karşısında yer alanlara göre ise, nisbî temsil parlamentoda istikrar sağlayamaz, sonuçta diktatörlüğe elverişli bir zemin hazırlayan, ayrıca bu sistem parti hegemonyasını da artırır.

Tartışmalar sonucunda o tarihe kadar yapılan uygulamaların sakıncaları daha açık biçimde ortaya çıktı.

DÜNYA

17

1965

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

17

Çünkü 1961'de kabul edilen sisteme göre bir seçim çevresinde toplanan geçerli oyların, o bölgeden çıkarılacak milletvekilleri sayısına bölünmesi katsayı barajını aşmayan partiler ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmemesi ile bir "vasıtalı çoğunluk" sistemi yaratılmış oldu. Bunun sakıncalarını farkedenden 3. İnönü Koalisyon Hükümetinin Adalet Bakanı Sırrı Atalay'ın girişimi ile 13 Şubat 1965'de "Ulusal Artık" yasası

kabul edildi. O dönemin koalisyon ortağı olan Adalet Partisi tasarıya baştan itibaren cephe almıştı. AP grubu adına konuşan Talat Asal "Bu tasarı azınlığın çoğunluğa egemenliğine neden olacaktır" fikrini dile getirdikten sonra hükümetin emeline ulaşamayacağını belirterek, "AP milletin gönlündeki iktidardır" görüşünü ifade etmiştir.⁽¹⁾ Buna karşın o dönemde T.B.M.M.'de bulunan üç küçük partiyi (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Millet Partisi) temsilen söz alan İ.H.Akdoğan bu konuda şunları söylemiştir: "Nisbî temsilde esas, partilerin aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmeleridir. Ulusal Artık sistemi ise bu amacı en çok ve en adil şekilde gerçekleştirecektir."⁽²⁾ Bağımsız milletvekillerinden Burhan Apaydın ise "Parlamentomuz artık bütün fikir ve düşüncelerin temsil edildiği yer olmalıdır. Bu bakımdan Ulusal Artık sistemine geniş ölçüde ihtiyaç vardır."⁽³⁾ Adalet Partisinin yoğun muhalefetine rağmen tasarı CHP, YTP, CKMP, Temelli Senatörler ile Kontenjan Senatörlerinin oyları ile 13 Şubat 1965'de kabul edilmiştir. Bu tasarıya göre seçim sonucunda her ilde geçerli oy sayısına göre hesaplanan "Baraj"

sayısını aşan partiler sayı oranında doğrudan doğruya bir kısım milletvekillikleri kazanmış oldular. Bu sayıyı doldurmamış olan partilerin oylarına gelince, bu oylar daha önce uygulanan d'Hondt sisteminde olduğu gibi baraj sayısını aşmış büyük partiler arasında yeniden bölüştürülmeyip, aksine, bütün

seçim çevrelerini kapsayan "Ulusal Seçim Çevresi" içinde toplandı. Açıkta kalan milletvekillikleri sayısı, bu toplam sayı ile bölünmek suretiyle "Ulusal Seçim

Sayısı" elde edildi. Daha sonra her

partinin ulusal seçim çevresi içinde sahip olduğu geçerli oy sayısı, "Ulusal Seçim Sayısı" ile bölünmek suretiyle açıkta kalmış olan milletvekillikleri partiler arasında bölüştürüldü. (4) Ulusal artık sistemi ile birlikte uygulanan nisbî temsil sistemi Adalet Partisi'nin 1965 genel seçimlerinden tek başına çoğunluk partisi olarak çıkmasına engel olamamıştır. Buna rağmen Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, basına verdiği ilk demeçte bu sistemi değiştireceğini belirtmiştir. (5) 10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi tek başına oyların %53 ünü almıştır. "Ulusal Artık" sisteminin hesaplanmasındaki güçlükler nedeni ile seçimin kesin sonuçları ancak 19 Ekim 1965 günü Resmî Gazetede yayınlanabilmiştir. Bu sonuçların en ilginç yönü, iki siyasî parti genel başkanının doğrudan doğruya seçilmemiş olmalarıdır. Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican, Sakarya'da, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise Ankara'da, doğrudan doğruya seçilmek için gerekli oy barajını aşamamışlardır.

Sakarya'da baraj sayısı 20.839'du, YTP ise ancak 13.159 oy almıştı. Ankara'da ise baraj sayısı 22.400'dü ve, CKMP ise ancak 11.889 oy toplayabilmişti.

Tablo 2

Tablonun yansıttığı üzere AP ile CHP'nin il seçim çevrelerinden çıkarttıkları milletvekilleri bu partilerin Meclis Gruplarının dörtte beşi ile dörtte üçünü oluşturdukları halde, diğer dört partide durum tamamen tersinedir. Bunlardan CKMP, parlamentoya girişini tamamen ulusal artık sistemine borçludur, diğer partiler ise önemli oranda aynı düzeltici mekanizma sayesinde parlamentoda yer

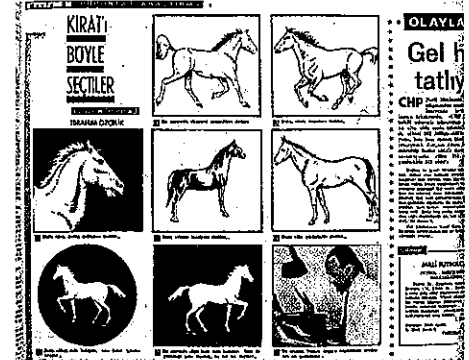
alabilmişlerdir. Bu mekanizmanın işleyiş biçimi iller düzeyinde de son derece ilginç sonuçlar vermiştir. Seçime altı partinin girdiği ve beş partinin temsilci çıkarabildiği iller sadece İstanbul, Ankara ve Sivas olmuştur. Türkiye'nin üçüncü en büyük kenti İzmir'de altı parti seçime katıldığı halde sadece üç parti parlamentoda sandalye sahibi olabilmiştir. T.B.M.M. ne ilk defa bir sosyalist parti hüviyetiyle girmeyi başaran Türkiye İşçi Partisi iki sandalyeyi seçim barajını aşmak suretiyle, geri kalan 13 sandalyeyi ise ulusal artık sistemi sayesinde elde etmiştir. Bu önemli deneme şunu göstermiştir: Hiç bir ilde altı parti doğrudan doğruya temsilci çıkaramamıştır, TİP dışında kalan diğer üç küçük partinin başarı durumu geniş ölçüde bölgesel faktörlere bağlı olmuştur.

Fransız siyaset bilimcisi M.Duverger'in ısrarla ileri sürdüğü üzere nisbî temsil in kaçınılmaz biçimde siyasî partilerin sayısını arttıracığı varsayımı gerçekleşmemiştir.

Başka bir deyimle nisbî temsil en esnek ve cömert bir şekilde uygulanmış olmasına karşın istikrarlı bir hükümet kurulabilmiştir.

Ulusal artık sistemi yararlı olmuş mudur? Seçim sisteminde yapılan değişiklik yardımı ile 60'lı yıllarda Türk toplumunda yer alan çeşitli sosyal gruplar ve sınıflar parlamentoya güçleri oranında girerek ayna sadakatını andıran bir biçimde siyaset arenasında yarışma fırsatını buldular. Ulusal artık sistemi yardımı ile Türk parlamentosunda ilk defa bir sosyalist parti bir

STOKHOLM

Binlerce yıllık ormanları, el değmemiş doğası ve cennet gibi kıyılarıyla, her çağın mimarisinin korunduğu bu su kenti, yeniyle eskinin içiçe yaşadığı ender kentlerden biridir.

800 yıllarında, stratejik önemi olan adalar üzerine kurulan kentin suya yakınlığı, esasen hiç de tesadüf değil. Ender güzellikte olan bu adalar, yüzünüzü içinde görebileceğiniz kadar berrak suyu, her tonda yeşili, kendisine has huzurlu atmosferiyle, size unutamayacağınız anlar yaşatabilir. Ancak, bir koşulla, Venedik'teki gibi, romantik deniz turları atacağımız mevsim çok uzak değildir. Uzun kışıyla, dünyaca ünlü soğuk insanlar yaratan kent, yine Stokholm'dür. Hatta bu nedenle kimilerine göre kent, ruhsuz bir cennettir.

Elbette, bir milyonluk kentin insanları temiz suyundan ve de eşsiz güzellikteki doğasından gurur duyarlar. Bu nedenle, her yıl üç hafta süren "Stokholm Water Festival" ile kent, başkalarına da gösterilir. Festival süresince, öyle bir hava yaşanır ki, gülmede cimri İsveç'liler, sokak ortasında gülmekten utanmazlar. Ama, yine dünyaca ünlü İsveç akılcılığı burada da kendisini derhal gösterir; amaç, su temizliğine hizmet eden örgüt ve kişilere ödül vermektir.

Ödül vermek, İsveç'lilerin gurur duydukları bir gelenektir. Ödüllerin ödülü, Nobel Ödülü, her yıl 10

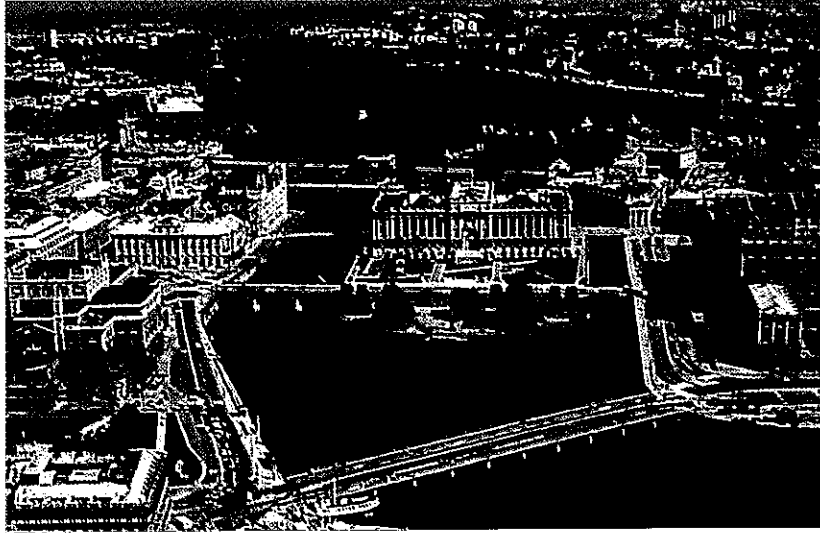
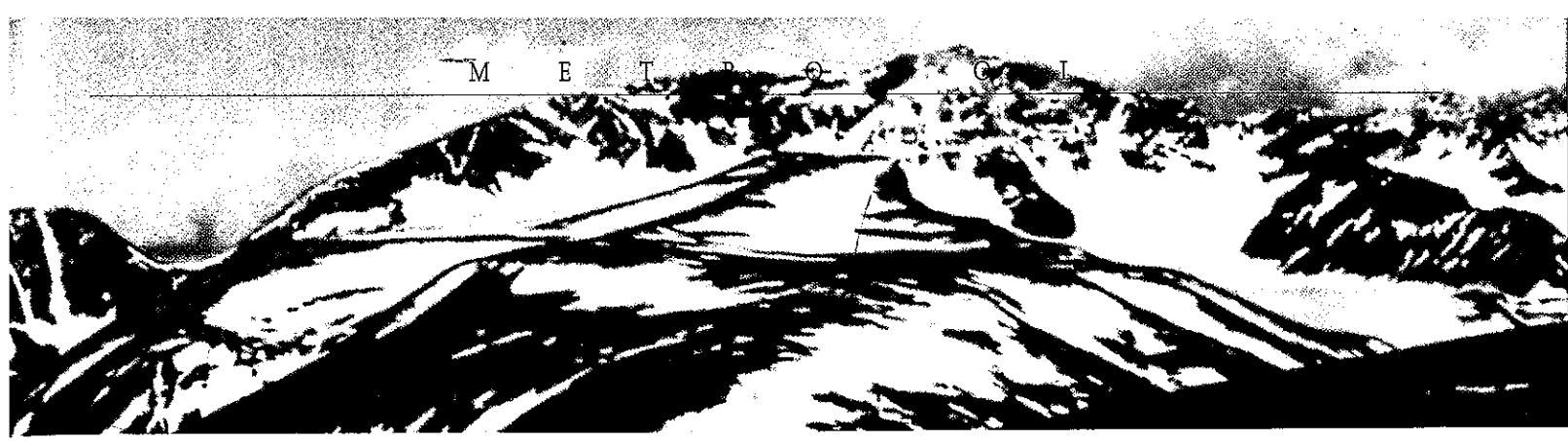
Aralık'ta dünyanın önde gelen bilim adamlarıyla, yazarlarına, İsveç Kralı tarafından verilir. Kentin ünlü belediye sarayının mavi salonu, tüm dünyadan gelen çiçeklerle, bezenirken, birçok İsveçli de Nobel törenine hayatında bir kere olsun katılmayı düşler.

Nobel törenini bir yana bırakırsanız, Stokholm'e eğlenmek için değil, daha çok eşsiz doğa güzelliklerini yaşamak ve kentin üzerinde geçmişin bir anıtı olan ilginç tarihi binaları, sarayları görmek amacıyla gelinir.

Bu, görmeye değer eski tarihi yerler içinde, kentin kalbi olan eski kent "Gamla Stan" gelir. İşte bu eski Stokholm'de, genel olarak 15. ve 16.'ıncı yüzyıldan kalma binalar ve kaldırımlı dar sokaklar, sizi birden, ortaçağa götürür. Kralın sarayı da Gamla Stan'dadadır. İsveç'in en savaşçı kralı Karl XII tarafından yaptırılan saray, görmeğe değer anlamlı bir yapıttır.

Tarih kitaplarında adı barbar olarak geçen bu savaşçı kral, savaşmaktan sarayda oturmaya vakit bulamazmış ama, Türkiye'ye gidip, Osmanlı padişahlarından, Rusya'ya karşı yardım istemeye zaman bulmuş. İstanbul'da uzun süre yaşayan Karl XII'ye yardım edilmez, Türk misafirperverliğiyle bol bol dolma ikram edilmiş.

Bu sürenin sonunda İsveç askerleri, evlerine ceplerinde dolma tarifesiyle dönmüşler. Ve o gün bu gündür, kralın en çok sevdiği yemek "Koldolmar" İs-

veç'in, ulusal yemeklerinden biri olurmuş!

Avrupa'nın önde gelen, büyük güçlerinden İsveç'in kalbi Stokholm'de, her yerleşim bölgesi, mimarların kaleminden çıkmıştır. Çocuklar için oyun parkları, yürüyüş amacıyla muhafaza edilmiş ormanlar, çiçekli alanlarıyla, akılcı toplumun akılcı kenti olarak yaşamaya devam eder.

Genel olarak İsveç'li olmanın özelliklerine gelince ortaya şöyle bir tablo çıkar: İsveç vatandaşlarına sorulursa modern, gelişmeden yana, geleceğe ve insana önem veren, çevreye duyarlı, refah toplumu olmayı başarmış, demokrasi geleneği olan bir ülke.

Etnologlara sorulursa ulusal özelliği güvensizlik olan bir ülke. İsveç, belki de bir ulus olarak neden mahçup oldukları araştırma konusu olan tek ülke. İsveç'liler resmi ve hatta özel toplantılarda sessizce oturan, görüşlerini söylemeye cesaret edemeyen, bildiklerini anlatmaktan çekinen, uzlaşmazlıktan kaçınan insanlar olarak bilinirler.

Etnologlar, bu mahcubiyetin nedenlerini İsveç kültüründe ararken, toplumda çok yaygın olan "kendini birşey zannetme" deyimini örnek olarak göstermektedirler. Amerikalılar, 'trene bindiğinizde, karşınıza oturup, çantasındaki gazeteyi çıkarıp sessizce okuyan mahçup kişi, İsveç Başbakanı ise şaşırmanın' derlerse de, bu mahcubiyet, her zaman geçerli olmayabilir.

Birçok ülkede, yaşamak için çalışılır, İsveç'te ise çalışmak için yaşanır. İş, diğer ilgi alanlarından önce gelir. İşinde çalışkan olmak idealdir. Ama, İsveç'li,

yaptığı işin karşılığı ücreti de almak ister. İşyerlerinde görünür bir hiyerarşiden kaçınılır. Şefin çalışanlarla birlikte kahve pişirmek için listede adı vardır. Çalışanların yeni fikirlerle gelmeleri teşvik edilir. Çalışanın kabul edilmeyen önerilerine de ilgisinden ötürü teşekkür edilir.

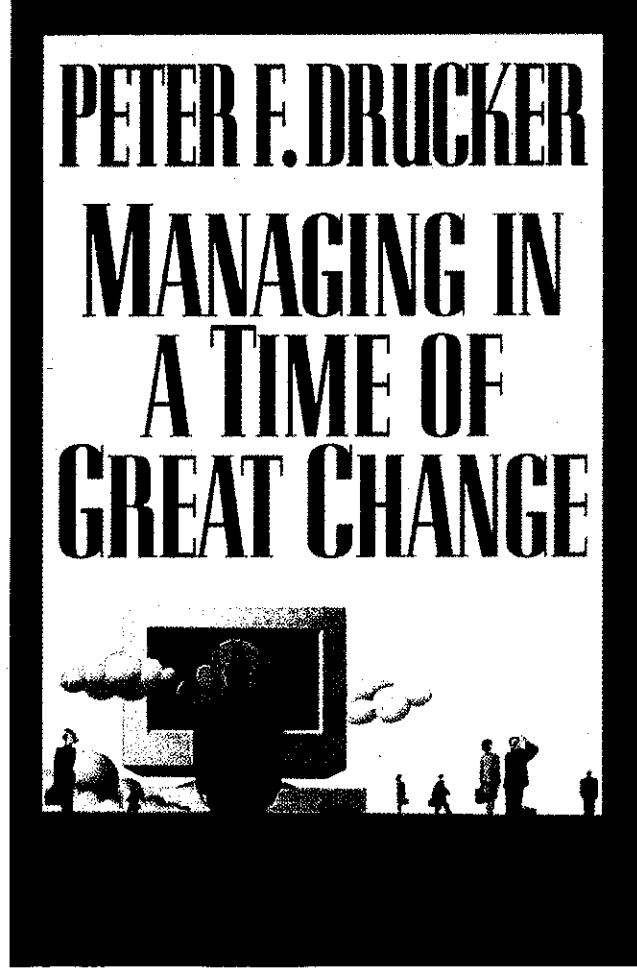
Belki İsveç'liler ulus olarak muhçuplar ama, İsveç şirketleri uluslararası piyasada fazla utangaç değiller. Uluslararası piyasada bilgi şirketi, İsveç buluşu olarak görülmekte. İsveç deyince kalite, güvenilirlik ve ilgi akla gelmektedir.

Gençler arasında yapılan bir uluslararası araştırmada, neden gurur duyuyorsun sorusuna, İsveç'li gençler yaşam standardı, refah sistemi, spor dallarındaki başarıları, doğa ve doğal zenginlikleri olarak yanıtlıyorlar.

Bir İsveç'li özel yaşamıyla, iş hayatını kesin çizgilerle ayırır. Yalnız ve kuvvetli deyimini, bir bakıma kişinin bağımsızlığını ve yalnızlığını belirtmektedir. Dolayısıyla, bağımsızlık her yaşta İsveç'li için çok önemlidir.

Gülseren Ergün Engström
Gazeteci

Bir Büyük Değişim Çağında Yönetim

Moda olan sözcüklerle ilgili en büyük tehlikelerden birisi, herkes tarafından kullanılmalarıyla bu sözcüklerin tanımladıkları kavramların sulanmaları ve her yöne çekilebilir bir belirsizlikle malul olmalarıdır. Etrafta olup bitenlere at gözlükleriyle bakmayanlar, dünyanın, yüksek bedeller de ödeten, derin bir dönüşüm sürecinden geçtiğini kabulleniyorlar. Ülkelerin, toplumların ve hatta bireylerin bu dönemin sonunda oluşacak niteliksel olarak çok farklı ekonomik ve toplumsal ortama katılabilmeleri, bir ölçüde yaşanan dönüşümün niteliğini doğru anlamaları sayesinde mümkün olacak. Bunun için de tanımlayıcı kavramların içeriğini, önermelerini kapsamlı olarak düşünmek gerekiyor. Yandaşlarınca yere göğe sığdıramayan, karşıtlarınca emperyalizmin yeni göz boyama ideolojisi olarak değerlendirilip reddedilmesi, önerilen küreselleşme ile yeni bir "pop-sosyoloji" terimi haline getirilen bilgi toplumu kavramlarını iyi düşünmek ve anlamak bu nedenlerle çok önemli.

80 yaşını aştığı halde hala düşünce üreten ve neredeyse her yıl yeni bir kitabı yayınlanan Amerikalı düşünür Peter F. Drucker'ın yeni kitabı Büyük Bir Değişim Çağında Yönetim*, şekillenmekte olan dünya ekonomisi, bunun yaratacağı yeni toplumsal yapılar, değişmesi gereken yönetim anlayışları ve tarzları ve bilgi toplumunun temel unsurları gibi konularda kapsamlı ve düşündürücü tartışmalar içeriyor. Dünya ekonomisinin dinamiklerinin tüm ülkeler için belirleyici olacağı gelecek dönemde "iş"le ilgili her türlü bilgi ve alışkanlığın değişmesi gerektiğini öngören Drucker, Soğuk Savaş'ı kazanmış olan demokratik ülkelerin, barışı da kazanmalarının ancak "Sivil Toplum'un dünya ölçeğinde gerçeklesmesini amaç haline getirmeleriyle" mümkün olabileceğini de savunuyor. Popülerleşen kavramların nasıl bir kavram kargaşası yaratabileceklerinin bilincinde olan Drucker, kitabın daha başında, bilgi toplumuyla ilgili ilk uyarılarını da yapıyor: "Tüm dünyada bilgi, örgütlerin itici gücü olarak sermayenin yerini alırken, veriyi

* Peter F. Drucker, Managing in a Time of Great Change, (New York: Truman Talley Books/Dutton, 1995). Bu kitabın Zülfü Dicleli tarafından yapılan çevirisi Henkel yayınları arasında çıkacaktır.

(data) bilgiyle (knowledge), enformasyon teknolojisini de enformasyonla karıştırmak çok kolaylaşıyor.”

Örgütler toplumu

Batı toplumlarının temel özelliği her birkaç yüzyılda bir kendilerini tümünden değiştirmeleriydi diyen Drucker, bugün de benzer bir dönüşüm döneminde olduğumuz savında. Ancak aradaki fark, bugün artık “Batı” dünyası diye bir ayırımın pek bir anlam ifade etmemesi. Artık sadece “dünya tarihi ve dünya uygarlığı var.” Bu yeni dünyanın temel özelliği bilginin toprak, emek ve sermayeden daha önemli bir üretim faktörü olarak ortaya çıkması. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, en özel bilginin bile kendi başına üretken olamayacağı. Bilgi, üretken olabilmek için bir görev yüklenmek zorunda. Bunu da ancak bir örgüt sayesinde yapabileceği için geleceğin toplumu sadece bilgi toplumu değil aynı zamanda bir “örgütler (organization) toplumu”dur da. Bilgi toplumuyla ilgili sürekli pembe ahenk tabloları çizenlerin aksine Drucker, bu toplumda da keskin çelişkiler ve gerginlikler olacağına inanıyor: “Cemiyetin istikrar ihtiyacıyla örgütün istikrarsızlık üretme gereksinimi arasındaki gerilim; birey ile örgüt arasındaki ilişkiler ve bunların birbirilerine karşı sorumlulukları; örgütün özerk olma ihtiyacıyla toplumun ‘Ortak iyi’yi koruma güdüsü; örgütün toplumsal sorumluluk sahibi olmasıyla ilgili talebin yükselişi; özel bilgilere sahip uzmanlarla örgütün bu uzmanları ekip halinde çalıştırma ihtiyacı arasındaki gerginlik.” Tüm bunları çözümülemesi gereken ise, yeni dönemin yöneticisi olacaktır. Bilginin çok çabuk eskiyerek tüketildiği ve sosyal yeniliklerin artan oranda etkili olduğu bilgi toplumunda, bilgiyi yeniden üretme şekilleri sanayi toplumu ortamına uygun olarak belirlenmiş öğretim kurumlarının bile her açıdan nitelik değiştirmeleri gereği dayatılmış olacak. Bu denli değişken bir ortamda çalışmak ve iş yapmak zorunda kalan idarecilerin “değişimin idaresini (management) her örgütün yapısının bir parçası” haline getirmeleri gerekiyor. Örgütle çalışanın da ilişkisi yeni dönemde çok değişik ve güç ilişkisini neredeyse tersine çeviren bir nitelik alıyor. “Bilgi işçisi” sanayi döneminin aksine makinalar tarafından üretken kılınan değil, makinaları üretken kılan kişi. Dolayısıyla bilgi toplumunda örgüt-

lerin “insanların bize, bizim onlara olduğundan daha fazla ihtiyaçları var” düstürü geçerliliğini yitiriyor. Örgütlerin kendilerini de bir ürün gibi sunmaları, pazarlamaları, çalışacak insanları kendilerine çekmeleri gerekiyor. Bilgi toplumunda, örgütle, bilgi işçisi arasında bir karşılıklı bağımlılık var. Bilgi işçileri “ancak bir örgütün varlığı sayesinde çalışabilirler, dolayısıyla bağımlıdırlar. Ancak, aynı zamanda üretim faktörünün, yani bilginin sahibi de kendileridir. Buna göre de bağımsız ve hayli seyyaldırlar.” Bilgi toplumunun asıl “altta kalanları” ise bu toplumun gerektirdiği donanıma sahip olamadıkları için ekonomik faydaları kalmayacak insanlar oluşturacaklardır ve bunlarla ilgili sosyal sorunlar çözülmesi güç bir problem yaratacaklardır.

Dünya ekonomisinin verdiği dersler

Bir şirketin pazarlama çalışmalarından, muhasebe yöntemlerine, üretilen mal veya hizmetin niteliklerinden, bir ülkenin para değerinin oluşmasına kadar bir dizi olgu artık dünya ekonomisinin dinamikleri tarafından belirleniyor. Bugün ulusal ekonomilerin belirleyiciliğinden söz etmek ya da yalnızca ulusal ekonominin kriterlerini gözeterek ekonomi politikası üretmek veya şirket politikası saptamak gerçekçi olmayan tavırlar. Drucker’a göre dünya ekonomisinin iki bölümü var: Birincisi, para ve enformasyon akışları; ikincisi ise giderek sınır aşırı işbirliklerine dönüşen ve tek bir işlem oluşturan ticaret/yatırım işlemleri. Birinci kategori içinde para akışları, geçtiğimiz birkaç yılın para krizlerinin de gösterdiği gibi olağandışı istikrarsızlık üretme yeteneğine sahip ve hükümetlerin bunları kontrol etme konusunda hiçbir güçleri yok gibi. Bunun tersine, enformasyon akışları olumlu ve istikrar sağlayıcı bir işlev görüyorlar. Telekomünikasyon, bilgisayar ağlarının yaygınlaşması, enformasyonun dağılması ekonomiye uyarıcı etkide bulunuyor ve aynı zamanda küresel düzeyde sosyal bir işlev görüyorlar. Drucker’a göre dünya ekonomisinin bu en anlamlı iki olgusuyla ilgili söylenebilecek en doğru söz bildiğimiz hiç bir ekonomi teorisine ya da siyasetine uymadıkları. Bunlar ‘ulusiçi’ bile değil; tamamiyle herşeyin dışında ve ‘ulusdışı’lar (nonnational).

Dünya ekonomisinin ikinci ayağını oluşturan ticaret/yatırım ikilisinde de ciddi değişim var. Öncelikle,

hizmet ticaretinin giderek artan bir hacme ulaşması ve bunun ticaret hesaplarına dahil edilmemesi ticaretin bugünkü niteliğini tam kavramamızı önlüyor. Bunun da ötesinde “yapısal” ve “kurumsal” ticaretin büyük şirketlerin işlemlerinin giderek daha büyük bir payımı oluşturmaları nedeniyle de gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaret akışlarını hesaplamak kolay değil. Yatırıma bakıldığında da, bunun tipik sermaye yatırımı formu devam etmekle birlikte giderek ittifaklar (alliances) önem kazanmaya başlıyor. Bu ittifaklarda her müttefik kendi güçlü olduğu alanda yatırıma katkıda bulunuyor. Örneğin, Amerikan Intel firması bir mikrociğin dizaynını Japon Sharp firmasına vermekte, Sharp ise çipi üretip Intel’e vermekte. Bu şekilde firmaların “biri teknik becerisini, diğeri ise üretim becerisini bu ittifaka katmakta” ve üretim bu şekilde gerçekleşmekte.

Bir ulusal ekonominin performans başarısının bu ekonomiyi uyarmak için başvurulmuş politikalarla bağının kalmadığını savunan Drucker, korumacılığın hiçbir şeyi korumadığını, son 40 yılın bize öğrettiğini öne sürerek, sadece serbest ticaretten medet ummanın da doğru olmadığını, ekonomisini dünya ekonomisine uyarlamayan hiçbir ülkenin, (gelişmiş ya da gelişmemiş) başarı şansı olamayacağını vurguluyor. Bunu becermek için de dünyada büyüyen yatırım pazarlarının ne olduğunu görmek gerektiğini ve tüketici harcamalarına değil, eğitimi de içeren uzun vadeli yatırımlara gerek olduğunu söylüyor. Bu bölümde Drucker’in eksik bıraktığı nokta herşeye rağmen dünya ekonomisiyle yerel ekonomi ve toplum arasında bir arabuluculuk işlevi görecektir olan devletlerin bunu ne şekilde başarabileceklerine dair bir ipucu vermemesi.

Sosyal dönüşüm asrı

Kitabın okuması en fazla haz veren bölümüne Drucker, 20. yüzyılda yaşanan toplumsal dönüşümün en vurucu tarafının siyasetten hiç etkilenmemiş olması, bu süreçte gerçekleşenin de toplumun en kalabalık sınıflarını oluşturan köylülerle, ev içi çalışanlarının gelişmiş ülkelerde artık soylarının tükenmesi olduğunu anlatarak başlıyor.

Bilgi toplumu alışık olduğumuz tüm tanımların, örgütlenme ve çalışma biçimlerinin değişmesini gerektirecek bir oluşumla şekilleniyor. Bu toplumun yarattığı

özel tip insanın da “bilgi işçisi” olduğuna şüphe yok. Sermaye ile ilk kez bu denli karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan bir sınıfın bilgi toplumunun “egemen gücü değilse de, öncü gücü olduğu” kesindir, Drucker’a göre. Ancak her eğitilmiş insan da bir bilgi işçisi sayılamayacak. Gene bu dönemin en çarpıcı özelliklerinden biri, eğitimin süreklileşmesi ve bu bağlamda “eğitilmiş insanın, öğrenmeyi öğrenmiş ve tüm hayatı boyunca bunu yapmayı sürdüren kişi olması.” Gene buna koşut olarak bilgi toplumunda bilginin üretkenliği ancak uygulanabildiği ana özgü olacağı için, bilginin yönetimi giderek daha kapsamlı bir yaklaşım ve yetenek gerektirecektir. Bilginin bizatihi temel bir güç kaynağı oluşu, bunun sınır tanımayan niteliği “yerel” ve “uluslararası” bilgi ayırımının anlamsızlığı küresel düşünme gereğini ve bir dünya ekonomisinin varlığını veri olarak kabul etmeyi tartışılmaz kıyor.

Drucker’in ideolog değil düşünür olması bilgi toplumunda işlerin hep de iyi gitmeyeceğini görmesine ve bununla ilgili tutarlı düşünceler üretmesine de yol açıyor. Diğer kitaplarında da değindiği ve çok önem verdiği üçüncü sektör, Drucker’a göre, bilgi toplumunun oluşumu sırasında ortaya çıkacak toplumsal gerilimler ve sorunlarla başatmaya en müktedir sektör olacak. Gönüllü olarak bu sektördeki kuruluşlara hizmet veren insanlar, katkılarıyla devletin ve bireysel çabaların yetersiz kaldıkları sorunları aşmayı becerecekler. Bu örgütlerin genelde tek amaçlı oldukları ve sayılarının hızla da arttığı düşünüldüğünde, bilginin zaptedilemez, kontrol altına alınamaz özelliklerine de bağlı olarak bilgi toplumunda güç ve iktidarın merkezi ve tekil değil, çoğulcu ve ademi merkeziyetçi olacağını anlamak gerekiyor.

İş idaresi ile ilgili son arayışlardan, pazarlama ve muhasebe konularında uğraşılması gereken alanlara; Japonya’nın yaşadığı krizin irdelenmesinden, Çin ve Çinlilerin bir dünya gücü olarak ortaya çıkışlarına kadar daha pek çok konuyu rahat ve kapsamlı şekilde işleyen makalelerin bir derlemesi olan bu kitabı okumak, önümüzdeki döneme hazırlanmak için mutlaka yararlı olacaktır.

Solî Özel

Matematik ve tutku

Matematik hakkında yazmak, kendini matematikçi olarak tanımlayanların pek hoşlandıkları bir iş değildir. Matematik hakkında yazmak, matematik yapmakla neredeyse zıt düşer çünkü. Bir şairin şiir yerine şiir hakkında yazması gibi.

Hatta bu fikri, İngiliz matematikçi Hardy kadar ileri götürenler de var: "Matematikçinin görevi yeni teoremler ispat etmek, matematiğe eklemektir. Açıklamalar, eleştiriler, methiyeler ikinci sınıf kafaların işidir" demiş Hardy. Kendini bu kafalardan ayrı tutabilmek için de, matematik hakkında yazdığı kitaba, "Bir Matematikçinin Mazereti" adını koymuş.

Hardy biraz da haklı. Çünkü, ilginç bir problemin tutkusuna kapılmış bir matematikçiye, değil matematik hakkında yazı yazdırmak, onu kahvaltı masasına bile zor oturtursunuz.

Matematikçi neden ve ne zaman matematik hakkında yazar?

Bir şairden daha yalnızdır matematikçi. İçinde bulunduğu, yarattığı mükemmel dünyayı paylaşacak dostu ya yoktur, ya da pek azdır. Şair, şiirlerinin okunacağını düşünür, matematikçi keşfettiklerinin okunmayacağını bilir. Arada sırada heveslenir, belki matematiğin güzelliğini biraz olsun anlatabilirim diye. Yahut o sırada tıkanmıştır, ilginç fikirler parıldamıyordur kafasında. Belki de Hardy gibi, matematik hayatının artık sonuna geldiğini düşünür... ve anlatmaya çalışır dünyasını. Bazen de, bu dünyayı dış etkenlerden dolayı tehlike altında görür. Mesela, Türkiye'de matematik yapmaya kalkmış, en basit ihtiyaçlarını bile gideremez hale gelmiştir. Alet, edevat, makina, laboratuvar gerektirmeyen bir iş yaptığı halde, ne maddi ne manevi destek bulabiliyordu.

Her ne vesile ile olursa olsun, matematik hakkında yazan bir matematikçi, buna bir kılıf, bir mazeret bulma ihtiyacını duyar.

Tabii bunlar okuru genellikle ilgilendirmez. Okur,

"bir matematikçi neden matematik hakkında yazar" diye sormaz. Bir soru vardır kafasında: Bir insan neden matematikçi olur, neden matematik yapar?

Hardy, katıksız estetikten bahseder. Bertrand Russell, en büyük sanat eserlerinin kusursuz mükemmelliğine erişebilen üstün güzellikten. Jacobi' ye göre ise insan, matematiği, "insan dehasının onuru için" yapar.

Matematik bir dildir. Herşeyin temelidir. Ve daha pek çok kalıplaşmış tanımı vardır matematiğin. Gerçekte bunlar, çoğunluğumuzda yüzeyde kalmış olgulardır. Fazla kitap okumasak bile, kolay kolay "ben edebiyattan hiç anlamam" demeyiz, hiç müzik dinlemesek bile, "müziğe tahammülüm yoktur" diye ortaya çıkmayız. Her nedense günlük hayatında epeyce matematikle ilgisi olan insanlar bile matematikten nefretlerini pek kolay kusarlar. Matematik, bütün bilim dallarını beslerken ve cevap aradığı soruların kaynağını hayatın somut problemlerinden alırken, bu uzaklaşmanın sebepleri nelerdir?

Matematiğin insanlara itici gelen katı kuralları vardır.

Doğru olmayan herşey yalnızdır. Bozuk bir cümle kurarak yabancı bir dilde derdinizi anlatabilirsiniz. En basit matematiksel ifade bile hata affetmez. Matematik ciddiyet ister. Ne yazık ki, çoğumuz haz ve ciddiyeti bağdaşmaz görür, mükemmelin verdiği mutluluğu kaçırmız. Halbuki matematik tutkusuna kendini kaptırmış bir insan, müthiş bir heyecan ve zevk içinde çalışır.

Muazzam bir binaya bir çivi, bir tuğla bazen de daha fazla birşeyler eklemektir umudu. Binanın temeli binlerce yıl evvel atılmıştır Babil'de, Mısır'da, Çin'de, Hindistan'da, Anadolu'da, Yunanistan'da. Müthiş bir birikim vardır, çıkarıp atacak bir kısım yoktur. Olsa olsa arada sırada biraz cila. Temel geometri dersi Öklid'den bu yana pek fazla değişmemiştir.

Bir takım oyunudur matematik, yüzyıllara yayılmış. Sabır ister. Bulduğu bir sonucun, üç-dört nesil sonra, mesela tomografi aletinin ya da dijital telefonun keşfine yarayacağını bilmez matematikçi, ama eklediği her taşın, bir zaman bir işlevi olacağını bilir. Ortadaki bit-

memiş ve bitmeyecek bina o kadar mükemmeldir ki, şaşırır: Biz mi yarattık, yoksa varolanı mı keşfediyoruz karar veremez.

Asırların bu bilgi birikimi ürkütücüdür de. Üstelik sürat asrı, matematikte de kendini gösterir. Son asırda keşfedilen matematik teoremleri, bütün tarihtekilerden fazladır. Tabii bu hız biraz da kurutur matematikçiyi. Değil geniş kültürlü bir insan olmak, ancak kendi matematik uzmanlık alanını takip edebilir haldedir. Ömer Hayyam'ın cebir hakkında yazdığı devirler çoktan geçmiştir, sulh yargıcı Fermat'ın matematiğinin en önemli duvarlarını ördüğü devirler de.

1995 yılı TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü alan Ali Ülger, konuşmasında şöyle diyor: "Matematik sanat gibi, edebiyat gibi medeniyetin temel öğelerinden biridir. Sanat ve edebiyatta üstün bir düzeye erişmiş- örneğin 6-7 edebiyat Nobel'i almış-ama matematikte geri

kalmış bir ülke bilmediğim gibi, matematikte ileri bir düzeye erişmiş ama sanat ve edebiyatta bir varlık gösterememiş bir ülke de bilmiyorum"

Şimdilik futbol beraberlikleriyle heyecanlanan bir toplumuz. Sanat, hele bilim heyecanına ulaşmamız daha vakit alacak gibi gözüküyor. O zamanı beklerken ve hazırlarken bazı adımları da dikkatli atmak gerek. Özel üniversitelerin kurulduğu bir dönemde, araştırma için gerekli birikime, matematik üretme kapasitesine sahip pek az üniversite ve araştırma merkezimizi matematiksel SİT alanı haline getirmeliyiz. Elbette korunması gereken yalnız duvarlar değil, içindeki insan gücüdür. Çünkü matematik üretemeyen bir toplum bağımlı yaşamaya mahkumdur.

Doç. Dr. Betül Tanbay
Boğaziçi Üniversitesi Matematik Bölümü Öğretim Üyesi

Aşağıdaki ispat ikibin yaşının üstünde...güzelliğini bir kırışık bozmamış...ve biraz gayret gösteren her okur yazar anlayabilir.

$\sqrt{2}$ İRRASYONEL BİR SAYIDIR

Doğal sayıları $1,2,\dots,n,\dots$ diye dizersek, çift sayıları $2,4,\dots,2n,\dots$ şeklinde ve tek sayıları da $1,3,\dots,2n+1,\dots$ şeklinde düşünebiliriz. Kolaylıkla gösterilen iki sonucu hatırlatalım: Bir tek sayının karesi de tek sayıdır: $(2n+1)^2 = 4n^2+4n+1 = 2(2n^2+2n)+1$. Buna eşdeğer bir sonuç da şudur: Bir doğal sayının karesi bir çift sayı ise, kendi de çift bir sayıdır. Tam sayıları

$\dots,-n,\dots,-2,-1,0,1,2,\dots,n,\dots$ diye dizelim. Her rasyonel sayı ortak böleni olmayan iki tam sayının kesiridir (tabii bölen sayı sıfır olamaz). Şimdi $\sqrt{2}$ 'nin irrasyonel olduğunu, yani rasyonel bir sayı olmadığını ispat edelim.

Eğer $\sqrt{2}$ rasyonel olsaydı, p ve q isimlerini verebileceğimiz ortak böleni olmayan iki tam sayının kesiri olarak yazılırdı. Yani; $\sqrt{2} = p/q$. O zaman ne olurdu?

$2 = p^2/q^2$ ya da $p^2 = 2q^2$ yazabilirdik. Yani p^2 çift bir sayı olurdu. Yukarıda belirttiğimiz sonuçtan dolayı, mecburen p de bir çift sayı olurdu. Yani p'yi $2c$ şeklinde yazabilirdik. Ama o zaman $4c^2 = 2q^2$ ya da $2c^2 = q^2$ olurdu, ve q^2 çift olduğu için q de çift olurdu. Yani p de q de ikiye bölünen sayılar olurdu. Halbuki biz başında p ve q sayılarının ortak böleni olmadığını

EN İYİ UNIX SİSTEMİ

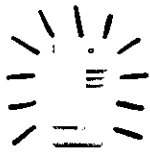
(SAYFANIN ALTINDAKİ
LOGO SİZİ ŞAŞIRTTI MI?)

Umarız o kadar da şaşırmamışsınızdır. Ashında IBM, şirketinizin UNIX platformunda en avantajlı şekilde çalışabilmesi için gerekli bütün donanım, sistem, servis ve desteği tek başına sağlar.

Bunu yalnızca biz söylemiyoruz. Son olarak, IBM RS/6000'in işletim sistemi AIX, bağımsız danışmanlık şirketi D. H. Brown tarafından en iyi UNIX sistemi seçildi.

Ve en son düzenlenen Enterprise Management Summit'te IBM, sistem ve ağ yönetiminde diğer tüm markaların önüne geçti. Bundan da önemlisi, IBM RS/6000'de pazardaki en başarılı RISC işlemcisi ünvanına sahip PowerPC mikro işlemcileri kullanıyor.

RS/6000'ler HP, SUN, DEC ve PC LAN'lar dahil bütün sistemlere bağlanabiliyor.

RS/6000, orta boy UNIX sistem satışlarında lider.

Böylece varolan sisteminizle çalışmayı sürdürebiliyorsunuz. Daha da fazlası RS/6000 ürünleri taşınabilir bilgisayarlardan yüksek performanslı işlem yapabilen süper bilgisayarlara kadar geniş bir yelpazeye sahip. Bu sayede işiniz büyüdükçe yatırımınız korunmuş oluyor.

Ya yazılım? 10.000'den fazla ticari ve teknik yazılımla mühendislikten muhasebeye, temel veri tabanlarına kadar her türlü uygulama, ağız üzerinde çalışabiliyor.

İşte bu yüzden United Airlines'in uçak bakım denetimcileri hayati bilgilere anında ulaşmak ve 550 uçaklık filolarına aktarmak için RS/6000'i tercih ettiler.

United Airlines, RS/6000 ile uçuşlarını röntrensüz gerçekleştiriyor.

UNIX platformu çok güçlü bir araçtır. Ve eğer üzerinde AIX çalışan güvenilir ve hesaplı bir RS/6000 sistemine sahipseniz işinizi çok daha verimli hale getirebilirsiniz. Gelin görüşelim, bu olanakları size göstereyim.

Bilgi ve randevu için:

IBM AIX Grubu, (0212) 280 09 00

IBM